

Energy Regulatory Office
Zyra e Rregullatorit per Energji
Regulatorni Ured za Energiju

Uprava za regulisanje energetike

Godišnji izveštaj za 2004.

Principi ekonomske regulacije na Kosovu

april 2005

Uvodna reč predsedavajućeg

2004. godina bila je godina prekretnica za određivanje budućeg razvoja u energetsom sektoru Kosova. Usvajanjem od strane Skupštine i potonjim proglašenjem od strane SPGS-a Zakona o energetici, Zakona o električnoj energiji i Zakona o regulatoru energetike utvrđen je zakonski okvir za formiranje konkurentnog i održivog energetskog tržišta koje garantuje sigurnost snabdevanja za sve građane i podstiče ekonomski rast i razvoj na Kosovu. Takvi ciljevi se na najbolji način mogu postići sredstvima optimalne eksploatacije značajnih rezervi kvalitetnog lignita koji se nalazi na Kosovu. Regulacija igra važnu ulogu u takvom razvoju omogućivši stvaranje odgovarajuće institucionalne i organizacione strukture koja mora postojati kako bi privukla masovne privatne investicije koje su neophodne za eksploataciju ovih prirodnih resursa.

Ekonomska regulacija predstavlja jednu od najvažnijih funkcija jedne moderne države. U poslednjoj deceniji kako zemlje članice, tako i Evropska komisija posvetile su znatne napore i resurse razvijanju odgovarajućih regulacijskih struktura, pogotovu u energetsom sektoru. Ovaj proces može se posmatrati kao deo triju poteza:

Modernizacije javne administracije („ponovno osmišljavanje uprave“);

Okončanje postojanja monopola („liberalizacija“); i

„Evropeizacija“ nacionalnih privreda („jedinstveno tržište“) i usaglašavanje politike rada (npr. u sferama životne sredine, konkurencije, energetike, obnovljivih izvora energije, itd.).

Jasno je da regulacija ima značajan uticaj na cenu, kvalitet i pristupačnost proizvoda i usluga koje se pružaju u energetsom sektoru, kao i na investicije i poslovne odluke, i u skladu sa tim snažno utiče na blagostanje i konkurentnost.

Od 2002. godine EC je preduzela pokušaje da proširi “Zajedničke tekovine” na polje energetike u jugoistočnoj Evropi. Shodno svojim međunarodnim obavezama koje proizilaze iz dva potpisana Memoranduma o razumevanju iz „Atinskog procesa“, kao i tekućim pregovorima o pravno obavezujućem Sporazumu o osnivanju „Energetske zajednice jugoistočne Evrope“, UNMIK je proglasio Zakon o osnivanju regulatora za energetiku koji je usvojila Skupština Kosova, i 30. juna 2004. godine je uspostavio Upravu za regulisanje energetike (URE) kao nezavisni organ.

Tokom prve godine rada, URE se usredsredila na sticanje tehničkih, ekonomskih i pravnih sposobnosti koje su neophodne za projektovanje i poslovanje uspešnih regulacijskih sistema za potrebe energetske industrije. URE je u potpunosti svesna značajnih izazova sa kojima se energetski sektor na Kosovu suočava, posebno oslabljene finansijske situacije u kojoj se nalaze javna komunalna preduzeća, pa je kao prvo bilo potrebno da se njima pomogne i da se ona stabilizuju. Osim ovih napora URE je 2004.

godine preduzela obimnu reviziju cena u sektoru daljinskog grejanja i uspela da smanji cene u proseku za 12%. Veći deo rada bio je skoncentrisan na pripremu podzakonskih akata uz pomoć konsultanata. Kosovo ima pomoć raznih međunarodnih donatorskih programa i glavni zadatak URE sastojao se u pružanju doprinosa brojnim studijama u energetsom sektoru putem regulacijskih doprinosa i komentara. U izvršenju svih gore navedenih zaduženja novozapošljeno osoblje URE je tokom 2004. godine uložilo izuzetne napore i

pokazalo je izuzetne rezultate koji su se kretali uzlaznom krivuljom prikaza učenja. Ja bih želeo da se zahvalim svojim kolegama na njihovim uspešnim naporima koji su već pozitivno ocenjeni od strane drugih važnih aktera i sa velikim samopouzdanjem očekujem velike izazove sa kojima će se URE suočiti u 2005. godini.

Nik F. Frajdas

Sadržaj

1. Uvod	11
1.1 Opšti istorijat okvira.....	11
1.2 Regulisanje energetskog sektora – Važnost konkurencije	12
1.3 Atinski proces – Uloga regionalnih tržišta	15
1.4 Istorijski razvoj i institucionalno uvođenje energetskog sektora na Kosovu	16
1.5 Kratak pregled glavnih aktivnosti URE tokom 2004. godine	19
2. Osnivanje i mandat URE	19
2.1 Pravni i regulatorni okvir.....	19
2.2 Mandat URE.....	21
2.3 Organizaciona struktura i osoblje URE.....	22
2.4 Troškovi i budžet za rad URE.....	24
2.5 IT Sistemi, ostala aktiva i radna sredstva URE.....	27
2.6 Spisak projekata, aktivnosti i donatorske pomoći za URE (2004-2005)	28
2.7 Izazovi i ključni projekti u radu URE u 2005. godini	30
3. The Regulacija kosovskog energetskog sektora	32
3.1 Kratak opis elektroenergetskog sistema	32
3.2 Kratak opis sistema daljinskog grejanja.....	37
3.3 Ključni statistički podaci o energetskom sektoru.....	39
3.4 Elektroenergetski bilans i dugoročno planiranje	44
3.5 Glavna podzakonska akta (propisi, dekreti, kodeksi) koje će izdati URE.....	45
3.6 Zaštita prava korisnika – Administrativna naređenja	46
3.7 Regulatorne metode	48
3.8 Vezbi vodovi za međusobno povezivanje i upravljanje zagušenjima	60
3.9 Mogućnosti i pitanja vezana za rad prenosnih i distributivnih sistema.....	62
3.10 Dalekovod snage 400 kV do Albanije	63
3.11 Nova termoelektrana na lignitni pogon.....	64
3.12 Postojeća proizvodnja – Hidroelektrane.....	66
4. Predstojeći razvoj u elektroenergetskom sektoru na Kosovu	67
4.1 Decentralizacija KEK – Osnivanje TSO.....	67
4.2 Inkorporacija javnih preduzeća (KEK i toplane)	68
4.3 Naimenovanje podobnih korisnika – Otvaranje tržišta	69
4.4 Izgledi za izvore obnovljive energije.....	70
4.5 Izgledi za liberalizaciju kosovskog energetskog sektora.....	70
4.6 Atinski proces	71
4.7 Obaveze iz Povelje o osnivanju ugovornih strana Energetske zajednice, uključujući i Kosovo	74
4.8 Standardno projektovanje tržišta – Mogućnosti tržišta električne energije jugoistočne Evrope i položaj Kosova na tom tržištu.....	75
5. Izdavanje licenci	88
6. Daljinsko grejanje	89
6.1 Trenutni status i zahtevi za razvojem	89
6.2 Zakonodavstvo u razvoju	92
6.3 Revizija cena za 2004-05.....	94
7. Lokalna i međunarodna saradnja	96
7.1 Lokalna saradnja	96
7.2 Međunarodna saradnja	96
7.3 URE kao pridruženi član, ERRA (Regionalno udruženje energetskih regulatora)....	97
7.4 Obuka osoblja i studijska putovanja.....	97

Spisak podataka i tabela

Slika 1.1	Uticaj institucionalnog uređenja na energetske sektor Kosova
Slika 2.1	Organizaciona struktura URE (Stanje od 31. marta 2005. godine)
Slika 2.2	Prikaz doprinosa od strane stuba EU za URE (2004)
Slika 2.3	Ukupni troškovi URE (2004)
Slika 2.4	Prikaz doprinosa od strane donatora u 2004. godini
Tabela 2.1	Ciljevi, pokazatelji učinka i ključni datumi glavnih aktivnosti URE u 2005. godini
Slika 3.1	Scenarija porasta potražnje za električnom energijom (2000-2010)
Tabela 3.1	Tarifni sistem KEK-a (stanje od 31. marta 2005. godine)
Tabela 3.2	Glavne tehničke karakteristike (3) sistema daljinskog grejanja
Tabela 3.3	Podaci o korisnicima prema tarifama za daljinsko grejanje
Tabela 3.4	Glavni instalirani kapaciteti za proizvodnju električne energije na Kosovu
Slika 3.2	Bruto instalirana snaga [MW]
Tabela 3.5	Proizvodnja električne energije u 2004. godini
Slika 3.3	Bruto proizvodnja po jedinicama
Tabela 3.6	Bilans električne energije (2004)
Slika 3.4	Snabdevanje električnom energijom
Slika 3.5	Potražnja električne energije
Slika 3.6	Prikaz električne energije isporučene u distributivni sistem (DS), 2004
Slika 3.7	Domaća proizvodnja električne energije i potrošnja po mesecima tokom 2004. godine [MWh]
Tabela 3.8	Ključni tehnički podaci o prenosnom sistemu (PS) i distributivnom sistemu (DS)
Tabela 3.8	Broj korisnika po kategoriji i nivou napona priključka
Tabela 3.9	Faktori koji utiču na finansijsku sposobnost KEK – Stope zaračunavanja i naplate, ukupni gubici (2004)
Tabela 3.10	Grejno područje, zaračunavanje i naplata računa u (3) sistema daljinskog grejanja (2003/2004)
Tabela 3.11	Tehničke karakteristike (3) sistema daljinskog grejanja
Slika 3.8	Elektro-energetski bilans: proizvodnja, potrošnja i uvoz/izvoz u 2005. godini [MWh]
Slika 3.9	Pristup „građivne jedinice“
Slika 3.10	Regulacija najviše cene
Slika 3.11	Mreža za prenos električne energije (jun 2002)
Slika 4.1	Institucije Energetske zajednice
Slika 4.2	SMD tržišna struktura
Slika 4.3	Tržišna struktura u Zoni jedinstvene cene
Slika 4.4	Postojeća i perspektivna međusobna povezanost u regionu
Slika 4.5	Konceptualni model tržišta neto grupe
Tabela 8.1	Izveštaj o dohotku URE (2004)
Tabela 8.2	Odobren i iskorišćen budžet KBK '04 (u evrima)

Spisak skraćenica

AD	Administrativno naređenje (UNMIK)
AI	Administrativno uputstvo (UNMIK)
BMZ	Savezno Ministarstvo za privrednu saradnju i razvoj (Nemačka)
CBT	Prekogranična trgovina
CEER	Savet evropskih regulatora energetike
CIDA	Kanadska međunarodna agencija za razvoj
CRU/CRJ	Centralna regulatorna jedinica (UNMIK/Stub EU)
DANIDA	Danska agencija za razvoj
DC	Direktni potrošač
DFID	Odeljenje za međunarodni razvoj (Ujedinjeno Kraljevstvo)
DH	Daljinsko grejanje
DS	Distributivni sistem
DSRSG	Zamenik Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara (UN-a)(ZSPGS)
EAR	Evropska agencija za rekonstrukciju
EC	Evropska komisija
ECSEE	Energetska zajednica u jugo-istočnoj Evropi
EnO	Kancelarija za energetiku (CRU)
ERO/URE	Uprava za regulisanje energetike
ESTAP	Projekat tehničke pomoći za energetski sektor (WB)
EU	Evropska unija
GCSE	Opšti uslovi za snabdevanje električnom energijom
GTZ	Udruženje za tehničku saradnju (Nemačka)
HPP	Hidroelektrana
ICMM	Nezavisna komisija za rudnike i minerale
ITSMO	Nezavisni operater prenosnog sistema i tržišta
KCB/KBK	Konsolidovani budžet Kosova
KEK	Korporata Enegetike e Kosovës (Elektroenergetska korporacija Kosova)
KfW	Kreditni institut za obnovu (Nemačka)
KTA/KPA	Kosovska poverenička agencija
MEF/MFP	Ministarstvo za privredu i finansije (PIS)
MEM/MER	Ministarstvo za energetiku i rudarstvo (PIS)
MTI	Ministarstvo za trgovinu i industriju (PIS)
MOU/MOR	Memorandum o razumevanju
NORAD	Norveška agencija za razvoj
OPM/KP	Kancelarija premijera
OPM/EnO	Kancelarija za energetiku koja radi pri Kancelariji premijera
PIS	Privremene institucije samouprave
POE/JP	Javno preduzeće
PPA/SKEE	Sporazum o kupovini električne energije
PUD/OJKP	Odeljenje za javna komunalna preduzeća
PURCK	Regulatorna komisija za javna komunalna preduzeća Kosova (RKJKPK)
REM/RET	Regionalno elektroenergetsko tržište
SDC	Švajcarska organizacija za saradnju u razvoju
SECI	Inicijativa za saradnju u jugoistočnoj Evropi (SAD)
SEE/JIE	Jugoistočna Evropa

SEETEC	Odbor za tehničku podršku elektroenergetskom sistemu jugoistočne Evrope (Kanada)
SETSO	Operateri prenosnih sistema jugoistočne Evrope
SOE/DP	Društveno preduzeće
SRSG/SPGS	Specijalni predstavnik Generalnog sekretara (UN)
TA/TP	Tehnička pomoć
TDTI	Prelazno odeljenje za trgovinu i industriju (UNMIK)
TOR/UR	Uslovi rada
TPA	Pristup trećim stranama
TPP/TE	Termoelektrana
TPUD/POJKU	Prelazno odeljenje za javne komunalne usluge (UNMIK)
TS/PS	Prenosni sistem
TSO/OPS	Operater prenosnog sistema
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNOPS	Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge
UNSC/SBUN	Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija
UNMIK	Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
WB/SB	Svetska banka

“ Dobrobit jedne nacije, kao i njena sposobnost da se takmiči, uslovljeni su jednom uverljivom društvenom karakteristikom: nivoom poverenja koji je svojstven tom društvu.”

Frensis Fukujama

Osoblje URE

1. Uvod

Ovaj Godišnji izveštaj URE izdat je u skladu sa obavezama koje proizilaze iz Člana 10 Zakona br. 2004/9 o "Regulatoru energetike". URE je nezavisan regulatorni organ shodno Članu 11.2 Ustavnog okvira, koji je osnovan 30. juna 2004. godine u skladu sa Zakonom br. 2004/9 i Uredbom br. 2004/20. Ovo je više od tipičnog godišnjeg izveštaja i u svojoj prvoj publikaciji URE koristi priliku da prikaže "status quo" u energetsom sektoru na Kosovu i da utvrdi principe na osnovu kojih će taj sektor biti regulisan. Ukoliko to nije drugačije naglašeno, ovaj Godišnji izveštaj o radu predstavlja stanje i informacije koje su bile dostupne do kraja marta meseca 2005. godine.

1.1 Opšti istorijat okvira

Osnivanje URE spada u širi okvir usklađivanja energetske politike u jugoistočnoj Evropi. Zemlje učesnice i nadležni organi posvećeni su usvajanju "Zajedničkih tekovina" za energetiku, konkurenciju, obnovljive izvore energije i zaštitu životne sredine, politike koja za svoj cilj ima osnivanje integrisanog energetskog tržišta za sve usluge i proizvode unutar sektora energetike. Postoji težnja da lokalne privrede putem konkurencije ojačaju svoju efikasnost i konkurentnost, a samim tim uvećaju njihovu stopu rasta i da će se time postići niže cene pre svega za potrošače čime će se privući dodatne privatne kapitalne investicije.

UNMIK je aprila meseca 2002. godine, u ime Kosova, potpisao Atinski memorandum o razumevanju (MOR) o "regionalnom energetsom tržištu" (u daljem tekstu: Energetska zajednica u jugoistočnoj Evropi – ECSEE), i njegovu revidiranu verziju u decembru 2003. godine. Učiniivši to, Kosovo je postalo ravnopravan partner i akter u osnivanju ECSEE koja je od primarnog značaja za njegov ekonomski razvoj zbog obimnih rezervi lignita i idealnog položaja Kosova za razmenu električne energije u regionu JIE.

UNMIK namerava da potpiše pravno obavezujuću povelju o osnivanju Energetske zajednice u ime Privremenih institucija samouprave (PIS) Kosova. Jedna od sledstvenih obaveza ugovornih strana povelje (između ostalog) jeste sprovođenje "Zajedničkih tekovina" u vezi energetike, što posebno podrazumeva sprovođenje Direktiva EC br: 2003/54 i 2003/55, i Uredbi EC br: 1228/2003 u roku od šest meseci od kada sporazum stupa na snagu.

Shodno ovim obavezama, Specijalni predstavnik Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija (SPGS), proglasio je 30. juna 2004. godine Uredbu br. 2004/20, kojom se osniva nezavisno regulativno telo – URE u skladu sa i shodno zahtevima iz Članova 23 i 25 Direktiva EC br: 2003/54 i 2003/55 ponaosob.

URE je osnovana u svojstvu nezavisnog nadležnog organa, koji je u potpunosti autonoman od bilo kojeg odeljenja Vlade, a bavi se ekonomskom regulacijom u sektoru energetike (električna energija, daljinsko grejanje i prirodni gas), putem izdavanja i nadgledanja radnih dozvola za aktivnosti energetike, davanjem građevinskih dozvola za izgradnju novih energetske postrojenja, usvajanjem metoda određivanja cena i tarifa za netržišne delatnosti, izdavanjem podzakonskih akata kojima se reguliše sektor energetike, nadgledanjem efikasne decentralizacije i razvoja konkurencije u sektoru energetike, kao i rešavanjem sporova. Mandat URE nije samo savetodavne prirode već je izvršne prirode, sa širokim nadležnostima i potpunom nezavisnošću u vezi sa gore navedenim pitanjima.

1.2 Regulisanje sektora energetike – Važnost konkurencije

Energetika je od najveće važnosti za nacionalnu privredu, jer je energetika osnovni faktor troškova proizvodnje za mnoga preduzeća, kao i javna usluga koja je neophodna za dobrobit svih korisnika. Energetika je povezana sa sektorima koji izazivaju spoljašnje troškove privredi, kao što je to na primer zaštita životne sredine, ali i geopolitička bezbednost svake zemlje. Iz ovih razloga su i evropsko i kosovsko zakonodavstvo u energetici utvrdili primarne ciljeve:

- Bezbednost snabdevanja;
- Zaštita životne sredine;
- Uravnotežen i održiv ekonomski razvoj;
- Produktivnost i konkurentnost privrede i postepeno osnivanje konkurentnog tržišta sa ciljem da se smanje troškovi za energiju korisnika.

Energetika je sektor visokog kapitalnog intenziteta i dugoročnog planiranja i izgradnje potrebne infrastrukture i postrojenja. Od adekvatnih investicija u ovaj sektor zavisiće kvalitet usluga, zaštita životne sredine, ali i dugoročno gledano i formiranje cena u energetici. Deo infrastrukture, uglavnom energetske mreže, postoje radi pružanja uobičajenih “javnih usluga” svim korisnicima na nediskriminatornoj osnovi (po principu “pristupa treće strane” – TPA). Drugi sektori, kao što su proizvodnja na veliko i velikoprodajno ili maloprodajno snabdevanje trebaju da budu otvoreni za slobodnu konkurenciju. Koegzistencija delatnosti koje se smatraju “prirodnim monopolima” i delatnosti koje su otvorene za konkurenciju, u kombinaciji sa visokim tehničkim zahtevima potrebnim za rad samog sektora kako bi se garantovala kontinuirana bezbednost u snabdevanju, opravdavaju visoku složenost strukture i institucija koje regulišu rad sektora energetike.

Kao što je gore navedeno, spoljni troškovi i strateška pitanja u vezi energije, sa jedne strane i koegzistencija delatnosti koje se smatraju “prirodnim monopolima” (mreže) i delatnosti otvorenih za konkurenciju (proizvodnja i snabdevanje) sa druge strane zahtevaju “administrativno uređenje” ovog sektora. Gore navedeni razlozi takođe objašnjavaju zašto je ova vrsta regulacije tradicionalno uvek preventivna “ex ante” regulacija, a ne “ex post” kontrola i revizija kao u drugim privrednim delatnostima. Do sada je izrađeno nekoliko administrativnih nacrti koji se bave gore navedenim problemima, međutim razdvajanje uloga između Vlade (energetska strategija i politika) i uređenje ovog sektora od strane nekog nezavisnog organa predstavlja ono što se danas smatra obaveznim u više od 70 zemalja širom sveta.

Koncept ukidanja ekskluzivnih prava javnih, vertikalno integrisanih monopolističkih preduzeća i uvođenje konkurencije u sektor energetike počelo je da zaokuplja razmišljanja evropskih i američkih zakonodavaca još 80-ih godina prošlog veka. Ovome je prethodio dug period sazrevanja kako u tehničkim dostignućima, tako i u kapitalizaciji sektora električne energije, tokom kojeg je industrija doživela početak zakona o “opadanju povraćaja”. Dugi niz godina je energetska sektor u najindustrijalizovanim zemljama bio karakterisan proširenjem elektrifikacije uz povećanu potražnju, čime se pravdala monopolna struktura pri čemu su regulisane prosečne cene bile zadržane iznad marginalnih troškova, i zasnivane na privredama veličine i obima, i tako se postizao stalni pad cena. Takvo srećno stanje stvari potrajalo je tokom 70-ih i 80-ih godina, kada su neposredni i posredni uticaji naftne krize destabilizovali celokupnu strukturu. Ovim događajima mora se dodati i porast društvene zabrinutosti zbog ekološkog uticaja velikih centralnih elektrana, što je nateralo mnoga preduzeća da internalizuju spoljašnje troškove umanjenja uticaja na životnu sredinu. Akumuliranje investiranog kapitala i obim aktivnosti doveli su da se mnoga monopolistička preduzeća suoče sa stanjem pri čemu je stopa porasta sporednih troškova električne energije daleko premašila stopu porasta prosečnih cena dozvoljenih od strane vlade ili regulatora, čineći klasičnu monopolnu poslovnu strategiju proširenja i rasta neodrživom.

Postepeno se pojavila nova strategija rada elektroenergetskih preduzeća, zasnovana na pretpostavci da velike ekonomije centralnih elektrana nisu više bile od značaja. Nova paradigma zasnivala se na generativnim sistemima koji su manjeg obima i u nezavisnom vlasništvu, sa alternativnim snabdevanjem i očuvanjem krajnje koristi. Ovim modelom se rizik investicionih odluka prebacuje sa korisnika (pod regulisanim monopolom) na nezavisne proizvođače. Do 80-ih godina postalo je očigledno da je u cilju postizanja veće efikasnosti u radu i poboljšanja kvaliteta usluga bilo neophodno uvesti konkurenciju u ovaj sektor, koncept koji je ubrzan tokom devedesetih godina zbog činjenice da je konkurencija bila osnov za stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta. Konkurencija ohrabruje kompanije da efikasnije odrede cenu za sve usluge koje pružaju. Posebno ukoliko je neophodan povraćaj zajedničkih ili fiksnih troškova, poželjno je da se njihov povraćaj izvrši neproporcionalno uslugama čija je potražnja relativno neodgovarajuća ceni usluga. Kompanije koje posluju na tržištu po sistemu konkurencije izazvane su da na ovaj način utvrđuju cene jer takav postupak ima za posledicu povećanje njihovog profita. Uspešno uvođenje konkurencije na kraju će dovesti do veće efikasnosti rada ove industrijske grane. Proizvodni sistemi će na bolji način iskoristiti svoje elektrane kako bi se zadržao ili povećao broj klijenata koje mogu da pokriju svojim uslugama. Efikasno uređenje decentralizovanih mrežnih usluga takođe će stimulisati smanjenje troškova. Snabdevači će na efikasniji način saradivati sa klijentima i trebalo bi da ponude širi raspon usluga i ugovornih aranžmana. Stoga, dugoročno gledano, zadovoljavajući nivo konkurencije trebalo bi da znači da su cene, u proseku, niže nego što bi bile na uređenom tržištu. Postojanje jednog uređenog monopola odredilo bi više cene, a time bi se išlo na štetu korisnika.

Jedinstvene karakteristike energetskega sektora, uglavnom potreba za kontinuitetom u bezbednosti snabdevanja, zaštitom životne sredine, zajedničkim konceptom “nosioca” elektroenergetskih mreža i obaveza javnih službi, zahtevale su utvrđivanje posebnog regulatornog okvira unutar kojeg mogli da funkcionišu konkurencija i privatna preduzeća. Izrada ovakvog okvira završena je izdavanjem Direktiva EC za električnu energiju i gas (2003/54 – 2003/55) i Evropske Uredbe za pristup i korišćenje mreža za međusobno povezivanje i prekograničnu razmenu (1228/03), koje su sada na snazi.

U mnogim evropskim zemljama nivo tranzicije iz monopolističke strukture sektora na uslove otvorene i slobodne konkurencije pokazao se kao spor i bolan proces. Ovaj problem je bio mnogo akutniji u slučajevima gde su postojala vertikalno integrisana javna energetska preduzeća. U cilju obezbeđivanja pristupa na tržište novim subjektima, neke zemlje su uvele mere aktivne i asimetrične podrške konkurenciji. U svakom slučaju, tranzicija je jedan dinamičan proces koji zahteva kontinuirane i postepene mere prilagođavanja i uglavnom zavisi od zakonodavne inicijative. Nema sumnje da je bilo mnogo problema tokom prelaska na konkurentsko okruženje, koje se obično vezuje za uslove neadekvatne primene liberalizovane strukture ili greške u usvajanju mehanizama tranzicije. U većini slučajeva problemi su bili vezani za, ili direktan rezultat neadekvatnog nadzora konkurencije na tržištu, činjenice koja je omogućila postojanje tržišne moći (i njenu zloupotrebu) od strane zadužene kompanije(a).

Posle više od 10 godina iskustva sa otvaranjem sektora energetike prema tržišnoj konkurenciji, mnoge zemlje su sada uvele više ili manje sličan regulativni okvir za liberalizovano tržište energetike, koji se sastoji od:

- Nezavisnog regulatornog tela sa mandatom kao minimumom nadzora i unapređivanja razvoja i rada tržišta, usvajanja cena za netržišne delatnosti, izdavanje naloga, propisa i mera za nediskriminatorski TPA na elektroenergetske mreže i izdavanje i nadzor radnih dozvola za energetske delatnosti;
- Nezavisnog Operatora sistema prenosa (TSO) za elektroenergetske mreže ili gasovode, koji takođe preduzima svakodnevne aktivnosti na uravnoteženju tržišta, kao i

tržišni operater pri čemu oba (može biti i isti poslovni entitet) imaju monopolistički karakter i podležu uređivačkoj kontroli. Zbog veoma visokih neophodnih "smanjenih troškova", mrežne usluge (prenos i distribucija električne energije, toplote i/ili prirodnog gasa) smatraju se "prirodnim monopolima" (zbog obima i opsega privrede i neekonomičnosti duplikacije) pa stoga u odsustvu konkurencije podležu regulisanoj kontroli cena;

- Konkurentnih tržišta u oblasti proizvodnje na veliko i snabdevanja;
- Organizovanih finansijskih tržišta energije, koja deluju paralelno sa tržištima fizičkih bilateralnih ugovora i koja doprinose poslovanju uz finansijski rizik zbog visoke nestabilnosti cena u energetici.

Sa druge strane, uvođenje konkurencije ne znači i kompletnu deregulaciju snabdevanja energijom ili pak isključivo „neinterventan“ stav prema tržišnim rezultatima u smislu cene i korisničkih usluga. Naime, Evropske direktive zahtevaju direktan nadzor tržišta i mogućnost uvođenja niza ključnih obaveza energetske preduzećima („obaveze javnih usluga“), u vezi sa javnim uslugama. Te obaveze mogu da obuhvataju „univerzalnu uslugu“ (pravo na priključenje na mrežu i snabdevanje za sve korisnike), zaštitu ugroženih korisnika, zaštitu krajnjeg korisnika (transparentnost uslova iz ugovora i garantovan pristup rešavanju sporova), itd. Takvi zaštitni mehanizmi su naročito važni tokom perioda tranzicije sa potpuno uređenog monopola na stanje gde tržište diktira određivanje važnih odlika kao što su cene i investicione odluke. Uloga nezavisnog regulatornog organa je veoma značajna u prevođenju obaveza javnih usluga koje je utvrdila Vlada u tržišnu politiku, kao i usvajanje odgovarajućeg nivoa nadoknade za njihovo sprovođenje.

Da li su razvoj liberalizacije tržišta i uvođenje konkurentskih odnosa korisni za Kosovo? Najbolji način da se odgovori na ovo pitanje jeste kroz gledište strateških ciljeva same Vlade koji su navedeni u Beloj knjizi za 2003. godinu:

- Energetika je utvrđena kao najvažniji industrijski poslodavac i najperspektivniji nosilac direktnog privrednog razvoja;
- Zbog istorijskih okolnosti i sukoba, energetska postrojenja i infrastruktura su u veoma lošem stanju, što zahteva ne samo značajan iznos kapitala za obnovu, već i sa same tačke gledišta sigurnosti snabdevanja postoji potreba za izgradnjom novih proizvodnih i distributivnih kapaciteta. Javno finansiranje, kao i kreditna sposobnost javnog preduzeća (KEK) nisu u poziciji da ispune takve kapitalne zahteve, stoga je jasna potreba za privlačenje privatnih kapitalnih investicija;
- Kosovo bi trebalo da ima proizvodnju električne energije i grejne energije dovoljne za svoje potrebe, tako da bi trebalo da postane važan izvoznik energije na regionalnom tržištu eksploatacijom svojih bogatih resursa lignita na osnovu prioriteta u svojstvu goriva po niskoj ceni;
- Povećanje konkurentnosti i efikasnost nacionalne ekonomije, kao i uvođenje zdrave konkurencije predstavljaju preduslove za smanjenje cena energije za sve korisnike.

Najznačajniji preduslov za privlačenje privatnog kapitala jeste postojanje transparentnog regulatornog okvira koji dozvoljava jednom efikasnom operateru da realizuje zadovoljavajući povraćaj svoje investicije. Stoga, prava i nediskriminatorna konkurencija mora da ima svog staratelja u vidu nezavisnog uređivačkog tela, obzirom da Vlada ne može da deluje kao regulator ove industrijske grane zbog svog položaja vlasnika ovog javnog preduzeća. Čak i u slučaju gde ne postoji javno vlasništvo nad energetske preduzećem, nezavisna regulatorna tela imaju prednost nad odeljenjima ministarstava ukoliko nude veći stepen kontinuiteta u politici rada, uspešno

kombinuju širi delokrug funkcija, utoliko su u mogućnosti da donose odluke bez političkog uticaja i mogu da razviju visok nivo profesionalnosti.

U istraživanju privatnih investitora u elektroenergetski sektor koje je EBRD sprovela 2002. godine investitori su naveli da su četiri od glavnih pet faktora koja su doveli do nezadovoljavajućih iskustava u investiranju bila u vezi sa nedostatkom pravednosti i posvećenosti novih regulatornih sistema.

U okviru današnje ekonomske globalizacije privrede i slobodnog protoka kapitala, privlačenje investicija privatnog kapitala predstavlja jedno područje intenzivnog međunarodnog takmičenja između država. Liberalizacija tržišta energetike i njegova integracija u šira regionalna tržišta (poput jugoistočne Evrope) smatraju se neophodnim preduslovima koji će imati povoljan uticaj podjednako na privatne investitore i slične finansijske institucije. Nastavljanje sa politikom koja deluje zaštitnički prema monopolističkim energetske preduzećima podstiče uverenje da liberalizacija tržišta nije sprovedena pod jednakim uslovima za nove učesnike na tržištu, koji deluju kao pokretači privatnih investicija, sa posledičnim rezultatom da investitor izgubi svoju prednost u konkurentnosti. Takva situacija primećena je u nekoliko slučajeva, gde su privatni investitori oklevali da uđu u sektor zbog preterane zaštite monopolističkog preduzeća, što je za posledicu imalo dalje podrivanje privrednog razvoja i bezbednosti u snabdevanju. One zemlje koje su sa entuzijazmom prihvatile politike liberalizacije uspele su da privuku privatne investicije, kao i da unaprede efikasnost u radu javnog preduzeća koje je sada izloženo konkurenciji. Pozitivni rezultati u većini slučajeva do sada, a uprkos nekim poznatim neuspesima (Kalifornija), podkrepljuju očekivanja za postizanje više ekonomske efikasnosti u sektoru energetike. Dokazano je da uvođenje konkurencije može dovesti do smanjenja cena, proširenjem izbora i poboljšanjem kvaliteta usluga za korisnike energije. Prvi rezultati odluke otvaranja tržišta prema konkurenciji u Evropi bili su pozitivni. Do kraja 2003. godine cene električne energije za industrijske korisnike ostale su za 15% niže u realnim uslovima nego u 1995. godini. Ova cifra obuhvata i nedavna povećanja na velikoprodajnom tržištu vezana za veće cene uglja i nafte, kao i troškova podrške (subvencija) za obnovljive izvore energije.

Kao zaključak, na polju investicija i konkurentnosti kosovske privrede, kao i integracija u šire regionalno tržište, od ključne je važnosti uloga liberalizacije energetske tržišta, bez čega bi bilo teško privući investicije privatnog kapitala.

Jako nezavisno uređivačko telo koje utvrđuje pravilni „ex ante“ okvir i ima slobodu delovanja bez političkog mešanja, deluje kao „institucionalni garant“ koji pruža potrebno poverenje finansijskim tržištima da finansiraju neophodne infrastrukturne investicije.

1.3 Atinski proces – Uloga regionalnih tržišta

Kao što je gore navedeno, postojanje tržišne moći (i njena zloupotreba) od strane javnog preduzeća ili dominantne pozicije tradicionalnih snabdevača mogu da predstavljaju glavnu prepreku za ulazak na tržište novih aktera i za razvoj konkurencije. Najsigurniji izlaz iz ovog problema leži u razvoju jednog usaglašenog regulatornog okvira na regionalnom nivou, što je činjenica koja će sprečiti fragmentaciju samog tržišta, kao i pojavljivanje oligopola koji pokušavaju da zloupotrebe svoju dominantnu poziciju, čime će se omogućiti konkurencija, dozvoliti iskorišćavanje pravih privreda obima i omogućiti privatne investicije.

Uvođenje jedinstvenog tržišta struje i gasa širom Evrope ima za cilj da učesnicima na tržištu omogući trgovinu električnom energijom i gasom sa istom lakoćom širom Evrope kao što je to situacija u jednom liberalizovanom i konkurentnom nacionalnom sistemu. Stoga, konačno bi svi operateri u sistemu trebalo da koriste iste pretpostavke i mehanizme za upravljanje svojim mrežama dok bi korisnici mreže bili suočeni sa jedinstvenim interfejsom. Veća saradnja između

operatera sistema radi prevazilaženja političkih granica i granica prenosne mreže, neopterećeni mogućim sukobima interesa vezano za druge delatnosti konkurentnog tržišta, čine ključni element za postizanje ovog cilja. Ovaj cilj zahteva rešenje izvesnog broja teških tehničkih i institucionalnih pitanja. Realnost današnje elektroenergetske mreže u Evropi jeste da zemlje članice nisu posebno dobro međusobno povezane. Štaviše, pojedine zemlje su već usvojile zajedničke usaglašene propise koji, u nekim slučajevima, prevazilaze one predviđene novim paketom mera (Direktive EC 2003/54 i 55 i Uredba 1228/2003). Stoga, razvoj regionalnih tržišta na kojima učestvuju zemlje članice između kojih je međusobna povezanost razumno jaka može da bude neophodan u ovom prelaznom periodu. Unutar ovih regionalnih tržišta, koja ne bi trebalo da budu definisana pukim geografskim kriterijumima, očekuje se razvijeniya harmonizacija regulatornog pristupa prema većini ili svim pitanjima, uključujući i stepen otvorenosti tržišta, utvrđivanje prenosnih tarifa, pravila bilateralne trgovine, kao i metodologija rešavanja zagušenja uključujući i standardizovana tržišta dan unapred ili tokom dana. U nekim slučajevima, propisi koji regulišu balansne i dodatne usluge mogu takođe da budu usklađeni do izvesne mere. Očekuje se da će se regionalna tržišta razviti "organski" putem saradnje između institucija na susednim tržištima. Time neće biti kompromitovan cilj jedinstvenog unutrašnjeg tržišta. Tržišni aranžmani koji ometaju ili izobličavaju konkurenciju između regiona biće zabranjeni.

EC je preduzela inicijativu da uskladi nacionalne politike putem razvijanja takozvanih "Regionalnih tržišta" kao na primer u Skandinaviji, Iberijskom poluostrvu, Britanskim ostrvima i u Irskoj, a u budućnosti i u Baltičkim zemljama. U ovaj okvir spadaju i naponi za razvijanje regionalnog tržišta u jugoistočnoj Evropi – SEE, takozvani "Atinski proces". Atinski proces opisan je u Poglavlju 4.6.

1.4 Istorijski razvoj i institucionalno uređenje energetskeg sektora na Kosovu

Tokom sredine 2000. godine, Odeljenje za javna komunalna preduzeća (PUD) uspostavljeno je pod Stubom UNMIK/EU objavljivanjem Uredbe UNMIK-a br. 2000/49. U sektoru energetike PUD je imalo četiri glavne funkcije: (i) da predlaže i sprovodi sveobuhvatnu strategiju/politiku, (ii) nadgleda poslovanje javnih preduzeća (JP), (iii) razvija i koordiniše donatore, i (iv) deluje kao regulatorni organ (npr. stope, naplate i usluge, tehničke specifikacije i standardi, posledice nepoštovanja regulatornog okvira, itd.).

Nakon osnivanja Kosovske povereničke agencije (KPA) u junu 2002. godine, funkcija nadzora poslovanja preneti je na KPA. Regulatorna funkcija ostala je pod Stubom EU na osnovu Uredbe UNMIK-a br. 2000/49. Odgovornosti za energetske strategiju i politiku i koordinaciju donatora vršila je praktično KPA do januara 2003. godine kada je osnovana Centralna regulatorna jedinica (CRJ) pod Stubom EU.

Tačnije rečeno, Kancelarija za energetiku (EnO) pod CRJ uspostavljena je kao višenamenska jedinica koja predstavlja začetak buduće tri odvojene organizacije koje su tada bile predviđene:

- (i) Nezavisni regulator energetike (koji pokriva električnu energiju, daljinsko grejanje i prirodni gas – prema potrebi);
- (ii) Jedinica za strategiju & smernice (kao rezultat potpisivanja MOR/RET od 15. novembra 2002. godine u Atini¹, i preteče budućeg "Ministarstva energetike" ili nečeg sličnog kada "rezervisana ovlašćenja" iz energetskeg sektora budu preneti sa UNMIK-a na PIS);
- (iii) Agencija za efikasnost energije.

---

¹ Obratite pažnju da je Amandman br. 1 na MoR/RET potpisao UNMIK 9. decembra 2003. godine u Atini.

CRJ je imala ulogu multisektoralnog regulatornog tela (voda, otpadni materijal, energetika, rudnici, transport (železnica i aerodrom) i pošta/telekomunikacije). Sredinom decembra 2003. godine EnO i Uprava za regulisanje energetike (URE) formalno su osnovane posebnim Administrativnim uputstvima (AI) koje je potpisao ZSPGS Stuba EU. URE je osnovana pod CRJ sa ograničenim obimom odgovornosti.

Proglašenjem triju zakona (o energetici, električnoj energiji, energetsom regulatoru) 30. juna 2004.godine, URE je dobila svoju konačnu institucionalnu ulogu i dobila je dotične odgovornosti u punom obimu.

Pregovori između Stuba EU i Kancelarije Premijera (KP) u januaru 2004. godine rezultirali su odlukom da će Kosovo u početku imati Kancelariju za energetiku pri KP. Time je osnovana jedna nova EnO pri KP za energetska strategiju i politiku koja je 11. oktobra prenet na PIS potpisivanjem Protokola o prenosu odgovornosti i funkcija iz energetskog sektora sa UNMIK-a na PIS u skladu sa AD UNMIK/DIR/2004/21.

Nakon izbora održanih u oktobru 2004.godine osnovano je novo Ministarstvo za energetiku i rudarstvo (MER) koje je počelo sa radom u decembru 2004. godine. Sve odgovornosti bivše EnO/KP prenete su na MER.

Ukratko rečeno, institucionalna postavka u energetsom sektoru Kosova sa stanjem krajem februara 2005. godine izgleda ovako (slika 1.1):

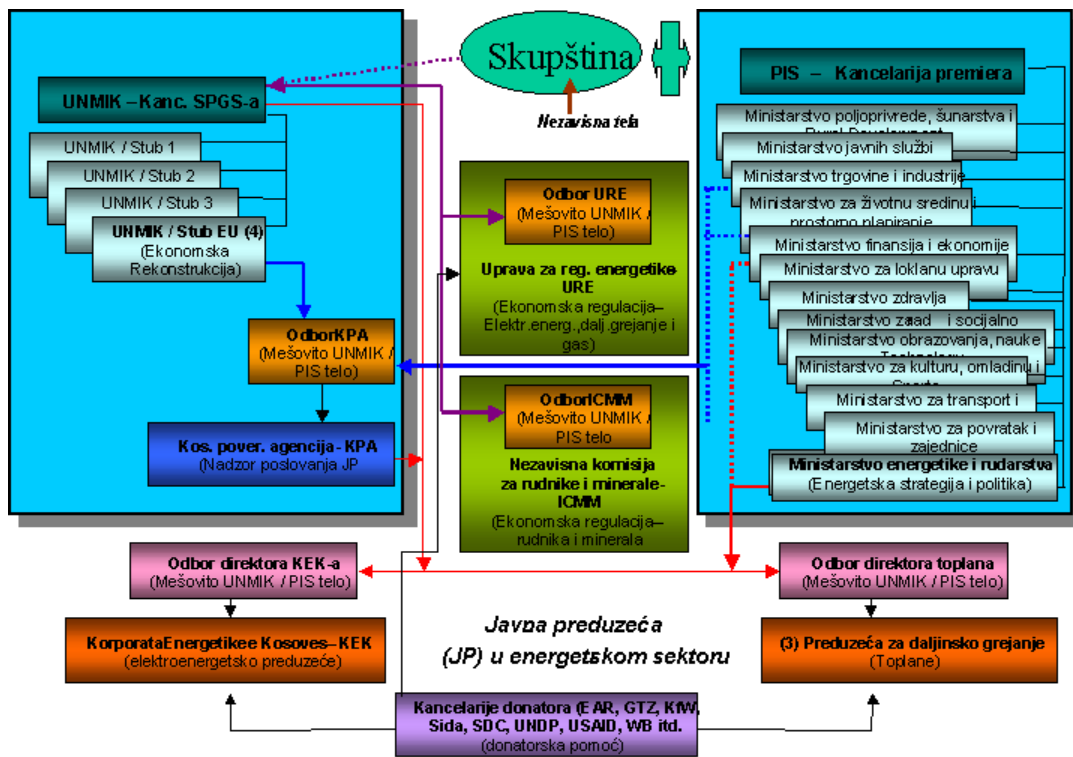
- Ministarstvo za energetiku i rudarstvo (MER) je između ostalog odgovorno za strategiju i politiku u energetsom sektoru (priprema i sprovođenje), razvoj sekundarnog zakonodavstva (uključujući tehničke standarde i norme), inspektorat energetike, obnovljive izvore energije i racionalno korišćenje energije, koordinaciju donatora i privlačenje investicija (“ministarstvo za sve”) – koje predstavlja “Državni organ za energetiku” na osnovu MOR o RET;
- Uprava za regulisanje energetike (URE), koja radi nezavisno na osnovu zakona, UNMIK je naimenovao većinu članova odbora (UNMIK: 3 člana – jedan internacionalac i dva člana iz redova lokalnog osoblja, i PIS: 2 člana koja je odobrila Skupština i naimenovao SPGS) – a koja predstavlja “Nezavisnu regulatornu agenciju” (MOR o RET);
- UNMIK / Stub EU, jedan od četiri stuba UNMIK-a koji je nadležan za privrednu rekonstrukciju Kosova;
- Kosovska poverenička agencija (KPA), pod pokroviteljstvom Stuba UNMIK/EU koja između ostalog nastavlja da vrši nadzor poslovanja JP (KEK, Ibar-Lepenac/hidroelektrana Gazivode i tri preduzeća za daljinsko grejanje). Na osnovu Uredbi UNMIK-a, KPA može da restruktuirati KEK, izda njegova sredstva pod zakup, obezbedi ugovor o upravljanju, međutim, KPA ne može da privatizuje sredstva KEK. Isto važi i za druga JP;
- Nezavisna komisija za rudnike i minerale (ICMM), osnovana je u januaru 2005. godine na osnovu Uredbe UNMIK-a br. 2005/2 – ona predstavlja “Nezavisnu regulatornu agenciju” u sektoru rudarstva;
- Elektroenergetska korporacija Kosova (KEK), vertikalno integrisano preduzeće za proizvodnju električne energije na Kosovu koje obuhvata iskopavanje uglja, proizvodnju električne energije, prenos & slanje, distribuciju i snabdevanje, KEK je trenutno predmet procesa inkorporacije i pravne i obračunske decentralizacije koji će biti završeni krajem 2005. godine;
- (3) Preduzeća za daljinsko grejanje (DH) u Prištini, Đakovici i Mitrovici (vertikalno

integrirana), čija se sredstva takođe nalaze pod starateljstvom KPA; preduzeća za daljinsko grejanje u Prištini i Đakovici nalaze se u procesu inkorporacije;

- Donatorska zajednica, predstavničke kancelarije Evropske agencije za rekonstrukciju (EAR), Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Svetske banke (WB), Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID), i bilateralnih donatora: Udruženja za tehničku saradnju (GTZ) i Kreditnog instituta za obnovu (KfW), oba iz Nemačke, SDC iz Švajcarske, SIDE iz Švedske nalaze se u Prištini.²

Na slici 1.1, Stub EU i MER su vodeće institucije. URE i ICMM su dva nezavisna tela nadležna za ekonomsko regulisanje sektora energetike i rudarstva ponaosob. Oba svoje izveštaje direktno podnose Skupštini. Upravni odbori URE i ICMM naimenovani su od strane SPGS-a, na osnovu nominacija datih od strane UNMIK-a i PIS ponaosob. Odboru direktora (OD) JP predsedava KPA kao poverenik za dotična sredstva JP, međutim sa članovima iz UNMIK-a i PIS. Odbor direktora KEK još uvek ne postoji u svom konačnom obliku jer Odbor KPA još nije uspostavljen nakon promene Vlade.

Slika 1.1: Uticaj institucionalnog uređenja na energetski sektor Kosova

² Treba imati u vidu da su neke kancelarije donatora obustavile svoj rad na Kosovu (npr. DANIDA iz Danske, NORAD iz Norveške, UNOPS / UNDP, DFID iz Velike Britanije, itd.).

1.5 Kratki pregled glavnih aktivnosti URE tokom 2004. godine

Tokom 2004. godine URE je prošla kroz brze promene zajedno sa razvojem svog statusa i mandata. Glavne aktivnosti URE, koje će kasnije biti detaljno objašnjene u ovom izveštaju obuhvataju:

- Učešće u Atinskom procesu i udruženim organima i organizacijama;
- Pružanje pomoći u pripremi primarnog zakonodavstva iz oblasti energetike;
- Aktivno učešće URE kao aktera u svim relevantnim aktivnostima sektora energetike;
- Pripremanje i kompletiranje organizacione strukture URE;
- Pripremanje opisa radnih mesta i zapošljavanje osoblja URE;
- Obučavanje postojećeg i novog osoblja URE (studijska putovanja u Albaniju, Republiku Češku, Sloveniju, Litvaniju i Švedsku);
- Izradu sekundarnog zakonodavstva kao što su Propis o izdavanju dozvola, Propis o utvrđivanju cena i tarifa, Propis o isključivanju, Propis o proceduri za rešavanje sporova, Opšti uslovi za snabdevanje električnom energijom, Cenovnik;
- Koordinisanje tekućih donatorskih projekata;
- Pripremanje koncepata saradnje i projekta za donatorsku podršku u 2005. godini i mobilizaciju donatora;
- Pripremanje internih dokumenata URE: Statut, Kodeks ponašanja i etike, Odluke, Naređenja, Uputstva;
- Reviziju cena u sektoru daljinskog grejanja;
- Odobranje godišnjeg elektroenergetskog bilansa KEK-a;
- Izdavanje privremenih odluka u vezi sa isključenjima potrošača KEK-a;
- Učestvovanje u restrukturiranju sektora (URE je nadležna za upravljanje i decentralizaciju računa vertikalno integrisanih javnih komunalnih preduzeća – Zakon).

2. Osnivanje i mandat URE

2.1 Pravni i regulatorni okvir

Zakon o energetici, Zakon o električnoj energiji i Zakon o energetsom regulatoru objavljeni su 30. juna 2004. godine. Ovi zakoni unapređuju integraciju Kosova u Evropsku ekonomsku oblast u pogledu njegovog budućeg pristupanja EU; učešće Kosova u svim relevantnim međunarodnim sporazumima čiji je Kosovo učesnik ili to može da postane sa postepenim usklađivanjem zakonodavstva Kosova iz oblasti energetike sa zakonodavstvom EU iz energetike.

Zakon o energetici definiše osnovne principe energetske strategije i energetske programe na Kosovu u svrhu garantovanja jednog sigurnog, bezbednog, pouzdanog i kvalitetnog snabdevanja energijom i radi unapređenja:

- Efikasne i ekonomične upotrebe energetske resursa;

- Investiranja u energetske sektor i poštovanja zaštite životne sredine u energetskim aktivnostima;
- Obezbeđivanja uslova za razvoj modernog energetskog tržišta i obezbeđivanja da to energetsko tržište posluje na osnovu opštih principa nediskriminacije, transparentnosti, ravnopravnosti i poštovanja zaštite potrošača;
- Ekonomske i socijalne kohezije na Kosovu.

Zakon o električnoj energiji utvrđuje uslove za vršenje proizvodnje, prenosa, distribucije, snabdevanja, trgovine, izvoza/uvoza i tranzita električne energije, organizaciju pristupa mrežama i organizaciju tržišta električnom energijom u svrhu:

- Postizanja konkurentnog i održivog tržišta električnom energijom;
- Garantovanja uslova za sigurno, bezbedno, efikasno i stalno snabdevanje električnom energijom;
- Obezbeđivanja, kada je to tehnički ili ekonomski izvodljivo, da svi potrošači uživaju univerzalne usluge, to jest pravo da im se isporučuje navedena količina električne energije na Kosovu po razumnoj ceni.

Usvajanjem Zakona o energetskom regulatoru, URE je dobila institucionalnu ulogu nezavisnog regulatornog organa u energetskom sektoru (električna energija, daljinsko grejanje i prirodni gas) i neophodnu osnovu za rad u punom obimu.

Svrha Zakona o energetskom regulatoru je da se uspostavi regulatorni okvir za energetske sektor koji će obezbediti:

- Transparentno i nediskriminatorno funkcionisanje energetskog tržišta zasnovanog na slobodnim tržišnim principima i učinku energetskih aktivnosti, a koji podležu obavezama o pružanju javnih usluga;
- Transparentne i otvorene kriterijume za izdavanje i nadzor dozvola za energetske aktivnosti i davanje dozvola za izgradnju novih postrojenja;
- Da cene energetskih aktivnosti, koje su regulisane (mreže javne usluge snabdevanja i obaveze iz javnih usluga) budu transparentne, razumne i zasnovane na objavljenim tarifnim metodima izdatim od strane URE;
- Da nijedno energetsko preduzeće ne zloupotrebljava svoj dominantni tržišni položaj i da anti konkurentne prakse budu zabranjene;
- Da, gde je to tehnički i ekonomski izvodljivo, svi potrošači imaju pravo da priključe svoja postrojenja na mreže i imaju univerzalno snabdevanje energijom;
- Da potrošači i imaoци dozvola budu zaštićeni adekvatnim procedurama za rešavanje sporova;
- Da interesi između potrošača i energetskih preduzeća budu adekvatno uravnoteženi;
- Sprovođenje odgovarajućih mera u energetskom sektoru radi jačanja socijalne i ekonomske kohezije širom Kosova;
- Da standardi zaštite životne sredine budu postepeno poboljšani;
- Da sigurnost i bezbednost snabdevanja električnom energijom, toplotom i prirodnim gasom bude zagarantovana putem održavanja i izgradnje (putem davanja dozvola, ali ako se smatra neophodnim i putem tenderskih procedura) neophodnih kapaciteta za

proizvodnju i prenos mrežne infrastrukture uključujući kapacitet za međusobno povezivanje.

2.2 Mandat URE

Zakonom br. 2004/9 "O energetsom regulatoru" osnovana je jaka i potpuno nezavisna URE i njime su definisana njena izvršna ovlašćenja, dužnosti i funkcije, od kojih su najglavnije uslovi i kriterijumi za izdavanje dozvola za vršenje energetske aktivnosti, procedure za davanje dozvola za izgradnju novih proizvodnih i prenosnih kapaciteta, kriterijumi za regulisanje mrežnih cena i cena u javnom snabdevanju i odobravanje tarifa i uslovi snabdevanja električnom energijom.

Uopšteno rečeno URA je odgovorna za uspostavljanje i sprovođenje regulatornog okvira za energetske sektor na Kosovu da bi se postiglo poštovanje obaveza iz Povelje o osnivanju energetske zajednice i usklađivanje sa "Zajedničkim tekovinama" o energetici, da bi se obezbedio nediskriminatoran pristup energetske mrežama svim korisnicima po cenama koje odražavaju stvarne ekonomske troškove, da bi se postigla efikasna decentralizacija vertikalno integrisanih preduzeća i izbeglo unakrsno subvencioniranje cena, unapredila konkurencija i efikasno funkcionisanje energetske tržišta i unapredila ekonomska efikasnost putem pružanja odgovarajućih dugoročnih i kratkoročnih usmerenja za utvrđivanje cena.

Radi postizanja tih ciljeva URE ima pravo da:

- Odobrava, modifikuje, suspenduje, prenosi, povlači, nadgleda i kontroliše poštovanje dozvola;
- Utvrđuje "Ex-ante" principe i metodologije utvrđivanja cena, a zatim odobri tarife za regulisane energetske usluge (pristup i korišćenje mreža, obaveze snabdevanja javnosti, itd.);
- Izdaje dozvole za izgradnju i rad novih proizvodnih kapaciteta, sistema gasovoda uključujući direktne gasovode i direktne električne vodove;
- Pokreće tender za izgradnju novih proizvodnih kapaciteta u slučaju da proces izdavanja dozvola ne obezbeđuje dovoljni kapacitet i sigurnost snabdevanja biva ugrožena;
- Prati decentralizaciju pravnog oblika, organizacije, donošenje odluka i računa energetske preduzeća. URE će ovu ulogu vršiti putem izdavanja dozvola za decentralizovane aktivnosti energetske preduzeća, odobravanja tarifa i sličnih aktivnosti u okviru svog delokruga rada. Funkcija praćenja takođe obuhvata i praćenje tarifa, rešavanja sporova, kvaliteta usluga i standarda učinka itd.;
- Revidira, odobrava i kontroliše poštovanje svih kodeksa i tehničkih propisa, uključujući mrežu, distribuciju, merenje, povezivanje i upotrebu sistema i pravila trgovine; utvrđuje pravila za pristup i regulisanje zagađenja međunarodnih veznih vodova i gasovoda;
- Izdaje opšta akta, pojedinačna akta i podzakonska akta i sprovodi odredbe zakona i drugih relevantnih zakonodavnih akata i izriče kazne za prekršaje.

U vršenju svojih aktivnosti URE:

- Daje svoj pristanak na odvajanje, pripajanje ili smanjenje početnog kapitala energetske kompanije koje imaju dozvole i daje svoj pristanak za raspolaganje imovinom korišćenom za vršenje licenciranih aktivnosti. Ova aktivnost mogla bi da dovede do poremećaja u pouzdanosti snabdevanja zbog zaduženja energetske preduzeća; sprovodi

monopolističko ili ugrožavajuće ponašanje, a takođe ima i direktni uticaj na konkurenciju u energetsom sektoru;

- Prati tržišno ponašanje energetskih preduzeća, a posebno zloupotrebu dominantnih pozicija ili ugrožavajućih metoda utvrđivanja cena radi očuvanja i unapređenja konkurencije u energetsom sektoru;
- Donosi odluke u vezi sa klasifikacijom elektroenergetskih vodova, toplovoda i gasovoda i njihovih pomoćnih postrojenja u okviru prenosne ili distributivne mreže i obezbeđuje pristup njima pod uslovima predloženim za dotična prenosna ili distributivna preduzeća;
- Razmatra zahteve energetskih preduzeća za nadoknadom nepovratnih izgubljenih troškova i donosi odluke u vezi sa količinom i metodom za njihovu nadoknadu;
- Prema potrebi Vladi nameće obaveze javne usluge (socijalizacija cena nekih usluga kao što su "Univerzalna usluga", "Snabdevač poslednjeg izbora", obnovljiva energija, tarifa "Održavanja života", itd.);
- Izdaje sertifikate o poreklu električne energije proizvedene iz obnovljivih energetskih resursa, od otpadnih materijala i iz električne energije i toplote;
- Ima uticaja na Pravila rada sistema u vezi sa dodelom između "dubokih" i "plitkih" sredstava povezivanja, na sekundarno zakonodavstvo za unapređenje efikasnog korišćenja energije i korišćenja obnovljive energije, energetske strategije (pripremljene od strane MER) i godišnje i dugoročne elektroenergetske bilanse pripremljene od strane TSO;
- Vodi javni registar izdatih, modifikovanih i ukinutih dozvola, izdatih sertifikata o poreklu, odobrenih kodeksa i rešavanja sporova;

Zakonom o energetsom regulatoru utvrđen je Odbor URE (5 članova) kao izvršno telo koje donosi odluke i rukovodi sa URE i definiše njegova ovlašćenja i odgovornosti. Odbor je odgovoran za odobravanje radnih smernica i statuta, za usvajanje (većinskim glasanjem) svih sekundarnih zakonodavnih akata, propisa, naloga i/ili dekreta izdatih od strane URE nakon procedura javne konsultacije, za organizovanje i nadzor aktivnosti rukovođenja, nadzor rukovođenja budžetom i finansijama i usvajanje izveštaja i finansijskih izjava URE.

Pre početka svake kalendarske godine URE izrađuje Projektni dokument koji obuhvata opšti opis projekata koji treba da budu sprovedeni naredne godine i predaje ga, zajedno sa konačnim izveštajem, Skupštini na razmatranje. URE priprema godišnji budžet. Računi URE podložni su spoljnoj reviziji od strane revizora kojeg imenuje Ministarstvo za finansije i privredu.

URE podnosi jednom godišnje izveštaj Skupštini Kosova i SPGS-u. Izveštaj mora da bude objavljen. U vršenju svojih aktivnosti URE saraduje sa energetskim preduzećima, ministarstvima (posebno sa MER), raznim udruženjima i institucijama Kosova.

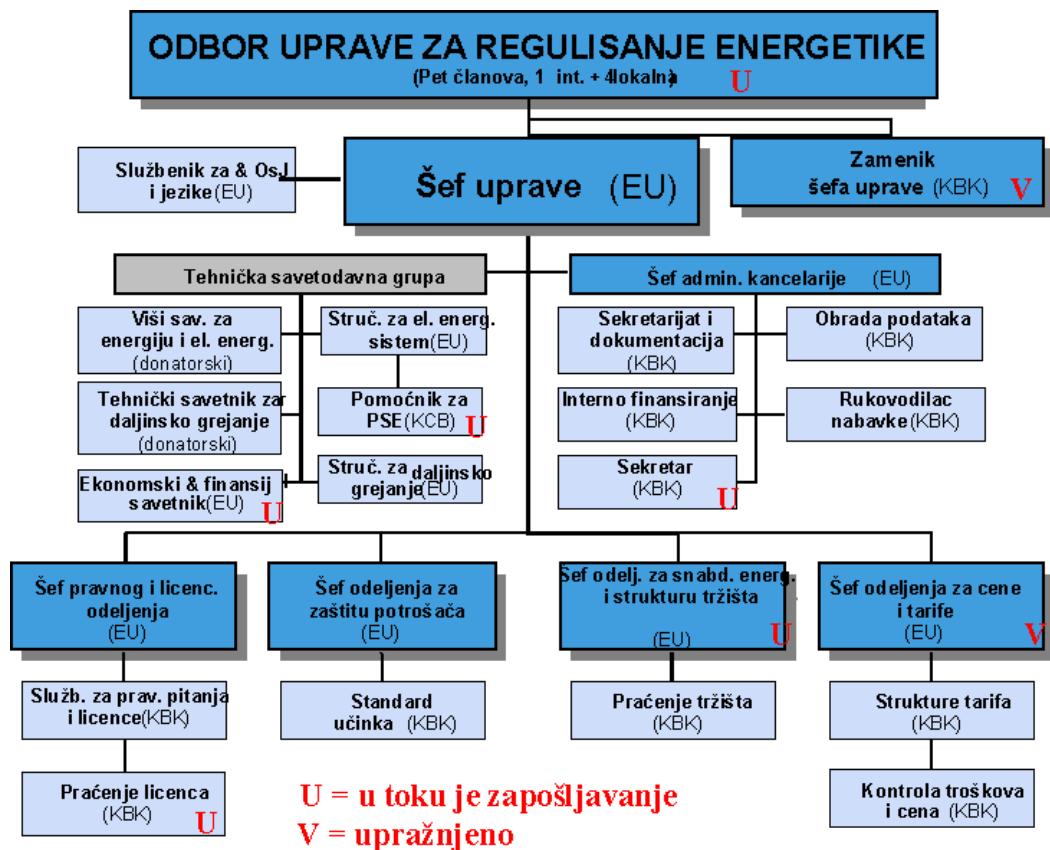
2.3 Organizaciona struktura i osoblje URE

Do kraja februara 2005. godine URE je zaposlila 18 članova osoblja, od kojih se 9 finansira iz Konsolidovanog Budžeta Kosova (KBK), 7 iz budžeta Stuba EU i 2 uz podršku donatora (KfW i SIDA). Kada bude u potpunosti kadrovski osposobljena (na primer, do sredine 2005. godine) URE će zapošljavati 25 članova osoblja, od kojih 15 sa budžeta KBK, 8 sa budžeta Stuba EU i 2 uz pomoć donatora. Podrška Stuba EU i KBK biće neophodna sve dok URE ne bude u stanju da se finansira isključivo putem godišnjih prihoda za izdavanje dozvola i dažbina.

Što se tiče obrazovanja kadrova, URE zapošljava 13 članova osoblja sa univerzitetskim obrazovanjem i 5 apsolvencata od kojih 4 još studira. Diplomirane članove osoblja čine 5 inženjera elektrotehnike, 2 inženjera mašinstva, 4 ekonomista i 2 pravnika. Trenutno je u toku faza zapošljavanja još 7 članova osoblja od kojih će 6 imati univerzitetske diplome.

Organizaciona struktura URE prikazana je na slici 2.1.

Slika 2.1: Organizaciona struktura URE (Stanje od 31. marta 2005.godine)

URE ima 4 funkcionalne jedinice ("odeljenja") sa sledećim glavnim odgovornostima:

1. Odeljenje za pravna pitanja i izdavanje dozvola: sa dva glavna cilja:
  - i. Priprema svih vrsta dozvola i ovlašćenja za osnivanje i rad energetske preduzeća i njihov nadzor, praćenje poštovanja uslova iz dozvole i relevantnih odluka URE, i
  - ii. Pružanje pravne podrške šefu URE i osoblju i zastupanje URE u administrativnim procedurama. Odeljenje obezbeđuje pravnu ispravnost odluka i rezolucija URE.
2. Odeljenje za zaštitu potrošača: glavni cilj odeljenja je zaštita interesa potrošača, istraživanje žalbi potrošača i saradnja sa organizacijama koje zakonito zastupaju

potrošače. Jedinica treba da stvori jedan Forum za rešavanje sporova za tipične žalbe. Ona savetuje ostale jedinice URE odgovorne za pripremanje standarda učinka po osnovu dozvola i merenje interesovanja potrošača. Ova jedinica odgovorna je za istraživanje i merenje mišljenja, interesovanja i zadovoljstva potrošača.

3. Odeljenje za snabdevanje energijom i tržišnu strukturu: Ovo odeljenje odgovorno je za sprovođenje novih elemenata konkurencije i bavi se pitanjima modela (sistema) i teoretskim pitanjima regulisanja rada tržišta. Ciljevi jedinice obuhvataju prikupljanje i analizu adekvatnih informacija u vezi kapaciteta i energetske bilansa u svim segmentima energetske industrije. Prema potrebi ovo odeljenje predlaže mere nove uredbe čime obezbeđuje bezbedan i pouzdan bilans snabdevanja energijom i efikasnu konkurenciju. Jedinica analizira strukturu tržišta i pitanja restrukturiranja.
4. Odeljenje za cene i tarife: glavni cilj ovog odeljenja je da pripremi stav URE u vezi sa tarifnim metodologijama i strukturu raznih regulisanih aktivnosti kao i da analizira i predlaže na usvajanje Odboru URE tarife podnete od strane komunalnih preduzeća. Ovo odeljenje odgovorno je za proces revizije cena, da formuliše regulatorno knjigovodstvo i pravila za podnošenje podataka radi prikupljanja odgovarajućih podataka od komunalnih preduzeća, čime će se omogućiti pravilna procena podnetih tarifa i utvrđivanje dozvoljenog prihoda.

Grupa za tehničko savetovanje sastoji se od viših stručnjaka iz oblasti elektroenergetike, daljinskog grejanja i ekonomije/finansija koji imaju zadatak da obezbede "horizontalnu" podršku svim odeljenjima i savete za šefa Odbora URE.

Osim toga, URE ima podršku Administrativne kancelarije koja obezbeđuje sekretarsku, operativnu, logističku i IT podršku šefu i osoblju URE i koja se bavi dokumentacijom, nabavkama i budžetom kao i sistemom arhiviranja.

2.4 Troškovi i bužet URE

Prihodi i troškovi URE

Tokom prve godine svog rada URE nije imala nikakve prihode od izdavanja dozvola ili drugih dažbina i stoga se oslanjala na 3 izvora finansiranja:

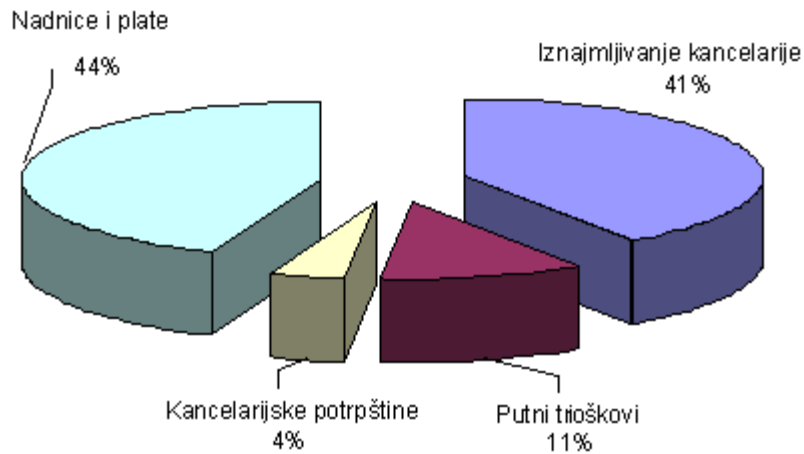
- Pomoć od strane Stuba EU;
- KBK; i
- Donatori.

Tokom cele 2004. godine URE je radila pod CRJ Stuba EU. Procenjuje se da je Stub EU direktno obezbedio € 147,800.00 za budžet URE. Međutim, to je samo delimičan doprinos radnim troškovima URE. Stub EU je pokrivaio i troškove za plate međunarodnog i lokalnog osoblja koje je imalo ugovor sa Stubom EU, kao i putne troškove tog osoblja, a pokrivaio je i neke specifične operativne troškove (Slika 2.2). Na primer, Stub EU pokrivaio je troškove za kancelarijski prostor URE kao i dotične troškove održavanja i komunalnih usluga. Shodno praksama Stuba EU, URE nije imala svoju sopstvenu budžetsku raspodelu u celokupnom budžetu Stuba EU u okolnostima ograničenih resursa URE je morala da se takmiči sa drugim organizacijama radi dobijanja podrške od Stuba EU, kao što su KPA, ostale jedinice CRJ (npr. DMM, WWRE itd.) kao i sa samim Stubom.

Ostali troškovi URE pokriveni su iz Konsolidovanog budžeta Kosova (KBK '04) i od strane donatora. U 2004. godini URE ima svoju sopstvenu budžetsku raspodelu iz KBK '04, međutim još uvek unutar okvira celokupne budžetske raspodele CRJ. Tek je avgusta 2003. godine uprava CRJ predala predlog za budžet KBK '04 Ministarstvu finansija i privrede (MFP). Početni odobreni bužet URE iz KBK '04 objavljen je u Uredbi UNMIK-a br. 2003/41 u ukupnom iznosu od € 253,714 (ali pročitajte donju sliku u vezi sa smanjenjima).

Slika 2.2: Prikaz doprinosa od strane Stuba EU za URE (2004. god. - € 147,800.00)

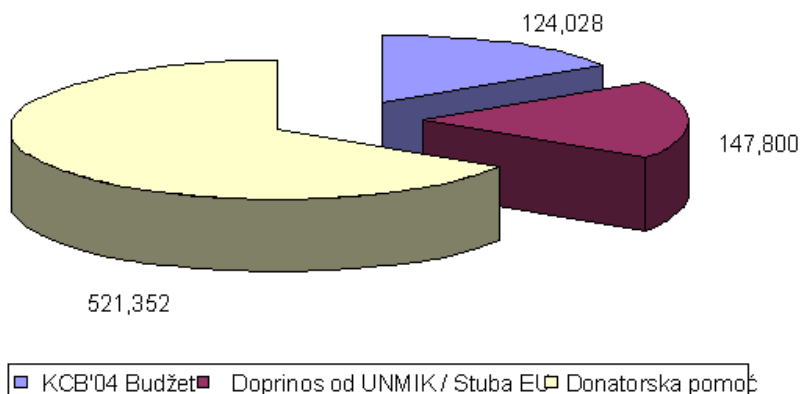

Ukupni troškovi URE u 2004. godini iznosili su približno € 793,180.00. Ovaj iznos obuhvatao je redovne troškove i operacije URE (plate, vanredne troškove, putovanja, iznajmljivanje, nabavku, itd.) plus troškove za neke specifične "projekte" tehničke pomoći (naknade za konsultante koje su pokrivali donatori). U ukupnom budžetu URE, KBK '04 doprineo je približno 15.6%, dok je Stub EU pokrivaio 18.6%, a preostalih 65.7% pokrivali su donatori (Slika 2.3).

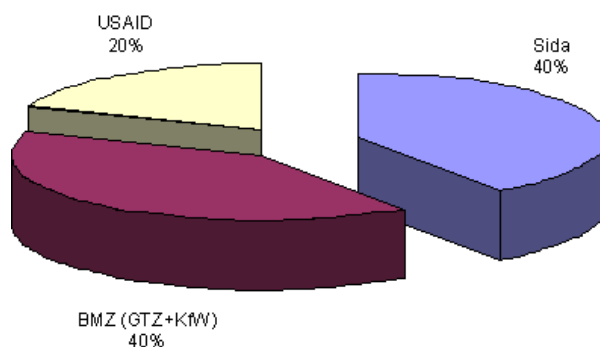
Podrška donatora u 2004. godini ne može se precizno definisati jer je bilo nekih projekata koji su trajali i po nekoliko godina (2003.-2005. god.). Ona je procenjena na približno € 520,000 u obliku tehničke pomoći (TP) URE. Donatori su bili SIDA iz Švedske, GTZ & KfW iz Nemačke i USAID iz SAD (Slika 2.4). Tehnička pomoć je obuhvatala troškove za osoblje (plate) za 2 viša člana osoblja koje su pokrivali SIDA i KfW, ponaosob, i širu podršku sektoru daljinskog grejanja od strane SIDA i podršku u razvoju sekundarnog zakonodavstva od strane USAID (za detalje o pomoći donatora pročitajte Poglavlje 2.6).

U 2004. godini Stub EU se ne smatra donatorom URE pošto URE funkcioniše kao sastavni deo CRJ Stuba EU.

Slika 2.3: Ukupni troškovi URE u 2004. godini (€ 793,180.00)

Slika 2.4: Prikaz doprinosa od strane donatora u 2004. godini

Upravljanje javnim finansijama

Pod direktnim nadzorom šefa URE i u saradnji sa ostalim osobljem URE vrši se planiranje i praćenje korišćenja sredstava iz KBK.

U svrhu planiranja korišćenja budžeta, URE priprema finansijski plan u vidu "živog" dokumenta koji se redovno ažurira na osnovu stvarnih troškova i najnovijih procena budućih troškova. Čineći to, URE daje prioritet zadacima od glavnog strateškog značaja, ali ipak vodi brigu da održi adekvatni nivo gotovog novca za sitne troškove za redovno vođenje svakodnevnih operacija.

URE izrađuje izveštaj i vrši analize potrošnje na tromesečnoj osnovi. Još jedan od razloga za to jeste i sadašnja praksa MFP kojom se na tromesečnoj osnovi potvrđuje raspoloživost budžeta. URE vodi svu finansijsku dokumentaciju na profesionalan način, uključujući redovno ažuriranje i praćenje promena i davanje izveštaja i informacija MFP kadgod je to neophodno. Takođe, URE vodi računa o tačnosti i popunjavanju finansijske dokumentacije i u potpunosti saraduje sa MFP što se tiče plaćanja, protoka novca, gotovog novca za sitne troškove, raspodele sredstava, itd. Što se tiče vođenja javnih finansija, URE striktno poštuje i strogo postupa u skladu sa važećim zakonima i administrativnim naređenjima odobrenim od strane Ministarstva javnih službi i MFP, a posebno:

- Zakonom o javnom upravljanju finansijama i odgovornosti (Zakon br. 2003/2);
- Zakonom o javnim nabavkama na Kosovu (Zakon br. 2003/17);
- Uredbom UNMIK-a o javnoj službi Kosova (Uredba br. 2001/36).

Perspektive finansiranja URE u budućnosti

Podrška od strane KBK i Stuba EU biće neophodna sve dok URE ne bude u stanju da se sama finansira isključivo iz godišnjih naplata za dozvole i dažbina. Donatori (SIDA, KfW, EAR, WB, USAID) pružace podršku putem tehničke pomoći u prioritnim projektima međutim, to ne može da obuhvata podršku za operativne troškove URE. Pitanje samofinansiranja URE je jasno povezano sa trenutnim finansijskim stanjem regulisanih energetskih preduzeća – dozvolama, i njihovom sposobnošću da plaćaju godišnje dažbine URE. Očigledno je da će glavni davalac doprinosa biti KEK, dok će (3) preduzeća za daljinsko grejanje to biti samo u manjem obimu. Na osnovu Plana za povraćaj koje je pripremio KEK/ESBI, a koji je u februaru 2005. godine usvojio Privremeni nadzorni odbor pod vođstvom KPA, KEK bi trebao da u 2006. godini postane finansijski unosno preduzeće, međutim u najoptimističnijem scenariju to bi moglo da bude moguće tek krajem 2006. godine. Stoga, i kao posledica toga, najverovatnije je da će URE morati da od KBK kao i Stuba EU zahteva nastavak budžetske podrške u 2006. godini.

Prvi konsolidovani Poslovni plan URE biće pripremljen do sredine 2005. godine. On će pokrivati period od narednih 5 godina rada URE (2006-2010). Pitanje budžeta biće pokrenuto kao jedan od najvažnijih uslova za održivost rada URE u budućnosti.

2.5 IT Sistemi, ostala aktiva i radna sredstva URE

Od kraja 2004. godine URE poseduje (20) izuzetno brzih stonih kompjutera i četiri laptop kompjutera. Svi stoni kompjuteri povezani su na EUMIK mrežu čime se omogućuje celodnevni pristup zajedničkim fajlovima i internetu. Jedan od kompjutera se takođe koristi kao server za fajlove za druge međusobno povezane kompjutere ERO. Što se tiče ostale IT opreme ERO raspolaže sa 2 štampača u boji i 9 crno-belih laserskih štampača, 1 skenerom, 1 fotokopir mašinom, 14 fleš memorija i 1 digitalnom kamerom i 1 projektorom, što sve spada u sredstva URE i CRJ.

Standardni radni sistem i "Office" softver instalirani su na svim kompjuterima kao i neki drugi "specijalizovani" softverski programi za finansijsku analizu i analizu elektroenergetskog sistema. Za komunikaciju sa internetom koriste se Microsoft Exchange i Outlook, a za upravljanje fajlovima/podacima koristi se profesionalni softver Adobe 6.1 za koji je URE nabavio 10 licenci u 2004. godini. Celokupni softver je licenciran i sistem je zaštićen antivirusnim softverom koji se redovno ažurira i koji ima zaštitu sa lozinkom.

Da ne bi došlo do ometanja i/ili oštećenja sistema, nijedan od korisnika ne može i ne sme da instalira dodatni softver u sistem. Celokupno ažuriranje sistema ili intervencije na sistemu sprovodi samo administrator sistema i to na osnovu propisanih procedura.

Dotični član osoblja URE, Službenik za upravljanje podacima odgovoran je za redovno održavanje šer-drajva URE i za dalji razvoj datoteka i poddatoteka i obezbeđivanje zaštite i upravljanja bezbednošću datoteka šer-drajva URE.

URE je razvila svoj sopstveni vebisajt www.ERO-ks.org, gde se shodno zakonu objavljuju sve odluke zajedno sa ostalim novostima, aktivnostima i javnim objavama. Ažuriranje i razvoj vebisajta takođe spada u zadatak IT sekcije URE.

U 2004. godini URE je nabavila pokretna sredstva (IT opremu i kancelarijski nameštaj) u iznosu od približno € 78,000, koji je obezbeđen iz KBK '04.

Uopšteno gledano, sredstva koja koristi URE obuhvataju ona sredstva koja su nabavljena iz bužeta KBK (2003.-2004.) kao i ona sredstva od Stuba EU (1999.-2004.), dakle obuhvataju kancelarijski nameštaj, plinske grejalice, ventilatore, IT opremu i komunikacionu opremu itd. Nakon raspuštanja CRJ (januar 2005. godine) URE je podnela zahtev da deo sredstava Stuba EU/CRJ bude prenet na URE.

Konačno, URE raspolaže sa četiri vozila koja trenutno koriste članovi osoblja URE i koja su nabavile ranije strukture (PUD, Centralna fiskalna uprava i/ili donatori). Većina tih vozila je već u potpunosti amortizovana i u prilično su lošem tehničkom stanju.

2.6 Spisak projekata, aktivnosti, donatorske pomoći za URE (2004.-2005.)

U 2004. godini

Glavni projekti URE, podržani od strane donatora, gde je URE bila glavni korisnik obuhvataju:

- SIDA (Švedska): TP, “Savetovanje šefa uprave za regulisanje energetike o daljinskom grejanju na Kosovu” (avgust 2003. – januar 2005., sa tekućim pregovorima za produženje na još 12 meseci – do kraja 2005. godine); konsultant: ÅF International (Švedska), sastanak za konačnu reviziju projekta (1. faza): 9 februar 2005. godine, obuhvatao je:
  - Zadatak 1: Dnevnu podršku šefu URE i stručnjaku za daljinsko grejanje;
  - Zadatak 2: Podršku u razvoju koherentnog sekundarnog zakonodavstva;
  - Zadatak 3: Sprovođenje izglasanog zakona za sprovođenje programa subvencija za stanovništvo.
- GTZ & KfW (Nemačka): TP, dugoročno pozajmljivanje jednog stručnjaka za URE, za položaj vršioca dužnosti šefa URE (januar - septembar 2004. god.) i višeg tehničkog savetnika šefa URE (oktobar 2004. god. – decembar 2004. god.), trenutno produženo do jula 2005. godine, konsultant je pronađen;
- USAID (USAID): TP, “Podrška razvoju sekundarnog zakonodavstva”, trajanje rada konsultanta: od oktobra 2004. godine sa mogućim produženjem do 2006. godine, sa programom rada radi kompletiranja i pružanja pomoći URE u izradi internih dokumenata i izabranih delova sekundarnog zakonodavstva, a posebno:
  - Statuta URE
  - Kodeksa etike i ponašanja
  - Pravilnika o isključenju
  - Pravilnika o dozvolama
  - Priručnika o radu

Pored toga, postojala su još dva projekta sa indirektnim uticajem na rad URE:

- CIDA (Kanada), Projekat SEETEC: TP “Strategija i plan za restrukturiranje funkcija prenosa” (oktobar 2004. – februar 2005.);
- SB (ESTAP II): TP “Revizija politike, pravnog, regulatornog i institucionalnog okvira za učešće privatnog sektora u energetskom sektoru Kosova” (februar 2004. - februar 2005.).

Projekti u 2005. godini

Pored gore pomenutih aktivnosti koje su podržali SIDA, KfW, USAID i Stub EU, koje će biti nastavljene u 2005. godini, projekti za 2005. godinu obuhvataju glavne projekte URE (kao direktnog korisnika):

- Stub UNMIK/EU: TP, "Pomoć razvoju sekundarnog zakonodavstva", početni datum: januar 2005. godine, trajanje: 3 kalendarska meseca, gde program rada treba da pomogne URE u izradi izabranog sekundarnog zakonodavstva, a posebno:
  - Opštih uslova za snabdevanje energijom
  - Cenovnika
  - Propisa za rešavanje sporova
  - Ključnih metodologija tarifiranja
- EAR: TP, "Podrška u institucionalnoj izgradnji Uprave za regulisanje energetike";
- SB (ESTAP III): TP, "Razvijanje tarifa za maloprodaju i prenos električne energije i mehanizma davanja subvencija", dodeljeni budžet: 0.6 mil. US\$, konačni početni datum: jun 2005. god., datum završetka: u roku od 8 kalendarskih meseci.

Dodatni projekti koji treba da budu izvršeni u 2005. godini i koji će uticati na rad URE biće:

- SB (ESTAP III): TP "Utvrđivanje operatera prenosnog sistema (TSO) na Kosovu", dodeljeni budžet: 0.8 mil. US\$, konačni početni datum: jun 2005. godine, datum završetka: u roku od 12 kalendarskih meseci;
- EAR: TP sa ciljem inkorporacije, KEK, preduzeća za daljinsko grejanje u Prištini (Termokos), i preduzeće za daljinsko grejanje iz Đakovice;
- EAR: TP sa ciljem pružanja podrške fazi sprovođenja utvrđivanja TSO nakon gore pomenute studije SB sprovedene pod ESTAP III "Utvrđivanje TSO".

Projekat EAR "Podrška za institucionalnu izgradnju uprave za regulisanje energetike"; početni sastanak: 15. februar 2005. godine; vrednost ugovora: približno 1 mil. EURA; trajanje: 12 kalendarskih meseci; važan je projekat čiji je glavni cilj jačanje institucionalnog kapaciteta URE putem razvijanja zdravog i stabilnog regulatornog okvira za vođenje tržišnih operacija zasnovanih na principima objektivnosti, transparentnosti i nediskriminacije u okviru procesa ECSEE.

Glavna (7) zadatka obuhvataju:

Zadatak 1: Aktivnosti za operativno uspostavljanje URE

- Priprema procedura za vođenje javnog registra;
- Pružanje pomoći URE u definisanju prinudnih administrativnih mera i administrativnih kazni koje URE treba da nametne imaoću dozvole koji prekrši uslove i rokove navedene u dozvoli;
- Utvrđivanje internog obračunskog sistema koji je neophodan u početnoj fazi rada;
- Pružanje pomoći URE u pripremanju projektne dokumentacije i godišnjeg finansijskog izveštaja.

Zadatak 2: Razvijanje tržišnog modela i tržišnih pravila

Konsultant će razviti kompletni okvir za sprovođenje Maloprodajnog tržišnog modela (prosto tržište), koji će biti usklađen sa Zakonima Kosova, direktivama EU i Poveljom o uspostavljanju energetske zajednice.

Zadatak 3: Tarife, cene i regulisanje cena

- Priprema propisa za utvrđivanje cena i tarifa;
- Razvoj tarifnih metodologija;
- Planiranje sprovođenja;
- Pružanje pomoći URE u reviziji cena.

Zadatak 4: Dozvole

- Razvijanje zahteva za podacima iz dozvola;
- Pružanje pomoći URE u izdavanju dozvola novim poslovnim/energetskim preduzećima..

Zadatak 5: Pružanje pomoći URE u izdavanju ovlašćenja i dozvola i utvrđivanju sistema za praćenje poštovanja

- Pružanje pomoći u izdavanju ovlašćenja i dozvola;
- Praćenje poštovanja;
- Utvrđivanje i praćenje regulisanja kvaliteta.

Zadatak 6: Tehnički/radni kodeksi

- Opcije za kodekse;
- Okvir tehničkih kodeksa;
- Regulatorna revizija i odobravanje tehničkih kodeksa.

Zadatak 7: Obuka

- Sprovođenje procene potreba za obukom;
- Razvijanje sveobuhvatnog programa obuke;
- Sprovođenje obuke.

2.7 Izazovi i ključni projekti URE u 2005. godini

Ova 2005. godina predstavlja prvu punu kalendarsku godinu rada URE nakon proglašenja Zakona o osnivanju URE.

Kao što je uopšteno i tipično za svakog novog regulatora, URE će se usredsrediti na razvoj i usvajanje internih dokumenata i sekundarnog zakonodavstva u sektoru energetike, interne procedure, zapošljavanje kadrova i obimno obučavanje. Neki od specifičnih ciljeva, uključeni rizici i ključni datumi dati su u Tabeli 2.1.

Tabela 2.1: Ciljevi, pokazatelji učinka i ključni datumi glavnih aktivnosti URE u 2005. godini

Specifični cilj	Pokazatelji učinka	Ključni datum ³
Završetak zapošljavanja osoblja URE	Zaposleno je svih (25) članova osoblja	maj 2005.
Usvajanje internih dokumenata URE	Statuti URE, Kodeks etike i ponašanja	jul 2005.

³ Odražava najbolju procenu URE zasnovanu na pretpostavkama da je Odbor URE uspostavljen do aprila 2005. godine.

Usvajanje sekundarnih uredbi kao što je navedeno u Zakonu o regulatoru energetike	Sve dotične elemente (Propis o izdavanju dozvola, Propis o utvrđivanju cena i tarifa, Propis o proceduri za rešavanje sporova, Propis o isključenju i ponovnom uključenju energije, Cenovnik i Opšti uslovi za snabdevanje energijom) usvojio je Odbor URE	jul 2005.
URE je pripremila i izdala tarifne metodologije za električnu energiju i daljinsko grejanje	URE je izdala tarifne metodologije (R: zavisi od napretka rada konsultanata EAR)	septembar 2005.
Razvijene su i sprovedene interne procedure URE	Izrađen je i usvojen Priručnik rada URE (živi dokument)	1. nacrt do juna 2005.
Detaljno je utvrđena procedura davanja ovlašćenja za izgradnju nove elektrane	URE je utvrdila proceduru u saradnji sa drugim akterima (MER, ICMM itd.)	sept. 2005.
Detaljno je utvrđena procedura davanja ovlašćenja energetskim preduzećima Kosova u skladu sa usvojenim zakonodavstvom	Broj dozvola izdatih energetskim preduzećima (R: zavisi od brzog reagovanja javnih komunalnih preduzeća i napretka u inkorporaciji/decentralizaciji KEK)	Početak: decembar 2005.
U energetskom sektoru Kosova poboljšana je klima za privatne investitore	Sprovedene su preporuke studije SB/ESTAP II, tj. integrisane su u primarno i sekundarno zakonodavstvo	Što je pre moguće
URE je usvojila ostale tehničke kodekse i naredbe navedene zakonom	Broj/vrsta odobrenih kodeksa: npr. Kodeks o mreži, Kodeks o distribuciji, Kodeks o standardima elektriciteta, Kodeks o zaštiti potrošača, Kodeks o priključivanju i korišćenju, Trgovinski kodeks, Kodeks merenja (u zavisnosti od napretka komunalnih preduzeća koja moraju da pripreme i podnesu te kodekse URE za davanje komentara i usvajanje)	Početak: jesen 2005.
Odobren je dizajn za standardno elektroenergetsko tržište	Pripremljen je i usvojen dizajn lokalnog tržišta u skladu sa pravilima za dizajn "regionalnog" tržišta datim od strane CEER	jesen 2005.
Kosovo je aktivan partner u razvoju Energetske zajednice u jugoistočnoj Evropi (ECSEE)	Redovno učešće URE u radnoj grupi CEER (SEER), Regionalnom odboru regulatora i drugim regionalnim inicijativama (ERRA, SECI, SEETEC, SB itd.), pripremaju se razni ključni izveštaji i akcioni planovi kao što su navedeni u nacrtu Povelje o uspostavljanju energetske zajednice	Već sprovedeno
Na Kosovu se sprovodi mehanizam za prekograničnu trgovinu (CBT)	URE prati njegovo sprovođenje (Zakon) (R: zavisi od prijema KEK u SETSO)	Što je pre moguće
Doprinos URE u ranom sprovođenju projekta nove elektrane, uključujući: otvaranje novog rudnika, izgradnju nove termoelektrane na lignit, novog 400 kV dalekovoda do Albanije, novi distributivni centar za TSO	URE je aktivni član pripremnog odbora za projekat nove elektrane (R: saradnja sa lokalnim akterima, MER, Stubom EU (KPA), ICMM, OLA, itd.	Početak: što je pre moguće
Uspostavljen je kapacitet za dodelu međusobnog povezivanja/sprečavanja zagušenja	URE prati njegovo sprovođenje (Zakon). (Zavisno od konačnog odobranja metodologije od strane CEER i prijema KEK u SETSO)	Što je pre moguće u 2005.

TSO je osnovana u 2005. godini	Razdvajanje sredstava, pravno uspostavljanje TSO, razdvajanje funkcija, razdvajanje tarifa itd. URE prati decentralizaciju računa i rukovođenje (Zakon). (Zavisno od napretka rada konsultanata EAR i SB/ESTAP III)	Početak: sredinom 2005.
Uspostavljene su procedure za rešavanje sporova pri URE	Funkcioniše forum URE za rešavanje sporova (u zavisnosti od blagovremenog usvajanja dotičnog propisa od strane Odbora URE)	Početak: sredinom 2005.
Tarife KEK-a su decentralizovane, pripremljene na osnovu novih odobrenih metodologija i odobrene	Nove tarife su decentralizovane i utvrđene prema (1) Proizvodnji na veliko, (2) Dodatnim uslugama, (3) Mreži – TSO i DSO i (4) realnim tarifama za veći deo potrošača plus tarife "održavanja života" (zavisno od napretka rada konsultanata SB/ESTAP III)	Početak: sredinom 2005. i za 8 meseci
KEK je decentralizovan u skadu sa ciljevima ECSEE	Vertikalno integrisani KEK je pravno restrukturiran, stvoreno je nekoliko novih kompanija, verovatno: ITSMO, rudnici, Proizvodnja (1-2), Distribucija (DSO + Snabdevanje) (zavisno od napretka rada konsultanata EAR i SB/ESTAP III)	kraj 2005.
Imenovani su prvi podobni potrošači u sektoru koji ne pokriva domaćinstva	URE imenuje prve podobne potrošače na osnovu kriterijuma definisanih od strane MER (napredak u MER i zavisno od napretka na uspostavljanju TSO, decentralizacije tarifa i usvajanja Kodeksa o mreži)	Početak: kraj 2005.

3. Regulisanje energetskog sektora na Kosovu

URE ima zadatak da reguliše elektroenergetski sektor, daljinsko grejanje i prirodni gas. Pošto još uvek na Kosovu ne postoji gasovod za prirodni gas, elektroenergetski sektor i sektor daljinskog grejanja su praktično jedina dva sektora koje će URE regulisati u kratkoročnom i srednjeročnom pogledu.

Međutim, naponi na osnivanju jednog integrisanog tržišta prirodnim gasom u regionu ECSEE obuhvataju i razvoj regionalne infrastrukture za prirodni gas. Zbog strateškog značaja za region planirani su ili su u izgradnji mnogi novi međunarodni projekti. Kao posledica toga nekoliko studija izvodljivosti za takve projekte uživa finansijsku podršku EC. U projekte od najvećeg značaja za Kosovo spada i projekat gasovoda za prirodni gas na relaciji Turska-Grčka-Bugarska-Makedonija-Kosovo-Srbija-Austrija (preko Mađarske i/ili Bosne i Hercegovine i Hrvatske).

Sektor ruda i minerala, shodno nedavno proglašenim Uredbama UNMIK-a iz januara 2005.godine, podleže regulisanju od strane Nezavisne komisije za rude i minerale (ICMM). Sektor tečnih goriva kontroliše Ministarstvo trgovine i industrije (MTI) nakon što su nadležnosti Nadzornog odbora za goriva koji je funkcionisao do 2003. godine prenete na CRJ, a kasnije na MTI.

3.1 Kratki opis elektroenergetskog sistema

Primarni resursi

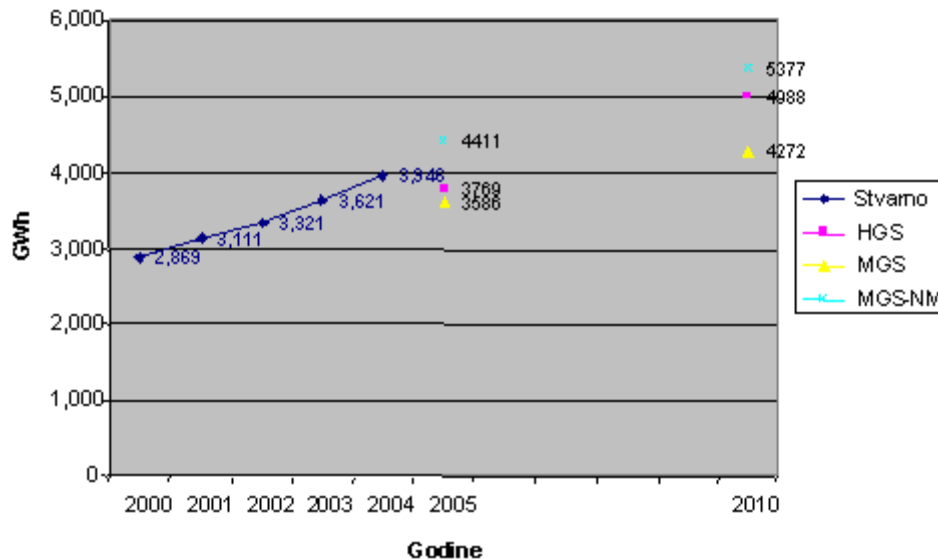
Proizvodnja električne energije na Kosovu zasniva se na visoko kaloričnim naslagama lignita čije su zalihe procenjene na 10 milijardi tona. Zalihe lignita imaju nizak sadržaj sumpora i privlačan odnos otpada lignita (1.7 m³ otpada po toni lignita), čime je iskopavanje lignita veoma ekonomično.

Postoje dva otvorena kopa u Belačevcu i Mirašu koji rade od 1963./64. godine. Godišnja proizvodnja se uglavnom koristi za snabdevanje dvaju termoelektrana na lignit (TE – Kosovo “A” & “B”) sa oko 6.5 miliona tona lignita godišnje. Na osnovu prognoza, postojeći rudnici će biti u potpunosti iskorišćeni do 2007./2009. godine, u zavisnosti od proizvodnih rezultata i stvarnih rezervi lignita u oblasti pomenutih rudnika. U raznim studijama je zaključeno da lignitno polje (Sibovac) koje treba da bude otvoreno neposredno severno od postojećih kopova, raspolaže neophodnim rezervama lignita (1 milijarda tona), kako bi se obezbedilo srednjeročno i dugoročno sigurno snabdevanje gorivom za obe postojeće TE kao i za nove termoelektrane koje treba da počnu sa radom posle 2010. godine (do 2,000 dodatnih MW).

Potražnja za električnom energijom

Slika 3.1: Scenarija porasta potražnje za električnom energijom (2000-2010)

ESTAP I koji je završen u oktobru 2002. godine uz podršku SB pripremio je nekoliko scenarija potražnje za električnom energijom do 2015. godine. Ta predviđajuća konsolidacija elektroenergetskog sektora (KEK) u naredne 2 godine bila su MGS (Scenarij srednjeg rasta) i HGS (Scenarij visokog rasta), koji su rezultirali prosečnom godišnjom stopom rasta od 4.0%/godišnje do 5.6%/godišnje, ponaosob, za period od 2000.-2015. godine (sve bez prirodnog gasa na Kosovu). Međutim, jedan drugi scenarij (MGS-NM) razvijen je za slučaj “nastavljenog statusa kvo” sa visokim gubicima i niskom stopom naplate. Stvarna potrošnja za električnom energijom rasla je za 8.5%/godišnje tokom 2000.-2004. godine, što se dobro poklapa sa ovom pesimističnom prognozom koja odražava ozbiljnu situaciju na Kosovu.

Gubici u električnoj energiji (tehnički i komercijalni) su zastrašujući. Sa minimalnog iznosa od 41.1% (u 2002. godini) nakon sukoba, gubici su porasli do najviše vrednosti od 46.0% u 2004. godini, od kojih se procenjuje da su 26.4% gubici koji nisu tehničke prirode.

U 2004. godini, vrednost nenaplaćene električne energije procenjena je na približno € 62.4 miliona i gubitak zbog loše naplate na još dodatnih € 30.2 miliona, tako da ukupan gubitak iznosi

skoro € 92.6 miliona. Loš tehnički i finansijski učinak KEK nakon sukoba (2000.-2004.) je stoga doveo do gubitka prihoda u približnom iznosu od € 413 miliona (Izvor: MER). Ove cifre na žalost potvrđuju da je potražnja za električnom energijom na Kosovu zaista pratila najnegativniju prognozu koju je dala SB (vidi Sliku 3.1).

Proizvodnja električne energije

Nakon sukoba, elektroenergetski sistem Kosova postao je odsečeni deo bivšeg jugoslovenskog elektroenergetskog sistema. Elektroenergetski sektor Kosova je pod upravom javnog i vertikalno integrisanog preduzeća – KEK. Kao integralni delovi KEK za sada postoje 5 ključnih poslovnih subjekata: rudnici lignita, proizvodnja električne energije, prenos i slanje, distribuciona mreža i snabdevanje. Nominalna bruto instalisana proizvodna snaga iznosi 1,513 MW (pet jedinica Kosovo “A TE” – 65, 125, 2x200 i 210 MW, dve jedinice Kosovo “B TE” – 2x339 MW, i 2x17.5 MW u HE Gazivode/Ujmani). Međutim, od kraja februara 2005. godine, samo 1 jedinica u bloku Kosovo A (A5 – stvarna neto snaga 120 MW), 2x270/290 MW u bloku Kosovo B i 35 MW iz HE ili približno 715 MW je ukupno bilo na raspolaganju za zadovoljavanje najvećeg nivoa potrebe od oko 900 MW. Pored izvoza noćnih viškova svoje nefleksibilne električne energije osnovnog opterećenja, KEK se uglavnom oslanja na uvoze u periodima najveće potražnje (po izuzetno velikoj ceni) iz susednih elektroenergetskih sistema. Neto uvoz KEK-a u 2004. godini iznosio je 11.3% (445 GWh po ceni od približno € 15 miliona) ukupno raspoložive energije. Konačno, kao rezultat neadekvatnog rada proizvodnog kapaciteta neophodan je režim restrikcija, 5 sati na mreži sa isključenjem od 1 sata, a koji je primenjivan većim delom zime 2004./2005. godine.

Prenos i distribucija električne energije

Prenosne i distributivne mreže Kosova pate od višegodišnjeg nedostatka investiranja i pravilno održavanje infrastrukture za sada ne može da ispuni nekoliko zahteva za tehničkim standardima jer posebno distributivnoj mreži nedostaje kapacitet za pravilnim servisiranjem celokupne potražnje. Mreže Kosova pate od nedostatka adekvatnih kapaciteta za obezbeđivanje sigurnog i pouzdanog snabdevanja električnom energijom. U mnogim delovima prenosne mreže ne može se primenjivati kriterijum pouzdanosti “*n-1*”, što u praksi dovodi do prekida u snabdevanju potrošača. Nedostajući prenosni kapacitet je takođe razlog nižih naponskih vrednosti od standardnih, posebno u regionu Peći. Studija ESTAP I (SB, oktobar 2002. godine) je kao veoma visoki prioritet predvidela izgradnju podstanice od 400/110kV u tom regionu. Prenosni sistem takođe pati od nedostatka modernih sistema upravljanja i prikupljanja podataka (npr. SCADA, EMS) i telekomunikacionih sistema.

Distributivna mreža je u još gorem stanju. Distributivna mreža nema dovoljno transformatorskih kapaciteta "za smanjivanje" na celoj teritoriji Kosova. Mreža funkcioniše pod veoma teškim okolnostima koje ponekada ugrožavaju zdravlje operatera i potrošača. Pored proširenja i obnove distributivnog sistema, budućnost distributivnih sistema ogleda se u nabavci modernih mernih uređaja koji omogućuju upravljanje dodatnom potražnjom, kao i u instalisanju specijalizovanog softvera za prikupljanje i obradu velike količine podataka stvorene tokom rada mreže. Za sada, glavni nedostatak distributivnog sistema predstavljaju visoki gubici (tehnički i komercijalni) i veoma niska stopa naplate prihoda.

Restruktuiranje KEK-a

U svom sadašnjem vertikalno integrisanom obliku, KEK ne ispunjava zahteve tekućih reformi u energetske sektoru, posebno u pogledu predstojeće Povelje za osnivanje energetske zajednice. Tekući projekat podržan od strane EAR za "Inkorporaciju JP" (vidi Poglavlje 4.2) utvrdiće novu institucionalnu i pravnu strukturu KEK-a, u okviru delokruga sadašnjih mogućnosti. U tom pogledu od kritičnog značaja je pitanje pravno nerazjašnjenog vlasničkog statusa sredstava KEK-a, što zavisi od rešavanja konačnog statusa Kosova. Trenutno se sredstva KEK-a nalaze pod poverenštvom KPA. To ima negativan uticaj na mobilizaciju javnih sredstava za razvojne projekte KEK-a. KEK nema kreditni status.

Tarife

Tarife KEK-a za električnu energiju još uvek su decentralizovane. Tarifni sistem (vidi Tabelu 3.1) pravi razliku između:

1. 8 tarifnih (potrošačkih) grupa koje se razlikuju po naponskom nivou snabdevanja (110 kV, 35 kV, 10 kV i 0.4 kV);
2. Vrste grupa korisnika (npr. industrija i domaćinstva, komercijalni korisnici, javno osvetljenje – svi dobijaju električnu energiju na naponskom vodu od 0.4 kV);
3. Nivoa potrošnje za potrošače u domaćinstvima (npr. ispod i iznad 800 kWh/mesečno);
4. Doba dana (vremenski periodi skupe i jeftine tarife tokom dana);
5. Godišnjih doba (Zimska i letnja sezona).

Osim toga, sadašnji sistem obezbeđuje posebni status za nekoliko takozvanih "direktnih" (većih) potrošača. Stope obuhvataju stalne naplate (potražnje) (po kW) i naplate aktivne (po kWh) i reaktivne snage (po kVARh) u zavisnosti od potrošačke grupe.

Tarifni sistem koji KEK sada primenjuje uveden je u julu 2000. godine nakon što je OJKU UNMIK-a zahtevalo od KEK-a da ponovo počne sa izdavanjem računa i naplatom električne energije. U principu ponovo su uvedene tarifna struktura i odnosi između pojedinih potrošačkih grupa koji su tokom bivše Jugoslavije primenjivani na Kosovu tokom 90-ih godina. Međutim, u to vreme nije izvršena nikakva procena vrednosti sredstava i revizija troškova u uslovima fundamentalno izmenjene strukture potrošačkih grupa nakon konflikta. Od tada je tarifni sistem KEK-a ostao praktično nepromenjen. URE će pokrenuti punu reviziju maloprodajne tarife i uspostavljanje decentralizovane tarife za prenos sredinom 2005. godine, a očekuje se da će to biti završeno početkom 2006. godine.

Tabela 3.1: Tarifni sistem KEK-a (stanje od 31. marta 2005. godine)

Broj tarifne grupe 1)	Naponski nivo snabdevanja 2)	Tarifni elementi korišćeni u proračunima jedinice KEK-a za snabdevanje 2)	Jedinica	Vreme dana 3)	Zimska sez. 4)	Letnja sez. 4)	ZS/LS Odnos
					(EUR0c/Jedinici)	(EUR0c/Jedinici)	(-)
1	110 kV	Stalna (potražnja) naplata	kV		1,150	895	1.28
		Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	2.68	2.11	1.27
			kWh	- Niža tarifa	1.34	1.09	1.23
		Reaktivna energija (Q)	kVAh		1.41	1.15	1.23
2	35 kV	Stalna (potražnja) naplata 5)	kV		1,278	959	1.33
		Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	3.20	2.56	1.25
			kWh	- Niža tarifa	1.60	1.28	1.25
		Reaktivna energija (Q)	kVAh		1.28	0.96	1.33
3	10 kV	Stalna (potražnja) naplata 5)	kV		1,278	959	1.33
		Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	3.52	2.81	1.25
			kWh	- Niža tarifa	1.76	1.41	1.25
		Reaktivna energija (Q)	kVAh		1.28	0.96	1.33
4	0.4 kV (domaćinst. ispod 800 kWh/mes. i bolnice)	Stalna (potražnja) naplata 6)	kV		144	115	1.25
		i) Aktivna energija (P)	kWh	Jedna tarifa	3.99	3.20	1.25
		ii) Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	4.80	3.83	1.25
			kWh	- Niža tarifa	2.40	1.92	1.25
5	0.4 kV (domaćinst. preko 800 kWh/mes.)	Stalna (potražnja) naplata 6)	kV		192	144	1.33
		i) Aktivna energija (P)	kWh	Jedna tarifa	6.39	4.80	1.33
		ii) Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	7.67	5.75	1.33
			kWh	- Niža tarifa	3.83	2.88	1.33
6	0.4 kV Kategorija I	Stalna (potražnja) naplata	kV		852	631	1.35
		Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	5.11	3.83	1.33
			kWh	- Niža tarifa	2.56	1.92	1.33
		Reaktivna energija (Q)	kVAh		1.28	0.96	1.33
7	0.4 kV Kategorija II	Stalna (potražnja) naplata I *)	kV		253	189	1.34
		Stalna (potražnja) naplata II **)	kV		95	70	1.36
		i) Aktivna energija (P)	kWh	Jedna tarifa	7.57	5.68	1.33
		ii) Aktivna energija (P) <i>pod čega:</i>	kWh	- Viša tarifa	9.47	6.94	1.36
			kWh	- Niža tarifa	5.05	3.79	1.33
8	Javna rasveta (0.4 kV)	Aktivna energija (P)	kWh	Jedna tarifa	8.21	6.31	1.30

NAPOMENA: *) jednotarifna brojila, **) dvotarifna brojila.

Postoji 8 tarifnih grupa podeljenih prema naponskom nivou (110 kV, 35 kV, 10 kV, 0.4 kV), potrošačka grupa (npr. domaćinstva, komercijalna preduzeća – oba na 0.4 kV), i nivo potrošnje (npr. ispod i iznad 800 kWh).

Potrošači se snabdevaju sa 4 naponska nivoa: 110 kV (preko 7 distributivnih mreža KEK-a), unutrašnji potrošači KEK-a (Miraš, Belačevac, specijalna postrojenja KEK-a (postrojenje za sušenje uglja i postrojenje za industrijsko grejanje) i "direktni" veliki potrošači: cementara Šar, sistem Trepča, Feronikel iz Glogovca, itd.), 35 kV i 10 kV (uglavnom industrija i ostala postrojenja sa sopstvenim 35/0.4 kV i 10/0.4 kV S/S), i 0.4 kV (komercijalna preduzeća, domaćinstva).

Viša tarifa (VT): 8:00 – 22:00, niža tarifa (NT): 0:00 – 8:00 i od 22:00 – 12:00, jednostruka tarifa (JT): 0:00 – 12:00.

Zimska sezona (ZS): 1. oktobar – 31. mart, Letnja sezona (LS): 1. april – 30. septembar.

U slučaju kada je ugrađen "maksigraf" (koji u 15-minutnim intervalima meri i pamti najveće vrednosti tokom meseca), najveća cena (ponekad takođe zvana "potrošnja") plaća se u skladu sa tom vrednošću. (Na kraju meseca, npr. kada se očitaju brojila, maksigraf se ponovo vraća na "nulu").

Kada nije ugrađen maksigraf, potrošnja se obračunava iz iznosa potrošene energije tokom više tarife koji se deli sa 100.

Označava komercijalne potrošače koji troše znatnu količinu reaktivne energije. Od njih se traži da održe minimalni $\cos \phi$ od 0.95.

Od potrošača koji nemaju odgovarajuće strujomere naplaćuje se fiksna ("paušalna") stopa u zavisnosti od procenjene mesečne potrošnje električne energije: (i) manje od 400 kWh/mesečno - € 20/mesečno, (ii) između 400 i 800 kWh/mesečno - € 36/mesečno, preko 800 kWh/mesečno - € 61/mesečno. Radnici elektrodistribucije KEK-a obilaze domaćinstva potrošača i procenjuju potrošnju na osnovu vrste i broja aparata za domaćinstvo i standardnih (tehničkih) faktora učestalosti korišćenja tih uređaja.

3.2 Kratak opis sistema daljinskog grejanja

Sektor daljinskog grejanja na Kosovu je relativno nov i ograničen je na samo 3 geografske lokacije (Prištinu, Đakovicu i Mitrovicu), a snabdeva samo 5% potrebe za grejanjem na Kosovu. Daljinsko grejanje na Kosovu se isključivo koristi za grejanje prostorija i ne obuhvata snabdevanje toplom sanitarnom vodom, što je i razlog zašto toplane ne rade tokom cele godine. Takođe tokom grejne sezone (od 15. oktobra do 15. aprila), toplane rade sa noćnim prekidima.

Sektor daljinskog grejanja je mali i suočava se sa ozbiljnim poteškoćama i gubicima (kako tehničkim tako i "komercijalnim") i niskom stopom naplate računa, međutim on treba da ima važnu ulogu u energetsom sektoru Kosova uglavnom kao zamena za nekontrolisanu potrošnju električne energije za potrebe grejanja.

Sektor daljinskog grejanja na Kosovu sastoji se od tri sistema daljinskog grejanja koji pokrivaju opštine Priština, Đakovica i Mitrovica. Glavna karakteristika tih sistema je da se oni sastoje od toplana i distributivnih mreža koje su "u vlasništvu" i pod upravom vertikalno integrisanih opštinskih preduzeća koja imaju status javnih preduzeća (JP). Dva takva preduzeća (Priština i Đakovica) nalaze se u procesu inkorporacije.

Proizvodnja toplote vrši se u centralnim toplanama opremljenim bojlerima sa pogonom na tečno gorivo – koji uglavnom koriste teško ulje (mazut) ili lako ulje (Dizel D2).

Distributivne mreže sastoje se od primarne mreže koja vodi od toplane do tačke isporuke u podstanici i sekundarne mreže (mreža) koje vode od tačke isporuke (unutar instalacija u zgradama). U toku je proces transformisanja mreža daljinskog grejanja sa sistema stalnog protoka na sisteme sa promenljivim protokom.

Glavni tehnički podaci i podaci o potrošačima svakog sistema daljinskog grejanja dati su u Tabelama 3.2-3.3.

Tabela 3.2: Glavne tehničke karakteristike (3) sistema daljinskog grejanja

Preduzeće (Grad)	Instalirani kapacitet (MW)	Distributivna mreža		Proizvodnja toplote (MW / godišnje)			Isporuka toplote podstanicama potrošača (MW/god.)		
		Dužina kanala (km)	Broj podstanica	2001/02	2002/03	2003/04	2001/02	2002/03	2003/04
TERMOKOS Priština	2 x 58 = 116 1 x 29 = 29 2 x 7 = 14	28	243	83,17 4	71,58 5	96,79 0	62,38 0	53,689	72,593
Podzbir	159	28	243	83,17 4	71,58 5	96,79 0	62,38 0	53,689	72,593
Preduzeće za daljinsko grejanje (Đakovica)	1 x 20.0 = 20.0 1 x 18.6 = 18.6	12	62	16,53 0	17,90 1	18,27 4	13,22 4	14,321	14,619
Podzbir	38.6	12	62	16,53 0	17,90 1	18,27 4	13,22 4	14,321	14,619
TERMOMIT (Mitrovica)	1 x 9.3 = 9.3 2 x 3.3 = 6.6 1 x 1.0 = 1.0	4	20	nn	nn	nn	nn	nn	nn
Podzbir	16.9	4	20	nn	nn	nn	nn	nn	nn
Zbir	214.5	44	325						

Table 3.3: Podaci o potrošačima i tarifama daljinskog grejanja

Preduzeće - Grad	Grupa potrošača	2001/02		2002/03		2003/04		2004/05	
		Grejni prostor (m ²)	Tarifa (€/m ²)	Grejni prostor (m ²)	Tarifa (€/m ²)	Grejni prostor (m ²)	Tarifa (€/m ²)	Grejni prostor (m ²)	Tarifa (€/m ²)
TERMOKOS (Priština)	Chapter 1: Domaćinstva	442,980	0.80	442,980	0.90	581,927	0.90	606,132	0.85
	Komercijalna & javna	348,698	1.20	348,698	1.30	397,626	1.30	409,029	1.10
	Ukupno	791,606		791,606		979,553		1,015,161	
PZDG Đakovica	Domaćinstva	42,260	0.80	36,400	0.80	42,778	0.80	56,548	0.82
	Komercijalna & javna	39,208	1.20	48,542	1.20	52,590	1.20	56,409	1.25
	Ukupno	81,468		84,942		95,368		112,955	
TERMOMIT (Mitrovica)	Domaćinstva	-	-	-	-	-	-	-	-
	Komercijalna & javna	13,000	1.20	13,000	1.20	13,000	1.20	13,000	1.20
	Ukupno								

3.3 Key Energy Sector Statistics

Fuels for Power Generation

Main fuel used for generation of electricity in Kosovo is coal - lignite. There are two mines supplying the power plants with lignite: Mirash and Bardh. In 2004, the total production of coal for the power plants was 5,758,369 tons.

Tabela 3.4 (i Slika 3.2): Glavni instalirani kapaciteti za proizvodnju električne energije na Kosovu

Elektrana	Jed.	Instal. snaga	% od ukup. proizvodnje
Kosovo A			
	A1	65	4.3
	A2	125	8.3
	A3	200	13.2
	A4	200	13.2
	A5	210	13.9
Kosovo B			
	B1	339	22.4
	B2	339	22.4
HE Gazivode			
	G1	17.5	1.2
	G2	17.5	1.2
Ukupno		1513	

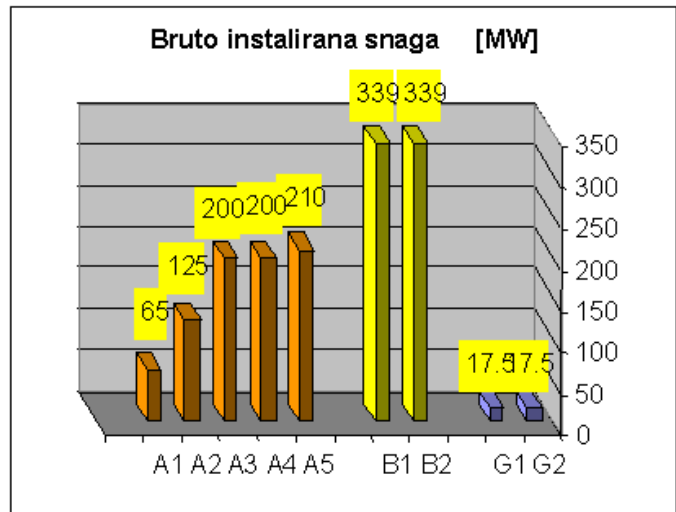

Tabela 3.5 (i Slika 3.3): Proizvodnja električne energije u 2004. godini

Proizvodnja električne energije, 2004				
Elektrana	Jed.	Bruto proizvod. u [GWh]	Proizvod. %	Vrem. Raspo. loživ. %
Kosovo A				
	A1	6.3	0.2	2.8
	A2	0	0.0	0
	A3	320.6	8.3	32.7
	A4	130	3.3	14.1
	A5	519.2	13.4	54.1
Kosovo B				
	B1	1587.5	40.9	67.4
	B2	1207.4	31.1	53
HE Gazivode	HCC	113.3	2.9	
Ša KTH	KTH	0.8	0.0	
Ukup. proizv. jedinica		3,885.1		

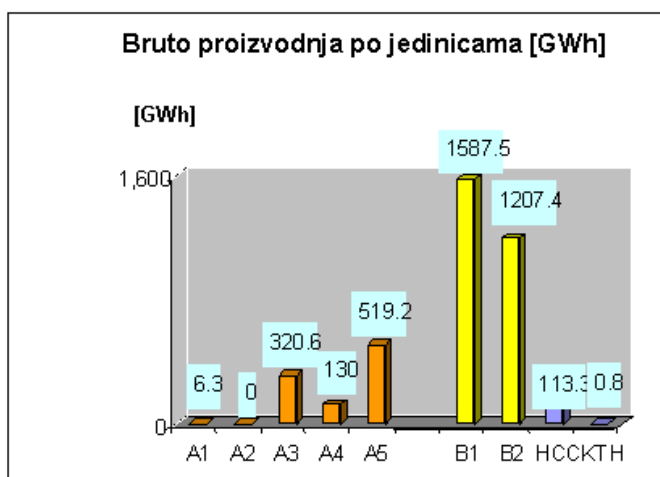
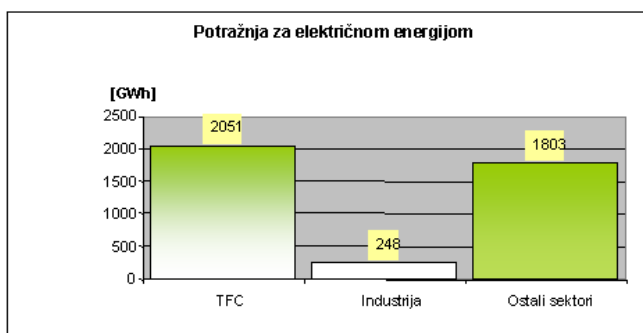
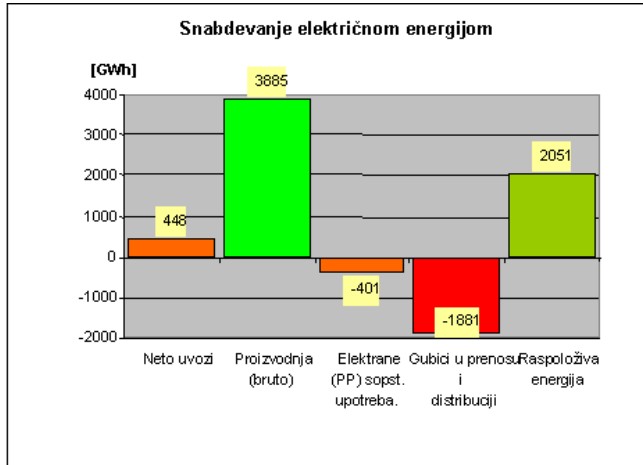

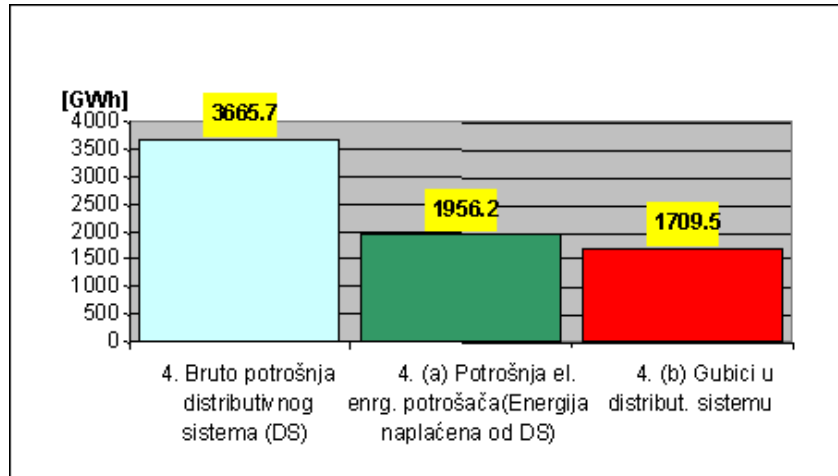
Tabela 3.6 (i Slike 3.4 i 3.5): Bilans električne energije (2004)

Podaci o bilansu električne energije, 2004. god.	
ELEKTR. ENERGIJA	[GWh]
Snabdev.	
Uvozi	3268
Izvozi	-2820
Neto uvozi	448
Proizvodnja (bruto)	3885
Za sopstvene potrebe elektrana	-401
Gubici u prenosu i distribuciji	-1881
Gubici u prenosu	-171
Gubici u distribuciji	-1710
Raspoloživa energija	2051
TFC (Ukupna konačna potrošnja)	2051
Potražnja	
Industrija	248
Direktni potrošači	72
Unutar potrošačka (sopst. potrošnja) KEK	23
Industrija povezana na 35 kV i 10 kV	153
Ostali sektori	1803
Komercijalni i javni	313
Domaćinstva	1490

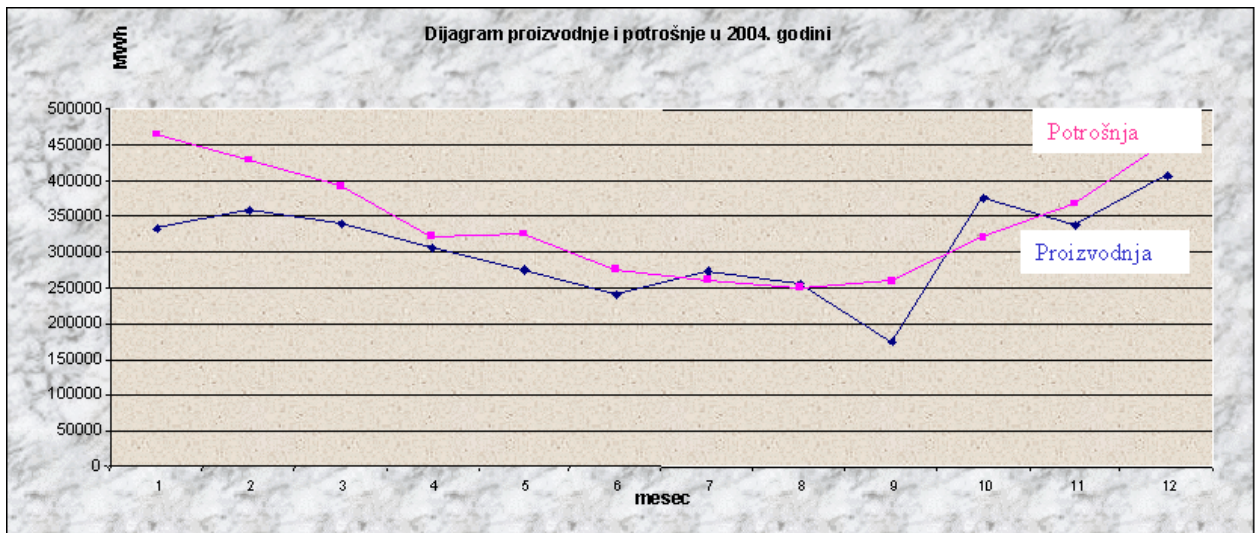

Slika 3.6: Prikaz električne energije isporučene u distributivni sistem (DS), 2004. god.

Slika 3.7: Domaća proizvodnja električne energije i potrošnja po mesecima tokom 2004. god. (MWh)

Table 3.7: Key Technical Data on Transmission System (TS) and Distribution System (DS)

Prenosni kapaciteti PS i DS	Transformacioni nivo [kV]	Prenosni kapacitet [MVA]	Dužina mreža PS i DS	Naponski nivo (kV)	Vodovi (km)	Kablovi (km)
Prenosni sistem	400/220	1200	Prenosna mreža	400	183	0
	220/110	1000		220	354	0
	220/35	400		110	625	0
Distributivni sistem	110/35	788	Distributivni sistem	35	639.5	10.5
	110/10	378		10	3971	172
	35/10	813.7				
	35/6	98				

Napomena: Uključen je i transformacioni kapacitet industrijske podstanice Feronikela od 220/35 KV

Tabela 3.8: Broj korisnika po kategoriji i nivou napona priključaka

Vrsta potrošača	Priključeni na naponsku liniju od (kV)	Broj potrošača
1. Nisu domaćinstva (industrija)	110	3
2. Nisu domaćinstva (industrija)	35	13
3. Nisu domaćinstva	10	221
4. Nisu domaćinstva I kategorija	0.4	744
5. Nisu domaćinstva II kategorija (jednotarifna brojila)	0.4	20,624
6. Nisu domaćinstva II kategorija (dvotarifna brojila)	0.4	20,266
7. Javno osvetljenje	0.4	349
8. Domaćinstva (dvotarifna brojila)	0.4	206,824
9. Domaćinstva (jednotarifna brojila)	0.4	59,614
10. Domaćinstva (paušalne tarife)	0.4	10,015
UKUPNO		318,670

Napomena: Sa izuzetkom potrošača u srpskim enklavama.

Tabela 3.9: Faktori koji utiču na finansijsku sposobnost KEK-a – stope zaračunavanja i naplate, ukupni gubici (2004)

Pokazatelj	(GWh)	%	EUR (miliona)
1. Bruto potrošnja DS	3665.7	100	
a. Potrošnja korisnika (energ. naplaćena iz DS)	1956.2	53.4% of 1	121.47
Stopa naplate	1232.4	63% of a	76.52
b. Gubici distributivnog sistema	1709.5	46.6% of 1	51.2

Tabela 3.10: Grejno područje, zaračunavanje & naplata računa u (3) sistema DG (2003./2004.)

Grejna sezona 2003/2004	Bojler	Bruto instal. kapacitet [MW]	%	Bruto Proiz- vodnja [MWh]	Dužina mreže dalj. grej. [km]	Broj podsta- nica
Daljinsko grejanje (DH)						
Termokos Priština		159	74.1	96790	28	243
	1	58	27.0			
	2	58	27.0			
	3	29	13.5			
Dalj. gr. bolnice, Prišt	1	7	3.3			
	2	7	3.3			
DG u Đakovici		38.6	18.0	18274	12	62
	1	20	9.3			
	2	18.6	8.7			
Termomit		16.9	7.9	nn	4	20
Glavni bojler	1	9.3	4.4			
Bolnica	2	3.3	1.5			
Toplana	3,4	4.3	2.0			
Ukupno		214.5	100	115064	44	325

Tabela 3.11: Tehničke karakteristike (3) sistema DG

Grejna sezona 2003/2004	Grejni prostor [m²]	Obračun [EUR]	Naplata [EUR]	%
POTROŠAČI				
Termokos Priština				
Domaćinstva	581 927	2,427,265	466,480	19.2
Komer. & javno	397 626	2,095,427	1,345,649	64.2
Ukupno	979 553	4,522,692	1,812,129	40.1
DHC - Đakovica				
Domaćinstva	42 778	196,776	64,276	32.7
Komer.& javno	52 590	413,676	229,055	55.4
Ukupno	95 368	610,452	293,331	48.1
Termomit - Mitrovica				
Domaćinstva	0			
Komer.& javno	13 000			
Ukupno	13 000			

3.4 Elektroenergetski bilans i dugoročno planiranje

Zakon o energetici (2004/8), kako je navedeno u Članu 6, utvrđuje obavezu usvajanja godišnjeg i dugoročnog planiranja KEK-a (Energetski bilans) od strane MER koja je institucija kojoj je poverena dužnost da izdaje odgovarajuće zakonodavstvo za izradu energetskog bilansa. Energetski bilans koji, na osnovu gore pomenute odredbe zakona, sadrži ili dugoročnu ili godišnju prognozu treba da pripremi TSO i da ga pre konsultacije sa URE podnese MER radi konačnog odobranja i usvajanja.

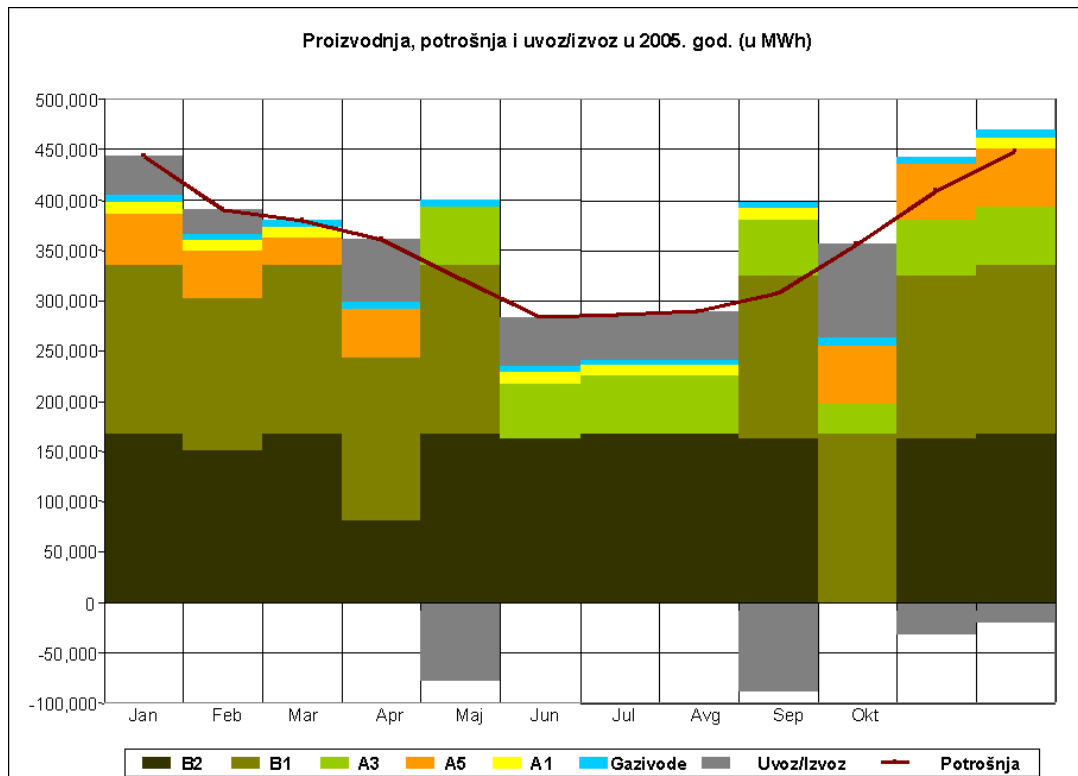
Trenutno je prognozu za dugoročni energetski bilans već pripremila TP Svetske banke (ESTAP I) u oktobru 2002. godine, a za period do 2015. godine.

Dugoročno planiranje takođe je deo "Belog dokumenta" pod naslovom "Energetska strategija Kosova", čije su osnove već ranije pripremljene početkom 2003. godine. Uz manje izmene tokom narednih meseci, Vlada treba da usvoji taj dokumenat sredinom 2005. godine. Važan zadatak jeste da bilo koji usvojeni Dugoročni energetski bilans može da bude razmotren u kraćim periodima (npr. Nakon 2 ili 3 godine).

URE je (čak i ako nisu ispunjeni svi uslovi navedeni u pravnom okviru) u saradnji sa KEK-om utvrdila niz privremenih kriterijuma za pripremanje i podnošenje godišnjeg energetskog bilansa za 2005. godinu. URE je februara 2005. godine dala svoj pristanak na konačnu verziju energetskog bilansa. Istovremeno, URE je izrazila svoju zabrinutost u vezi nekoliko elemenata koji bi mogli da imaju potencijalno loše uticaje na sprovođenje predloženog energetskog bilansa. Ipak, dotični energetski bilans smatra se najobuhvatnijim bilansom koji je KEK pripremio u periodu posle sukoba na Kosovu.

Smatra se da bi nova uredba o prognozi energetskog bilansa, koju u bliskoj budućnosti treba da izda MER, mogla da stvori pogodne uslove za dugoročno i godišnje planiranje budućeg snabdevanja električnom energijom. URE će nastaviti da ulaže svoje najveće napore u pružanju dalje podrške planiranju energetskog sistema u saradnji sa drugim akterima.

Slika 3.8: Elektroenergetski bilans proizvodnje, potrošnje i uvoza/izvoza u 2005. godini [u MWh]

3.5 Glavna podzakonska akta (propisi, dekreti, kodeksi) koje treba da izda URE

Radi sprovođenja Zakona o energetskom regulatoru URE treba da izda, usvoji i sprovodi propise, naređenja i dekrete, (sekundarno zakonodavstvo). Ti propisi definisani su u Zakonu o energetskom regulatoru, a to su:

- Statut (propis koji reguliše rad URE uključujući aktivnosti uprave, strukturu uprave, procedure za zapošljavanje administrativnog i rukovodećeg osoblja i pitanja u vezi sa organizacijom rada);
- Kodeks etike i ponašanja (principi koji se primenjuju na članove odbora i ostale zaposlene kako bi se obezbedilo da oni vrše svoje dužnosti pošteno i sposobno uz izbegavanje stvarnog ili mogućeg sukoba interesa);

- Propis o izdavanju dozvola (kriterijumi za izdavanje dozvola, obaveze i prava energetske preduzeća i procedure praćenja koje omogućuju URE da obezbedi nediskriminaciju, efikasnu konkurenciju i efikasno funkcionisanje energetske tržišta);
- Opšti uslovi za snabdevanje električnom energijom (odredbe izdate radi propisivanja uslova za snabdevanje energijom svih potrošača, pravo na "uniformnu uslugu" i standarde usluga);
- Propis o isključivanju i priključivanju energije (odredbe izdate radi obezbeđivanja transparentnog i nediskriminatornog učinka isključivanja i ponovnog uključivanja od strane energetske preduzeća i za zaštitu potrošača putem otvorenog pristupa informacijama u vezi isključivanja sa mreže i ponovnog uključivanja na nju);
- Propisi za rešavanje sporova (odredbe koje se odnose na rešavanje sporova između potrošača i energetske preduzeća, operatera sistema i energetske preduzeća i između dva energetska preduzeća);
- Cenovnik (definiše metod plaćanja godišnjih dažbina i drugih dažbina za izdavanje licenci, dozvola, sertifikata i rešavanje sporova);
- Propis o utvrđivanju cene i tarifama (odredbe koje obezbeđuju da uslovi, rokovi i metodi obračuna cena i tarifa za električnu energiju ili grejanje budu objektivni, transparentni i nediskriminatorni).

Priprema gore pomenutih propisa počela je krajem februara 2005. godine. URE je već završila prve nacрте uz pomoć konsultanata zaposlenih iz USAID, EAR, SIDA i Stuba EU i oni će biti usvojeni od strane Odbora URE na osnovu procedura javnih konsultacija nakon kojih sledi sednica javnog razmatranja.

Sva pravila će biti podvrgnuta procedurama javne konsultacije, objavljena na veb-sajtu URE, zatim bi se na javnim sastancima moglo razgovarati o komentarima sa svim zainteresovanim akterima i pravila bi se usvojila na otvoren i transparentan način, nezavisno od spoljašnjeg političkog, industrijskog ili drugog uticaja, kao što je utvrđeno u Poglavlju 6 Zakona o energetske regulatoru.

URE takođe ima mandat za odobravanje tehničkih kodeksa izdatih od strane mreže operatera (naime Kodeks mreže, Kodeks distribucije, Kodeks merenja, Kodeks povezivanja i korišćenja sistema, Kodeks daljinskog grejanja). Kodeksi imaju pravnu suštinu i obuhvataju propise pomoću kojih je utvrđen minimalni tehnički dizajn, povezivanje na korišćenje mreža, operativni zahtevi i standardi za energiju. U skladu sa Zakonom o električnoj energiji, kodekse (Kodeks o standardu električne energije, Kodeks za zaštitu potrošača, Trgovinski kodeks i Propisi za pristup) treba da pripreme mrežni i drugi operateri, a koje će zatim razmotriti i odobriti URE. Ovaj proces još nije započeo (mada se smatra da će priprema kodeksa biti ubrzana nakon izdavanja dozvola) i on predstavlja izvor zabrinutosti za URE. Da bi pomogla u ovim procedurama, URE trenutno sprovodi pripremu jednog "okvirnog" dokumenta za svaki od gore pomenutih kodeksa.

3.6 Zaštita prava korisnika – Administrativna naređenja

Direktive EU 2003/54/EC i 2003/55/EC sadrže prava o zaštiti korisnika:

- "Države članice dužne su da obezbede visoke nivoe zaštite korisnika, posebno u pogledu transparentnosti ugovornih uslova i rokova, opštih informacija i mehanizama za rešavanje sporova." (Član 3(5))

- Države članice dužne su da ... posebno obezbede adekvatne mere zaštite za ugrožene korisnike, uključujući mere koje im pomažu u izbegavanju isključivanja. ... Države članice mogu da preuzmu mere za zaštitu krajnjih korisnika u udaljenim oblastima. (*Član 3(5)*)
- Države članice dužne su da svim korisnicima iz redova domaćinstava obezbede da ... uživaju univerzalnu uslugu, to jest pravo na isporuku određenog kvaliteta električne energije unutar svoje teritorije po razumnim, lako i jasno uporedivim i transparentnim cenama.
- ... Države članice dužne su da distributivnim preduzećima nametnu obavezu priključivanja korisnika na njihove mreže pod rokovima, uslovima i tarifama utvrđenim u skladu sa procedurom navedenom u *Članu 23(2)* i (*Članu 3(3)*).
- "Države članice dužne su da obezbede da pogodni korisnik bude zaista u mogućnosti da se opredeli za novog snabdevača".
- Ništa iz ove Direktive ne sme da spreči države članice da jačaju tržišnu poziciju domaćih, malih i srednjih korisnika putem unapređenja mogućnosti za dobrovoljno udruživanje u svrhu zastupanja za ovu klasu korisnika.

Mere za zaštitu korisnika opisane su u Dodatku A Direktive 2003/54/EC.

Zakoni Kosova (O energetici, električnoj energiji, energetsom regulatoru i zaštiti korisnika) u skladu su sa direktivama EU i u njima su utvrđena prava za zaštitu korisnika na Kosovu.

Osnovna prava korisnika

U Članu 3 Zakona o zaštiti korisnika regulisana su osnovna prava korisnika:

- a) Pravo na zaštitu ekonomskog interesa korisnika;
- b) Pravo na zaštitu zdravlja, imovine i života korisnika;
- c) Pravo na pravnu zaštitu korisnika
- d) Pravo na informisanje i obrazovanje korisnika
- e) Pravo na organizovanje u vidu udruženja korisnika radi zaštite interesa korisnika i pravo na zastupanje korisnika u radu tela koja se bave pitanjima od interesa za korisnike.

U Članu 52 Zakona o energetsom regulatoru utvrđena su prava korisnika na energetske usluge:

52.1 Svi krajnji korisnici imaju pravo da, gde god je to tehnički i ekonomski izvodljivo, uživaju univerzalnu uslugu snabdevanja energijom ....

52.3 Svi krajnji korisnici imaju pravo na transparentne ugovorne odnose sa snabdevačima energijom shodno Opštim uslovima za snabdevanje energijom.

Zaštita korisnika

Član 29 Zakona o zaštiti korisnika: Vlada Kosova, preko Ministarstva za trgovinu i industriju, sprovodi zaštitu korisnika putem nametanja sprovođenja ovog Zakona entitetima koji se bave proizvodnjom, trgovinom ili pružanjem usluga.

Član 2 Zakona o energetsom regulatoru: ...regulatorni okvir za energetske sektor će obezbediti: ... e) da korisnici imaoći dozvola budu zaštićeni odgovarajućim mehanizmima za rešavanje sporova;

AD 2002/19 o prekidu usluga isporuke električne energije, i AD 2002/20 o plaćanju dugova za usluge isporuke električne energije nisu u sukobu sa direktivama EU i zakonima Kosova u vezi sa zaštitom korisnika.

Odeljenje za zaštitu korisnika (OZK) pri URE odgovorno je za sprovođenje gore navedenih zakonodavnih akata o zaštiti korisnika u energetsom sektoru Kosova. OZK je osnovana sredinom decembra 2004. godine i aktivno je angažovana na zadacima u vezi sa zaštitom korisnika:

- Aktivno učestvovanje u izradi sekundarnog zakonodavstva: Propis o isključenju snabdevanja korisnika, Propis o procedurama za rešavanje sporova, i GCES;
- Analiza podataka dobijenih od KEK-a usmerena na žalbe korisnika;
- Aktivno učešće u razmatranju procedura KEK-a u vezi sa: isključenjima, namirenjem dugova, rešavanju sporova, dažbinama, novčanim kaznama, itd. kako bi se obezbedilo da procedure nisu diskriminatorne i da svi korisnici imaju podjednak tretman;
- Koordinacija aktivnosti sa Kancelarijom za zaštitu potrošača Ministarstva trgovine i industrije u vezi sa inicijativama za osnivanje udruženja potrošača.

3.7 Regulatorne metode

Pre razmatranja strategija i specifičnih metoda regulisanja, onako kako će biti primenjivane u energetsom sektoru na Kosovu, neophodno je prisetiti se nekih osnovnih principa koji čine svrhu i ulogu regulisanja.

Jedno od najšire prihvaćenih tumačenja onoga "šta je regulisanje?" je Selznikovo⁴ shvatanje regulisanja kao: "regulisane i usredsređene kontrole koju vrši javna agencija nad aktivnostima koje vrednuje zajednica".

Regulisanje je tema koja je podstakla interesovanje u brojnim disciplinama – ponajviše u pravu, mašinstvu, ekonomiji, političkim naukama, sociologiji, istoriji, psihologiji i socijalnoj administraciji. Ovo je tema koja više od ostalih zahteva multidisciplinarni pristup. Na primer: kada bi ekonomisti izradili izvanredne tehničke šeme regulisanja, one ne bi bile korisne ako se ne bi obratila pažnja na upozorenja onih političkih naučnika i sociologa koji daju razloge zašto, u stvarnom životu, te šeme neće proizvesti rezultate koje očekuju ekonomisti. Slično tome, tokom razmatranja kako takve šeme mogu da budu tumačene, moraju se uzeti u obzir i poruke pravika o ograničenjima raznih vrsta pravila i procesa sprovođenja.

Uloga regulatora

Regulisanje je sredstvo za postizanje cilja isključivo u sektoru energetike. Evropske direktive 2003/54&55 koje se odnose na tržišta gasom i električnom energijom navode da države članice imaju opštu dužnost da "na osnovu institucionalne organizacije obezbede da delatnostima u vezi sa električnom energijom [prirodnim gasom] bude upravljano u skladu sa principima ove Direktive u pogledu postizanja konkurentnog i održivog tržišta električne energije [prividnog gasa]". Kao posledica toga države članice dodeljuju odgovornost za brojne odluke nimenovanim "regulatornim" ili "nadležnim" organima. To podrazumeva obavezu regulatornog

⁴ "P. Selznic" Koncentrisanje organizacionog istraživanja regulisanja, u R. Nol (izd.) (Berkli, Kalif. 1985.)

organa da raspolaže adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima za vršenje svojih obaveza i da ima pristup svim neophodnim finansijskim i tehničkim informacijama od regulisanog preduzeća.

Kao što je ranije pomenuto, učinci monopola, u poređenju sa savršenom konkurencijom, ogledaju se u smanjenoj proizvodnji, većim cenama i prenosu prihoda od korisnika na proizvođače. Jedna od reakcija na potencijalne monopole jeste korišćenje konkurencije (stvaranje "tržišta"), osim gde postoji "prirodni monopol" i regulisanjem se pokušava imitiranje jedne sredine "pseudo-konkurencije". Energetske mreže (prenos, distribucija, gasovodi, toplovodi) su prvenstveno industrije gde su privrede veličine i obima koje su na raspolaganju u proizvodnom procesu toliko velike da relevantno tržište može da opsluži jedno jedino preduzeće po najnižoj ceni, i stoga u odsustvu konkurencije one podležu regulatornoj kontroli. Regulator će pokušati da utvrdi cenu približno rastućim troškovima kako bi stimulisao prirodni monopolistu da širi svoj nivo proizvodnje do nivoa koji bi bio uveden putem konkurentskih uslova ("pseudo-konkurencije"). S druge strane, delatnosti proizvodnje i snabdevanja energijom imaju u odnosu na mrežne industrije niske "smanjene troškove" i stoga mogu da budu otvorene za konkurenciju gde mnogi akteri mogu da koegzistiraju i takmiče se za udeo u tržištu pod ravnopravnim i transparentnim uslovima. Na žalost, fizički zakoni koji upravljaju energijom podrazumevaju da se energetska tržišta i savršena konkurencija ne dešavaju njihovim pukim proglašavanjem "otvorenim" već moraju da budu pažljivo osmišljena i praćena, uz česte asimetrične intervencije od strane regulatora. Čak i nakon uspostavljanja jednog funkcionišućeg i konkurentnog eneretskog tržišta, regulatorne intervencije se nastavljaju zbog mnogih "anomalija tržišta" koje postoje na energetskim tržištima.

- Spoljni troškovi: Cena jednog proizvoda ne odražava stvarnu cenu proizvodnje tog dobra za društvo (na primer cenu smanjivanja uticaja na životnu sredinu – ili cenu promovisanja "zelene" energije).
- Neočekivane dobiti: Neka firma će na primer zaraditi "ekonomsku dobit" ako otkrije izvor snabdevanja koji je znatno jeftiniji od izvora raspoloživih na tržištu; ili putem proizvodnje nekog dobra čija vrednost naglo poraste. Regulisanje je poželjno, ili za prenos dobiti na poreske obveznike, ili kako bi se omogućilo da javnost ima koristi od te neočekivane dobiti.
- Kontinuitet i raspoloživost usluge: Pravo na "Univerzalnu uslugu" za javnu dobrobit kao što je snabdevanje energijom, jeste društveno poželjni rezultat, međutim u izvesnim slučajevima tržište neće želeti da pruži uslugu po povećanoj ceni. Regulisanje može da interveniše radi održavanja usluga putem unakrsnog subvencionisanja ili utvrđivanja najnižih cena po nivoima, čime omogućuje pokrivanje fiksnih troškova (na primer, raspoloživost proizvodnih kapaciteta za obezbeđivanje sigurnog snabdevanja).
- Anti-konkurentno ponašanje i ugrožavajuće utvrđivanje cena: Do toga dolazi kada neko preduzeće (obično sa dominantnim položajem na tržištu) utvrđuje cene ispod nivoa troškova u nadi da će potisnuti konkurente sa tržišta. Cilj regulatora je da održe konkurenciju i zaštite korisnike od svih pogubnih uticaja dominacije tržištem putem zabranjivanja ugrožavajućeg ili drugih oblika anti-konkurentskog ponašanja.
- Neodgovarajuće informacije: Konkurentska tržišta mogu da funkcionišu pravilno samo ako su potrošači dovoljno dobro informisani da ocene konkurentske proizvode. Međutim, energetska tržišta zbog brojnih razloga neće moći da dostave odgovarajuće informacije kao što su informacije o troškovima proizvodnje, "ex-ante" prognoza raspoloživosti

energije u stvarnom vremenu je tehnički teško izvodljiva. Regulisanje može da zaštiti potrošače od neodgovarajućih informacija i njihovih posledica putem ostvarivanja šire pristupačnosti informacijama i time može da stimuliše rad zdravih i konkurentskih tržišta.

Ostali faktori “tržišnih anomalija” mogu da obuhvataju pitanja “Nedostatka i racionisanja”, “Distributivne pravde i socijalne politike”, “Nejednake moći za pogađanjem”, “Racionalizacije i koordinacije” i “Planiranja”. Svi ti faktori zahtevaju, na jedan ili drugi način, regulatornu intervenciju radi rešavanja pitanja.

Sve u svemu, regulatorni organi za energetiku postoje da bi obezbedili nediskriminaciju, efikasnu konkurenciju i efikasno funkcionisanje tržišta putem vršenja kontrole nad sektorom (mrežama) “prirodnog monopola”, putem pružanja pomoći u razvoju “tržišne sredine” kroz uvođenje raznih mehanizama za pomoć u stvaranju "tržišta" koje ti organi prate i gde intervišu radi ispravljanja “tržišnih anomalija”.

Ključni elementi verodostojnog regulatornog sistema

Jak autoritet – Nezavisnost: “Potpuno nezavisna” regulatorna institucija ima 3 dimenzije:

- Nezavisnost u donošenju odluka; pri čemu nijedan vladin indentitet osim suda ili predodređenog arbitrara ne može da stavi van snage odluku regulatora;
- Finansijska nezavisnost; kada regulator ima utvrđen, bezbedan i adekvatan izvor finansiranja.
- Nezavisnost u rukovođenju; kada regulator ima autonomiju nad unutrašnjom administracijom kao i zaštitu od otpuštanja bez opravdanog razloga.

Kosovo raspolaže primarnim zakonodavnim okvirom koji obezbeđuje uslove za jakog i nezavisnog regulatora sa jasno definisanim mandatom i jasnom ulogom u energetsom sektoru.

Odgovornost: Jasno je da nezavisnost mora da bude praćena odgovornošću i da regulatorni entitet mora da bude odgovoran za svoje odluke. Odluke URE ne odgovaraju (i ne bi trebalo da odgovaraju) političkim potrebama i zabrinutostima. To pre svega ne bi bilo u skadu sa razlogom za stvaranje primarnog regulatornog sistema, naime, sa obezbeđivanjem stabilnosti, ustaljenosti i pravednosti tako da investitori mogu da preuzmu obaveze za investiranje dok potrošači mogu da imaju poverenja da će biti zaštićeni od monopolističke moći. Međutim, na Kosovu će sud razmatrati regulatorne odluke i Skupština i SPGS će na osnovu zakona pratiti napredak liberalizacije tržišta kroz godišnji izveštaj.

Nezavisnost u rukovođenju i autonomija: Nezavisnost u donošenju odluka podrazumeva da nijedno drugo telo osim sudova ne može da stavi van snage odluku regulatora. Rukovođenje URE povereno je petočlanom odboru koji usvaja sekundarno zakonodavstvo nakon procedura javne konsultacije.

Finansijska nezavisnost: predstavlja preduslov za autonomiju i regulatorni organ treba da dobije finansijska sredstva za postizanje svojih ciljeva. U slučaju URE (koja je neprofitna organizacija), zakon je predvideo da će pomoć biti obezbeđena tokom prve godine nakon osnivanja odbora od strane KBK. Pored toga, velike doprinose godišnjem budžetu obezbedili su donatori i Stub IV EU, kao što je detaljno objašnjeno u Poglavlju 2.4. Predviđeno je da će nakon prelaznog perioda

godišnji bužet URE biti uglavnom popunjavan godišnjim dažbinama za izdavanje dozvola energetskim preduzećima, mada njihova slaba finansijska situacija predstavlja veliku zabrinutost.

Transparentnost i predvidljivost: Utvrđivanje dobro definisanih "ex ante" propisa, nemenjanje pravila igre ili popuštanje pod političkim pritiscima. URE će izdavati odluke koje su jasno objašnjene i do kojih se došlo na transparentan način.

Ključne dužnosti URE

U uspostavljanju energetskog tržišta uslov je da svi akteri na tržištu imaju otvoren pristup energetskim mrežama na nediskriminatornoj osnovi. Regulator ostvaruje odgovornost za nadzor pristupa mrežama putem usvajanja okvira za "regulisani pristup trećim stranama" (TPA) putem odobravanja tarifa za pristup mrežama i uslova (uključujući "usluge uravnoteženja") za prenos, distribuciju i toplanska i gasna postrojenja, što predstavlja njegove ključne zadatke. Regulator mora da odobri metodologije za utvrđivanje tarifa unapred kako za korišćenje mreže, tako i za usluge uravnoteženja. Regulator će takođe imati pravo da zahteva izmene pojedinačnih tarifa na ex-post osnovi. Ovo i naredna poglavlja sadrže specifične metodologije koje URE mora da koristi za utvrđivanje tarifa.

Osim toga, URE je, na osnovu primarnog zakonodavstva (vidi Poglavlja 2.1, 2.2) poverena odgovornost u vezi sa sledećim stavkama:

- Utvrđivanje kriterijuma i izdavanje licenci; (ovo je glavno sredstvo koje je na raspolaganju regulatoru pošto se licencom utvrđuju i regulišu prava i obaveze energetskog preduzeća, pa ono može da bude praćeno i regulisano);
- Utvrđivanje kriterijuma i izdavanje dozvola i ovlašćenja; (za nove proizvodne kapacitete ali i za direktne linije i gasovode);
- Praćenje sigurnosti snabdevanja; (URE može da objavi tendere za nabavku novih kapaciteta ako procedure izdavanja ovlašćenja ne daju opipljive rezultate; URE će takođe utvrđivati tržišne mehanizme kao što su plaćanje prema kapacitetu ili "karte za kapacitet" čime će se rešavati trenutni akutni problem nedostatka kapaciteta na Kosovu); u tom slučaju URE je odgovorna za organizovanje, praćenje i kontrolu tenderske procedure za nove proizvodne kapacitete.
- Praćenje pravilne decentralizacije uprave i računovodstva i pravne decentralizacije operatera mreža, naime Operatera prenosnog sistema (koji mora da se povinuje u roku od šest meseci nakon stupanja na snagu Povelje o osnivanju energetske zajednice, i Operatera distribucionog sistema do 2007. godine);
- Rukovođenje i dodela kapaciteta za međusobno povezivanje; (to će biti učinjeno ili pod šemom koordinisanog regionalnog tržišta u jugoistočnoj Evropi ili kratkoročno ako Kosovo ne bude uključeno u tu šemu, u vidu eksplicitnih aukcija za godišnja, mesečna i nedeljna fizička prava.
- URE odobrava standarde za rad i planiranje za operatere mreža, uključujući kodekse i šeme za izračunavanje ukupnog kapaciteta prenosa;
- Mehanizmi za rešavanje problema zagušenog kapaciteta unutar sistema; (premošćavanje će biti deo Pomoćnih usluga po utvrđenoj ceni uz povraćaj putem socijalizacije u tarifi za prenos);

- Praćenje vremena za prenos i distribuciju radi izvođenja povezivanja i popravki;
- Objavljivanje odgovarajućih informacija;
- Praćenje efikasne decentralizacije računa radi izbegavanja unakrsnog subvencionisanja i praćenje poštovanja programa decentralizacije;
- Praćenje nivoa transparentnosti i konkurencije, obezbeđivanje zaštite potrošača, praćenje nivoa usluga ili usvajanje mera za zaštitu ugroženih korisnika; (jedna od tih mera biće utvrđivanje tarife "Životnog snabdevanja");
- URE rešava sporove i žalbe protiv operatera sistema prenosa i distribucije u vezi bilo kojeg od gore navedenih pitanja.

Regulatorne strategije i metodi URE

Strategije URE zasnovana je na "ex-ante regulisanju", tj. transparentnim propisima, pravilima i metodologijama do kojih se došlo nakon javnih konsultativnih procedura, uz "ex-post" intervenciju kada poštovanje Evropske regulative od strane Kosova to zahteva ili putem "reaktivnih" mehanizama koji će biti utvrđeni u propisima i sekundarnom zakonodavstvu.

URE treba da obezbedi da energetska preduzeća sprovode njene odluke, kao i uslove za zasnivanje & raskidanje (Licencnih) prava & obaveza, uključujući sredstva koja to treba da odražavaju, tako da URE može da bude u stanju da nametne neke sankcije preduzećima koja ne poštuju njene naloge u vezi sa brojnim pitanjima; na primer, u vezi sa decentralizacijom ili transparentnošću. U sekundarnom zakonodavstvu koje se odnosi na regulisanje jasno će biti utvrđene obaveze mrežnih operatera da saraduju sa regulatornim organima i sprovode njihove odluke, a kazne za nepoštovanje biće jasno utvrđene u zakonodavstvu. Takođe će biti utvrđene sve žalbene procedure. Kazne koje URE može da nametne navedene su u Članu 57 Zakona o energetskom regulatoru i u podzakonskim aktima izdatim na osnovu ovog Zakona. URE može da nametne kazne energetskom preduzeću koje:

- Zapošljava lica bez odgovarajućih kvalifikacija neophodnih na osnovu zakona i propisa o licenciranju;
- Ne vrši svoje dužnosti, ne obezbeđuje informacije ili pomoć URE shodno zakonu i relevantnim propisima;
- Nepravilno objavljuje poverljive informacije;
- Ne poštuje mere nametnute od strane URE radi sprečavanja zloupotrebe dominantnog položaja;
- Vršiti energetske aktivnosti koje podležu licenciranju, a da nije nabavilo licencu ili ne poštuje uslove licence;
- Izgrađuje energetska postrojenja regulisana bez pribavljanja dozvole;
- Naplaćuje cene ili tarife koje podležu regulaciji, a koje nije odobrila URE;
- Vodi svoje računovodstvo na način koji nije u skladu sa zahtevima važećeg zakona;
- Odbija da URE odobri pristup svojim računima;
- Odbija da potpiše ugovor za snabdevanje energijom ili da obezbedi pristup mrežama bez opravdanog razloga;
- Uklanja, oštećuje ili ometa radi mernog uređaja;
- Vršiti povezivanje na mrežu bez poštovanja relevantnih uslova;
- Vršiti delatnosti koje su u suprotnosti sa Zakonom, Zakonom o električnoj energiji, Zakonom o energiji, relevantnim propisima izdatim od strane URE ili koje su u suprotnosti sa relevantnim tehničkim propisima, standardima ili kodeksima.

Neke od kazni koje mogu da budu predviđene su:

- Javno pismo glavnom izvršnom službeniku dotičnog energetskeg preduzeća;
- Objavljivanje uporednih izveštaja čime se prikazuje nedovoljan učinak dotičnog energetskeg preduzeća;
- Novčana kazna, ili u slučaju mrežnih operatera, smanjenje tarifa za pristup mreži odobrenih od strane URE;
- U krajnjem slučaju, URE bi mogla ako je to neophodno, da razmotri privremeno povlačenje ili ukidanje licence za rad operatera što bi kao posledicu imalo da bi raniji imalac licence morao da prepusti upravljanje mrežom drugom preduzeću. Međutim, uslovi pod kojima bi se to moglo izvesti moraju da budu jasno i unapred utvrđeni (licenca) kako mrežni operateri ne bi bili izloženi bespotrebnim regulatornim rizicima.

Imajući u vidu specifične metodologije koje će biti primenjivane u raznim energetskeg sektorima, principi URE su sledeći:

Električne mreže (Prenos i distribucija)

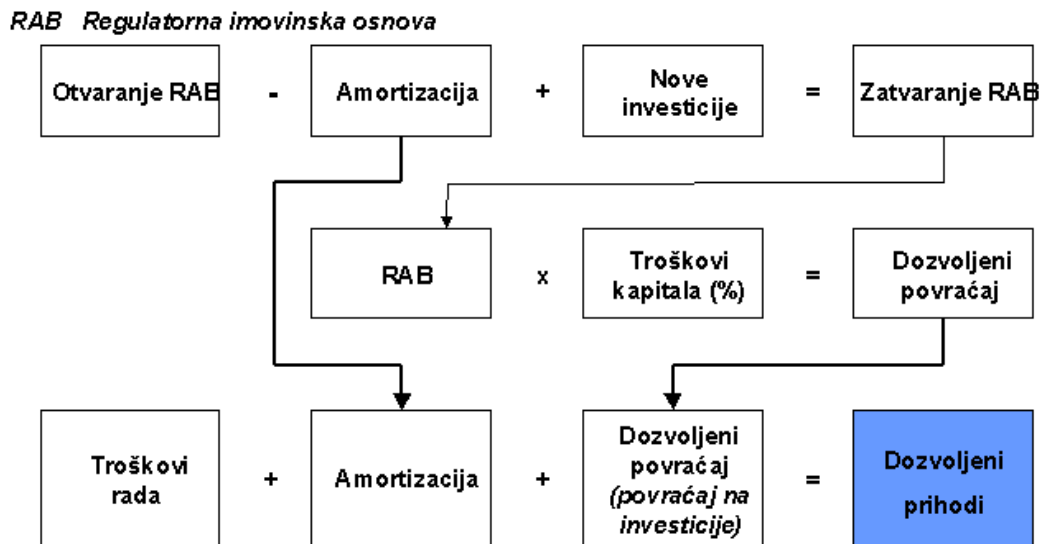
Tarife za povezivanje na mreže i pristup mrežama, primenjene objektivno i bez diskriminacije na sve korisnike sistema, kao i metodologije za njihovo izračunavanje, biće odobrene i objavljene pre nego što stupe na snagu. Mrežne tarife će odražavati troškove, ali će međutim sadržati i jedan stimulatívni element. Pravila usvojena od strane TSO za uravnoteženje električnog sistema treba da budu objektivna, transparentna i nediskriminatorna, uključujući propise za naplatu troškova od korisnika sistema njihovih mreža u slučaju energetskeg debalansa. Verovatno je da će početne dažbine za uravnoteženje biti regulisane i da će odražavati troškove. URE će imati ovlašćenje da od operatera sistema prenosa i distribucije prema potrebi zahteva da modifikuju rokove i uslove, tarife, propise, mehanizme i metodologije koje su gore navedene, kako bi se obezbedilo da one budu primenjivane proporcionalno i bez diskriminacije.

Tokom utvrđivanja mrežnih tarifa URE će uzimati u obzir:

- Vrednost kapitalnih deonica regulisanog preduzeća za koje treba da bude zarađen povraćaj i sve dodatke kapitalne osnove u obliku neto investicija tokom razmatranog perioda; izradu potpunog registra imovine treba da izvrši jedan specijalistički revizor za inženjering tako da se sa velikim delom pouzdanosti može utvrditi u kakvom je stanju i koliko vredi svaka imovina, a URE će verovatno izabrati da ne sledi obračunske metodologije "istorijskog troška" već verovatno kombinaciju "tržišne procene" i "vrednosti modernog ekvivalenta imovine";
- Odgovarajuća stopa povraćaja (%) na taj kapital, uzimajući u obzir prirodu niskog rizika regulisanog mrežnog poslovanja ali takođe i lokalnih finansijskih uslova;
- Odgovarajuća stopa amortizacije na tu imovinu koja treba da bude naplaćena kroz godišnje prihode i ekonomično trajanje imovine;
- Operativni troškovi regulisanog preduzeća; ponovo URE može da izabere jednu "indirektnu" procenu troškova putem međunarodnih standarda ili putem "idealnog" načina na koji će funkcionisati izrađena mreža, s obzirom na lokalne karakteristike kao što su gustina naseljenosti i topologija.

Šematski dijagram koji pokazuje kako se regulisanjem utvrđuje ukupna dozvoljena vrednost prihoda prikazan je na slici 3.9 dole

Slika 3.9 Pristup “Gradivne jedinice”

U utvrđivanju metodologija i odobravanju tarifa, URE će pratiti sledeće metodologije:

- Unapređivanje efikasnosti (kako dodeljive, tako i tehničke efikasnosti)
- Dozvoljavanje povraćaja troškova (povraćaj razumnih i opravdanih troškova + pravedan povraćaj na investicije)
- Podržavanje konkurencije (nediskriminatorna, stabilna i predvidljiva, jednostavna za obračun)
- Društvena prihvatljivost (zaštita najsiromašnijih, pravednost među korisnicima)

Efikasnost zahteva utvrđivanje cene uz marginalne troškove pošto se time pruža pravilni ekonomski signal i od URE se zahteva da koristi utvrđivanje cene sa dugoročnim marginalnim troškom (LRMC). Jedna karakteristika mrežne industrije je da zbog svojih ugrađenih viškova (mreže su izrađene ne samo da prenose potrošenu energiju već moraju da budu u stanju i da podnesu maksimalnu potražnju u “vreme vanrednog stanja” - “n-1” kriterijm pouzdanosti), i malo je verovatno da će bilo koja metodologija utvrđivanja marginalne cene u potpunosti povratiti neophodni prihod. Obično je dozvoljeno “zaokruživanje” radi pomirenja iznosa povraćenog putem LRMC i ukupnog dozvoljenog prihoda.

Najjednostavnije sredstvo za režim utvrđivanja cene je osnova *trošak-plus* (takode poznata kao *stopa povraćaja* (ROR) ili regulisanje *cene usluge*). Pod takvim režimom, regulator utvrđuje cene (obično na godišnjoj osnovi – mada to može da bude učinjeno i za nekoliko godina unapred) za

regulisanu kompaniju kako bi pokrila svoje troškove rada plus troškove amortizacije kapitala (dakle ekonomske troškove korišćenja kapitala, a ne samo jednostavnu amortizaciju koja se obično obračunava) pružanja usluga i obuhvata stopu povraćaja kapitala koja je dovoljna za pokretanje zamene i/ili proširenja imovine preduzeća. Regulisanje putem ROR omogućuje preduzećima da prebrode izabrane troškove (O&M) koje regulatorno telo smatra neophodnim da bi se obezbedio adekvatni nivo usluge korisnicima. Pored tih troškova, regulator takođe dozvoljava preduzećima da ostvaruju marginalnu dobit proporcionalnu imovinskoj osnovi ili kapitala koji je preduzeće investiralo u postrojenje. To se može prikazati sledećom opštom formulom za stopu povraćaja:

Tipična formula stope povraćaja:

$$Prihodi_t = O\&M_t + Amortizacija + [ROR_t \times (RAB - Amortizacija)]$$

Pri čemu je:

Prihodi_t: Ukupni prihodi dozvoljeni od strane regulatora

O&M: Troškovi rada i održavanja regulisane komunalne usluge

ROR: Stopa povraćaja (ili stopa dobiti) dozvoljena od strane regulatora

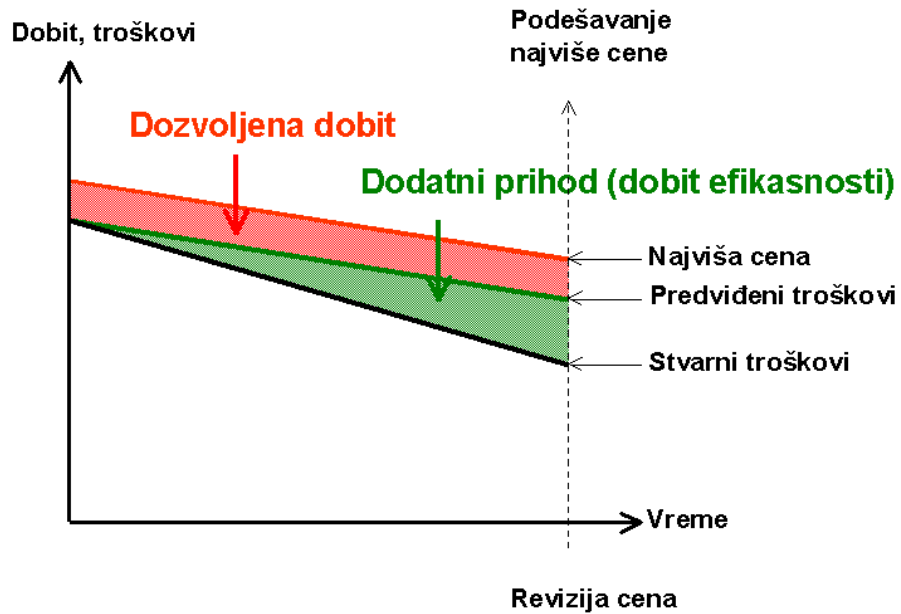
RAB: Osnova regulisanih sredstava

Pod konvencionalnim regulisanjem stope povraćaja, tarife mrežnih usluga se redovno razmatraju i moraju da budu prilagođavane (proces nazvan "regulatorno razmatranje") do nižih nivoa ako su u međuvremenu postignute uštede u troškovima (od poslednje revizije). Regulisana mrežna preduzeća na taj način imaju korist samo od uštede troškova u obimu u kojem se proteže regulatorno reagovanje na uštedu troškova. Ako je regulatorni period kratak – 1 ili 2 godine – podsticaj za uštedu u troškovima (i veću efikasnost) se skoro u potpunosti potiskuju. Osim toga, ROR stvara podsticaj za suvišnu kapitalizaciju (suvišno investiranje u fiksnu imovinu) i potencijale za rast kapitalnih troškova.

Iako mrežne tarife treba da odražavaju troškove u opštem smislu, to ne mora da znači da treba da postoji kruta i automatska povezanost između troškova regulisanog poslovnog subjekta i prihoda ostvarenih od mrežnih tarifa. URE želi da obezbedi podsticaje za poboljšanje efikasnosti i da stimuliše tekuće investicije ili proširenja mreža posebno u distribuciji. Detaljnu diskusiju o investicionim potrebama treba sprovesti u vreme kada celokupna metodologija utvrđivanja cena bude odobrena.

Pod takozvanom regulacijom zasnovanom na podsticaju, glavni cilj je ubacivanje konkurentnih tržišnih podsticaja u monopolistička tržišta i slabljenje veze između troškova i tarifa. Za mrežnog operatera biraju se ciljevi učinka (povećana efikasnost) i ako oni budu postignuti uz njih će slediti i uštede u troškovima. Te uštede neće morati da odmah budu prenešene na korisnike (kao u ROR pristupu), ali će komunalnim preduzećima biti dozvoljeno da zadrže "posredne dobiti" za 3 do 5 godina ("dužina regulatorne revizije") sve dok organ ne utvrdi nove ciljeve učinka. Ovaj efekat je najbolje ilustrovan na narednoj slici 3.10 koja prikazuje da ako neko energetska preduzeće može da "postigne bolje rezultate" od ciljeva koje je utvrdio regulator, ono će kao posledica toga ostvariti mnogo veću stopu povraćaja.

Slika 3.10 Regulacija najviše cene

Pod regulacijom zasnovanom na podsticaju postoje nekoliko režima utvrđivanja cena, naime:

- Pod čistom najvišom cenom, formula kontrole cene utvrđuje prosečnu cenu koja je dozvoljena jednoj firmi, a prihodi koji su dozvoljeni firmi predstavljaju proizvod dozvoljene cene i rezultata;

Tipična formula najviše cene:

$$Cena_t = Cena_{t-1} \times (1 + RPI_{t-1} - X_{t-1} + Q_t)$$

Pri čemu je:

RPI_{t-1} : Stopa inflacije iz prethodne godine

X_{t-1} : Prilagođenje faktora efikasnosti iz prethodne godine; u mnogim zemljama u razvoju ovaj faktor je utvrđen kao nula tokom prvog regulatornog perioda.

Q_t : Prilagođenje faktora vezanog za kvalitet tokom ove godine

- Pod čistim najvećim prihodom, dozvoljeni prihodi firme utvrđeni su direktno putem kontrolne formule koja ne zavisi od rezultata;

Tipična formula za najveći prihod:

$$Prihod_t = Prihod_{t-1} \times (1 + RPI_{t-1} - X_{t-1} + Q_t)$$

Pri čemu je:

RPI_{t-1} : Stopa inflacije iz prethodne godine

X_{t-1} : Prilagođenje za faktor efikasnosti iz prethodne godine

Q_t : Prilagođenje faktora vezanog za kvalitet tokom ove godine

- Hibrid najvišeg prihoda jeste mešavina čistog najvišeg prihoda i čiste najviše cene; na primer Velika Britanija koristi hibrid najviše cene i najvišeg prihoda za distributivna preduzeća:
  - 50% dozvoljenih prihoda je fiksno
  - 50% raste u proseku rasta po jedinicama i korisnicima
  - Odnos je povezan sa očekivanom podelom između fiksnih i promenljivih troškova

Tipična hibridna formula najvišeg dohotka

$$R_t = R_{t-1} * (1 + CPI_t - X) * \{0.5 * [(D_t/D_{t-1}) + (C_t/C_{t-1})]\}$$

R = Prihod

CPI = Indeks potrošačkih cena

D = Distribuirane jedinice (kWh)

C = Korisnici

URE još uvek nije donela konačnu odluku o mrežnim tarifama. Režim stope povraćaja (ROR) je jednostavan pristup i njegov glavni nedostatak kao što je ranije pomenuto jeste nedostatak podsticaja i rizik od "pozlaćivanja". Jasno je da ROR predstavlja podsticajni mehanizam slabe snage. Jednostavan način da se nekako obuhvate zabrinutosti u vezi efikasnosti u režim ROR jeste da regulator ospori sve cifre troškova objavljene od strane regulisanog preduzeća i da sprovede prilagođenja "efikasnosti" na podnete cifre troškova. Na primer, regulator može da ospori prijavljenu radnu snagu koja izvodi određeni proces ili zadatak da zahteva od komunalnog preduzeća da izvrši prilagođenje ka prijavljenim ciframa. Na taj način regulator pokušava da oponaša konkurenciju i vrši pritisak na troškove preduzeća. Međutim, ovo pitanje koje je i dalje otvoreno predstavlja osnovu za osporavanje cifara troškova prijavljenih od strane regulisanog komunalnog preduzeća. Tokom ove faze na Kosovu, jednostavni odnosi proizvodnje i standardi, rezultati iz simulacionih studija i informacije dobijene od strane inženjerskih/ekonomskih konsultanata mogu se primeniti za dobijanje osnove za osporavanje cifara.

Drugo je pitanje što ROR nema pogled u budućnost. On razmatra prošlogodišnje troškove radi dobijanja zahtevanih prihoda. Problem sa ovim pristupom, a posebno u slučaju Kosova gde se predviđa ostvarivanje velikih novih CAPEX u kratkoročnom i dugoročnom periodu radi obnove i proširenja mreža, jeste da zahtev za prihodom može da fluktuiira od jedne godine do druge, čime izaziva nagle promene tarifa. URE bi želela da izravna te promene (dakle povećanja tarifa) tako što će nekako inkorporisati očekivani CAPEX u zahtev za prihodom. Sa ove tačke gledišta ROR treba da uzme u obzir neke informacije koje se odnose na budućnost u vezi sa novim CAPEX-om. Jednostavan način da se to postigne jeste izjednačavanje grube dozvoljene vrednosti za svaki godišnji zahtev za prihodom sa delom očekivanog CAPEX-a.

Regulisanje zasnovano na podsticaju ima glavnu prednost što je to jedan jasan mehanizam velike snage pošto izričito obuhvata podsticaje za efikasnošću putem X faktora, ali takođe uzima u obzir druge elemente, kao što su dozvoljene vrednosti kvaliteta kroz Q faktor, u formuli za utvrđivanje cene. Sa ove tačke gledišta, jasno je da je to jedan superiorni ekonomski mehanizam. Štaviše, pod

hibridnom formulom dalji podsticaj za povećanje obrta i širenje mreže mogu da budu vidljivi u najvišoj ceni. Dodatna prednost utvrđivanja najviše cene jeste da je to pristup sa pogledom u budućnost, pošto je izvođenje najviše cene zasnovano na OPEX i CAPEX projekcijama, što je pogodno za delatnost koja se naglo menja i širi. Međutim, gore navedene prednosti imaju za cenu korišćenje složenijih i teže razumljivijih formula, korišćenje kvalitetnijih i boljih podataka radi merenja, na primer, X i Q faktora, napredne statističke i ekonometrijske tehnike, dobro izrađene informacije za budućnost u vezi poslovnih planova, OPEX i CAPEX. Posebno na Kosovu za sada nema nikakvih značajnih "poslovnih planova" za komunalna preduzeća niti podataka "sa pogledom u budućnost".

Zbog tih razloga URE je odlučila da započne sa režimom stope povraćaja tokom kratkog prelaznog perioda do 3 godine sa mogućnošću prelaska na složeniji režim hibridne cene nakon toga. Time će URE i preduzećima biti omogućeno da *pokrenu stvar* uz jednostavan mehanizam utvrđivanja cena, da utvrde regulatorni proces, da se naviknu na saslušanja i konsultacije, utvrde regulatorne račune, šeme njihovog podnošenja, definiciju promenljivih, tehnike za analiziranje ključnih ekonomskih promenljivih itd., tako da će biti u mogućnosti da sve to uvedu i inkorporiraju u buduću formulu o najvišoj ceni. Osim toga ovaj režim može da ostvari potencijal za proces privatizacije tako što će omogućiti upoređivanje ponuđača na osnovu njihove zahtevane stope povraćaja i da podstakne interesovanje privatnog sektora u proces privatizacije putem ponude pokazatelja stope povraćaja koju mogu da očekuju.

Što se tiče pitanja raspodele troškova URE ima u vidu da na osnovu male veličine sistema i jednostavnosti metodologije primeni mrežnu tarifu tipa "poštanske marke", pri čemu će se korisnici u određenom regionu suočiti sa sličnim dažbinama nezavisnim od njihovog geografskog položaja. Naravno da će troškovi prenosa i distribucije biti "kaskadirani" na nivoe mrežnog napona u proporciji sa ukupnim povezanim opterećenjem, odražavajući ekonomsku kauzalnost.

URE namerava da tarife za prenosnu mrežu budu dodeljene na osnovu naplata potražnje na osnovu metode "Najviše slučajne vrednosti u sistemu". Što se tiče zaostalih plaćanja, iako bi instinktivni pristup bio da se zaostalo plaćanje isključivo dodeli entitetima opterećenja radi jednostavnosti ("G" komponenta tarife za prenos = 0), činjenica da će veliki deo proizvodnih kapaciteta biti izvozno orijentisan (kao da postoji nada za razvijanjem velikog IPP na Kosovu), bilo bi nepošteno prema korisnicima da snose sve troškove uglavnom nekorišćenog (od strane njih) prenosnog sistema. Stoga još uvek nema odgovora na podelu između G/L komponenti mrežne tarife koja treba da bude dalje razmotrena.

Što se tiče dažbina za povezivanje, URE namerava da primenjuje metodologiju naplate "jednokratnog povezivanja" pri čemu su korisnici odgovorni da plate samo dažbine vezane za troškove samo njihovog fizičkog povezivanja na sistem, dok će troškovi drugih potencijalnih ojačanja sistema neophodnih kao rezultat priključenja potrošača na sistem biti socijalizovani u tarifi. Ova metodologija je jednostavna i njome se izbegava "slobodna vožnja" budućih potrošača, mada ona ne obeshrabruje pridruživanje novih potrošača.

Što se tiče režima uravnoteženja, ovde treba povući razliku između nabavke energije od strane TSO za uravnoteženje rada sistema u realnom vremenu i naknada nametnutih korisnicima sistema koji, sami po sebi, nisu u ravnoteži. Predviđa se da će tržište za uravnoteženje energije biti nelikvidno i koncentrisano, pa će URE stoga utvrditi regulisane (administrativne) "ex-ante" cene koje odražavaju troškove.

Adekvatnost proizvodnje

Za određenu zemlju u razvoju nijedan regulatorni energetska sistem, bez obzira koliko dobro izgleda na papiru, ne može se smatrati uspešnim osim ako pomaže zemlji da načini konkretan privredni napredak. Ako regulatorni sistem ne pomaže stvaranju potrebnih investicija po razumnoj ceni, onda on nije postigao svoju glavnu svrhu.

U prethodnim poglavljima opisana je loša adekvatnost kapaciteta na Kosovu koja rezultira smanjivanjem opterećenja i skupim uvozima. Od velikog značaja za ekonomski razvoj Kosova je potreba privlačenja privatnih investicija u izgradnju novih proizvodnih kapaciteta i korišćenje bogatih i kvalitetnih zaliha lignita koje su na raspolaganju. U daljem tekstu sledi razmatranje nekih opcija i mehanizama koje URE namerava da primeni radi ostvarivanja tih preko potrebnih investicija.

Na konkurentskom, likvidnom i zreom velikoprodajnom tržištu, cene će težiti da rastu sa troškovima novih pristupanja tržištu kada budu predviđeni "loši uslovi snabdevanja", pa se očekuje da će rizični kapital izgraditi nove proizvodne kapacitete ako postoje izgledi za profitabilan izvoz energije. Međutim, tu može doći do stvaranja prepreka za nove pristupnike i njihovo investiranje, zbog prevelikih troškova ili neopravdanog rizika, a te prepreke uglavnom predstavljaju kategorije regulatornog rizika i rizika cene:

Regulatorni rizici na Kosovu:

- Neizvesnost buduće velikoprodajne cene odobrene KEK-u i nedostatak velikoprodajnog tržišta;
- Nejasan režim prava za uvoz/izvoz;
- Neizvesnost vlasništva zbog nerešenog političkog statusa;
- Buduće promene u zakonima i propisima;

Rizici cene na Kosovu:

- Konkurencija jeftine električne energije u celom regionu;
- Neuspešnost da regionalna potražnja svojim rastom vrši pritisak na velikoprodajne cene;
- Nemogućnost izvoza dovoljne količine električne energije zbog nedostatka prenosne infrastrukture ili regulatornih ograničenja (nepovoljni Propisi za upravljanje zagušenjima);
- Subvencionisani uvozi;

URE raspolaže sa nekoliko načina za smanjenje tih rizika po potencijalne investitore. Shodno zakonu svaki PPA potpisan od strane javnog snabdevača ne sme da bude duži od 5 godina, nakon čega URE treba da razmotri uslove. Ovako kratak period je slaba uteha za investicije u lignitne termoelektrane za zadovoljavanje osnovnih potreba, osim činjenice da javni snabdevač predstavlja u svakom slučaju veoma veliki "rizik po suprotnu stranu".

URE razmatra primenu nekoliko opcija kao dela tržišnih mehanizama. Jedna takva opcija su "Karte za kapacitet" u obliku obligacija prema snabdevaču (ima) da iskupe određenu proporciju njihove celokupne prodaje iz podobnog projekta (novi IPP). To će naravno biti subvencija plaćena od strane potrošača, o kojoj će biti doneta centralna odluka u vezi sa nivoom subvencije i ko treba da je zasluži. Drugi novi gradivni model mogao bi da bude ostvaren putem garancije prihoda. Taj novi model bi obavezao KEK (ili Vladu) da plaća "najnižu" cenu za rezultate novog IPP u slučaju da ne dobije alternativne ugovore (sa boljom cenom). Druga opcija treba da bude

administrativno podešena na zahtevani nivo sigurnosti snabdevanja (rezervna margina) i da nametne obavezu TSO za obezbeđivanje pomoćne usluge. TSO bi nabavljao neophodne dodatne kapacitete putem bilateralnih ugovora i stavio bi ih na raspolaganje tržištu u ekstremnim uslovima. Ovaj kapacitet bi mogao da bude ponuđen u mehanizam za uravnoteženje, ili bi mogao da bude naplaćivan kao "dodatak" tržištu.

URE će objaviti tržišna pravila i pokrenuti procedure za izdavanje dozvola za nove proizvodne kapacitete. Shodno zakonu i s obzirom na kritičnu situaciju u sigurnosti snabdevanja, ako procedure davanja ovlašćenja ne budu ostvarile rezultate, URE može da organizuje, prati i kontroliše tender za nov kapacitet.

3.8 Vezni vodovi za međusobno povezivanje i upravljanje zagušenjima

Pristup trećim stranama (TPA) je fundamentalni preduslov za stvaranje odgovarajuće sredine za mogući ulazak na tržište drugih aktera u poslovima proizvodnje ili snabdevanja električnom energijom. U prethodnom Poglavlju 3.7 objašnjeno je kako će URE obezbediti slobodan pristup zajedničkom "nosiocu" mreže za razne proizvođače/trgovce/snabdevače putem sekundarnog zakonodavstva i adekvatnog kodeksa. Te regulative sa definisanim procedurama na osnovu kojih treba da budu izdate licence za rad sadašnjem i drugim energetskim preduzećima, kao i kodeksi, treba da obezbede da mreže (prenosni i distributivni sistemi) budu korišćene na nediskriminatoran način i pod jednakim uslovima za sve imaoce licence.

U prošlosti su vodovi za međusobno povezivanje uglavnom izgrađivani radi dodatne sigurnosti snabdevanja i koordinacije mogućnosti između susednih sistema. U tržišnim uslovima je razumljivo da jaki vodovi za međusobno povezivanje imaju važnu ulogu u obezbeđivanju dovoljnog raspoloživog neto prenosnog kapaciteta za prekogranične tokove električne energije radi zahteva trgovine.

Intenziviranje trgovine i nepredvidljivi tokovi zbog transakcija između trećih strana zahtevaju drugačije pristupe u planiranju prenosnog kapaciteta i korišćenju prenosnih sistema zbog moguće pojave fenomena poznatog pod nazivom "zagušenje prenosnog sistema". Putem upravljanja zagušenjima (CM) moraju da budu rešena sva "ograničenja" u elektroenergetskom sistemu radi održavanja prihvatljivog protoka električne energije i pouzdanosti mreža, kao i radi zadovoljavanja zahteva učesnika u tržištu u mogućoj meri. Transparentnost u TPA zahteva pronalaženje najefikasnije metodologije za rešavanje ograničenja mreža. Pojačana prekogranična trgovina (CBT) dovela je u poslednjih 3-4 godina do toga da drugi učesnici koriste prenosne mreže Kosova za tranzite električne energije u druge kontrolne oblasti.

Usvojeni zakoni o energetici na Kosovu izričito predviđaju nekoliko specifičnih uredbi i kodeksa pre punog početka rada TPA, CM i CBT koje budući TSO i URE moraju da izrade i usvoje ponaosob. Slično tome moraju se pronaći i dogovoriti odgovarajuće metodologije u vezi sprovođenja CBT i CM na regionalnom nivou.

Visokonaponski vezni vodovi za međusobno povezivanje sa susednim zemljama trenutno se sastoje od tri (3) linije sa jednim kolom koje rade na naponskom nivou od 400 kV (sa Srbijom, Crnom Gorom i BJRM), i jednog voda na nivou od 220 kV (sa Albanijom i Srbijom), dok su ostala dva voda za međusobno povezivanje na naponu od 220 kV sa BJRM oštećena i ne funkcionišu još od vremena sukoba (Slika 4.3). Najbolja mogućnost za proširenje kapaciteta međusobnog povezivanja je verovatno jedan novi 400 kV vod za međusobno povezivanje sa Albanijom u srednjeročnom periodu, zasnovan na potencijalu hidro i termalne saradnje između

Albanije i Kosova, a takođe i u slučaju obimnog razvoja izvorno orijentisane proizvodnje električne energije u kasnijem periodu.

Visokonaponski vezni vodovi za međusobno povezivanje sa susednim zemljama trenutno se sastoje od tri (3) linije sa jednim kolom koje rade na naponskom nivou od 400 kV (sa Srbijom, Crnom Gorom i BJRM), i jednog voda na nivou od 220 kV (sa Albanijom i Srbijom), dok su ostala dva voda za međusobno povezivanje na naponu od 220 kV sa BJRM oštećena i ne funkcionišu još od vremena sukoba (Slika 4.3). Najbolja mogućnost za proširenje kapaciteta međusobnog povezivanja je verovatno jedan novi 400 kV vod za međusobno povezivanje sa Albanijom u srednjeročnom periodu, zasnovan na potencijalu hidro i termalne saradnje između Albanije i Kosova, a takođe i u slučaju obimnog razvoja izvorno orijentisane proizvodnje električne energije u kasnijem periodu.

Za sada se na Kosovu, takozvana horizontalna mreža (deo prenosne mreže korišćene za tranzitne tokove električne energije izazvane od strane transakcija trećih lica) prema podacima o stvarnom opterećenju u 2004. godini nalazi znatno blizu vrhunca svojih graničnih vrednosti.

U procesu razvoja regionalnog tržišta električnom energijom u jugoistočnoj Evropi, ETSO (Evropski operater prenosnih sistema) osnovao je zajedničku Radnu grupu operatera prenosnih sistema u jugoistočnoj Evropi (SEETSO TF) radi sprovođenja upravljanja zagušenjima (CM) i uspostavljanja mehanizma uniformne kompenzacije šeme među TSO za troškove izazvane tranzitnim tokovima zbog transakcija trećih strana (CBT).

Učešće UNMIK-a/KEK-a u SEETSO TF osporio je predstavnik EPS-a (iz Srbije) i kao rezultat toga UNMIK/KEK bio je isključen iz potpisivanja CBT sporazuma između dotičnih TSO. Ovakav sporazum potpisan je između: Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Rumunije, Srbije i BJR Makedonije.

Razvijeni CBT kompenzacioni mehanizam stimulisan je od 1. januara 2004. godine, a stvarna primena počela je od 1. jula 2004. godine.

Principi mehanizma SEE CBT zasnivaju se na:

- Delimitaciji oblasti SEE CBT.
- Definisaniu horizontalne mreže.
- Obračun tranzitnog ključa.
- Definisaniu cene HN.
- Proračunu zahteva troškova u ukupnom fondu SEE CBT.
- Finansiranju kompenzacionog fonda SEE CBT.
- Procesu realizacije i namirenja razlika.

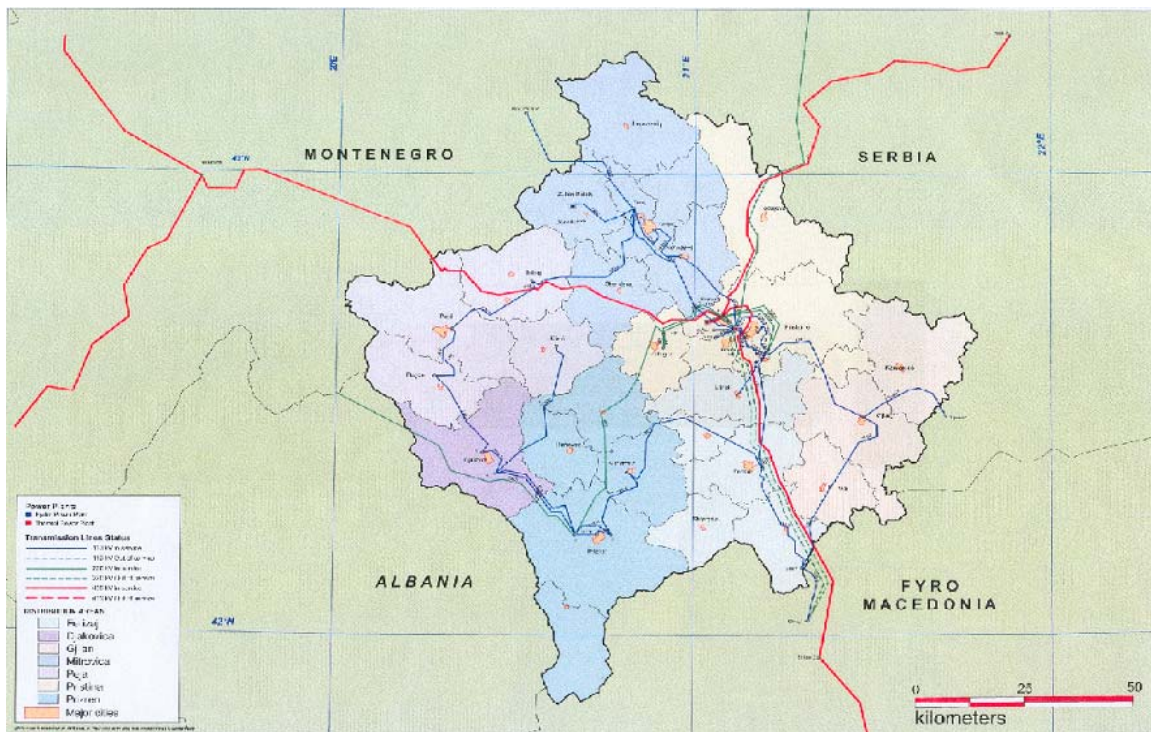
Zahtevi za kompenzacijom zavise od vrednosti tranzitnog ključa, što u slučaju Kosova predstavlja znatan iznos kao rezultat relativno velike vrednosti prenete energije u poređenju sa vrednošću domaćeg iznosa potrošnje. Obračunati tranzitni ključ treba da bude pomnožen sa godišnjom vrednošću troškova za HN kako bi se utvrdio zahtev kompenzacionom fondu. U slučaju Kosova tranzitni ključ može da varira otprilike između od 30% do 50% i godišnji trošak horizontalne mreže procenjen je na € 8,000,000.

Od početka sprovođenja mehanizma SEE CBT na dan 1. jula 2004. godine, KEK nije primio bilo kakav prihod od prenete električne energije kroz svoju prenosnu mrežu. Preliminarne procene izgubljenog prihoda Kosova zbog isključenja iz SEE CBT variraju između € 3-4 miliona/godišnje.

3.9 Mogućnosti i pitanja vezana za rad prenosnih i distributivnih sistema

Oba ova sistema mreža pate od nedostatka dovoljnog kapaciteta, nepogodne topologije (dugi radijalni sistemi sa lošim “n-1” za vanredna stanja), što rezultira lošim standardima kvaliteta snabdevanja električne energije koji su ispod evropskih (UCTE). Shodno tome to dovodi do preopterećenja, loših napona, smanjenja opterećenja i konačno do izuzetno velikih tehničkih gubitaka (približno 18%, izvor: WB - ESTAP I). Štaviše, posebno se distributivni sistemi često koriste pod minimalnim tehničkim standardima koji su ponekad često povezani sa neprihvatljivim standardima bezbednosti što izaziva veliki rizik od povreda na radu za operatere (KEK) kao i ugrožavanje zdravlja potrošača.

Slika 3.11 Mreža za prenos električne energije na Kosovu (jun 2002. god.)

Na osnovu detaljne analize svake od (7) regionalne distributivne jedinice koju je KEK sproveo u okviru ESTAP I, o sadašnjem tehničkom stanju prenosnih i distributivnih sistema KEK-a najbolje se može doneti sud jer je hitno neophodna investicija od približno najviše € 542 miliona do 2015. godine kako bi se smanjili celokupni tehnički gubici na realni nivo od 13-15%, kao i da bi se mreža dovela do standarda koji važe u Evropi. Od tog iznosa, € 98 miliona je predviđeno za razvoj prenosnog sistema i € 444 miliona predviđeno je za razvoj distributivnog sistema.

Trenutno loš finansijski učinak KEK-a ne dozvoljava ovom preduzeću da se upusti u bilo kakve značajne investicije u sistem mreža koje bi znatno poboljšale karakteristike učinka. Međutim, zbog investicione nesposobnosti KEK-a, osim ako primi znatnu spoljnu podršku (KBK, donatori),

nemoguće je dovesti prenosne i distributivne sisteme u sklad sa Evropskim/UCTE standardima predviđenim u Povelji o osnivanju energetske zajednice. Štaviše, tehnički oporavak sistema mreža mora da bude povezan sa institucionalnim restrukturiranjem elektroenergetskog preduzeća (KEK) radi ispunjavanja zahteva predstojećeg "liberalizovanog" tržišta električne energije. Kao što je ranije pomenuto, kao i zbog veoma velikih "snižениh troškova" prenosni distributivni sistemi poznati su kao "prirodni monopoli" i stoga podležu regulisanim cenama. Svesna izazova sa kojima se suočava poslovanje mreža, URE će dozvoliti da stope (restrukturiranih i decentralizovanih poslovnih subjekata mreža), u potpunosti povrate opravdane troškove uključujući ambiciozni program kapitalne potrošnje plus dobiti. Pravilan metod ekonomske regulacije i kodeksi razvijeni od strane URE i od strane komunalnog preduzeća i usvojeni od strane URE, treba da pomognu u ispunjavanju očekivanja potrošača – za boljim tehničkim kvalitetom i ekonomičnošću isporučene energije.

3.10 Dalekovod snage 400 kV do Albanije

Za sada postoji dalekovodna linija od 220 kV između Kosova i Albanije. Uprkos nominalnom kapacitetu prenosa od 200 MW, stvarni uslovi na mreži ne dozvoljavaju prenos električne energije veći od 100 MW. Očigledno je da je pod tim uslovima veoma teško optimizirati oba sistema.

Kao što je ranije pomenuto u ovom izveštaju, postoji jedinstvena mogućnost za koordinaciju između termo-elektroenergetskog sistema na Kosovu i hidro-elektroenergetskog sistema Albanije putem jačanja prenosnog kapaciteta međusobne povezanosti izgradnjom dalekovoda od 400 kV između Kosova i Albanije.

Time se može optimizirati eksploatacija i planiranje oba sistema čime bi bile omogućene znatne razmene u električnoj energiji što bi konačno dovelo do nižih troškova i boljih tarifa za krajnje korisnike u obe zemlje. Projekat za međusobno povezivanje na naponskom nivou od 400 kV smatran je prvim investicionim prioritetom u glavnom prenosnom planu za Kosovo WB ESTAP I koji je završen u 2002. godini i sličnom planu za Albaniju koji je završen u 2003. godini. U međuvremenu je već počelo sprovođenje prvog prioriteta Albanije (međusobno povezivanje sa Crnom Gorom – dalekovodom od 400 kV u pravcu Elbasan - Podgorica).

U okviru sledećeg paketa WB (ESTAP II), u jesen 2004. godine počela je izrada studije izvodljivosti za dalekovod od 400 kV, a koja će verovatno biti završena u julu 2005. godine. Ciljevi ove studije su dvostruki; (i) izbor optimalne rute i prirpemanje detaljnog izveštaja o izvodljivosti u obliku bankarski izvodljivog projekta za izabranu varijantu, i (ii) analiza operativnih karakteristika dvaju komplementarnih sistema i priprema nacrtu sporazuma o komercijalnoj saradnji između njih. Poseban naglasak se u analizi daje na proučavanje pozitivnih uticaja novog dalekovoda na elektroenergetske razmene u regionu i mogućnosti odvođenja električne energije sa predviđenih novih elektrana na Kosovu u budućnosti (nakon 2010. godine). Kada ovaj izveštaj bude završen i odobren on će biti predočen međunarodnim finansijskim institucijama radi dobijanja investicione podrške.

Od 4 glavne proučene inicijative, mešoviti kosovsko-albanski upravni odbor izabrao je varijantu Kašar (Tirana) – Vau Dejes – Kosovo B na osnovu tehničko-ekonomske analize kojom je dokazano da je to najpogodnija varijanta. Ova će varijanta sad biti izložena detaljnoj finansijskoj analizi. Ovaj dalekovod treba da bude pušten u pogon najkasnije do 2010. godine.

Izabrana varijanta bi koštala oko € 50,904,000, od kojih su troškovi na teritoriji Kosova procenjeni na € 19,643,000 € i u Albaniji € 31,261,000, ponaosob.

3.11 Nova termoelektrana na lignitni pogon

Očigledno je da dovoljne zalihe uglja predstavljaju preduslov za uzimanje u obzir nove elektrane. Uz podršku EAR, jedan evropski konzorcijum je sredinom aprila 2005. godine izradio nacrt konačnog izveštaja o glavnom rudarskom planu za Sibovac (novi rudnik). Na osnovu tog izveštaja, geološki resursi Sibovca procenjeni su do 990mt na oblasti od 19.7 km². Dobar kvalitet lignita u rudniku Sibovac karakterišu sledeće prosečne vrednosti: sadržaj pepela - 13.9%, najniža toplotna vrednost - 8,150 kJ/kg, vlažnost - 47.8%, sumpor - 0.9% i veoma povoljan odnos jalovine u odnosu na odnos uglja i debljine nalazišta. Proučene su šest glavne varijante. U zavisnosti od konačno izabrane varijante, nivoa godišnje proizvodnje, u zavisnosti i od upotrebe nove ili postojeće opreme procenjen je sa najnižim troškovima reda veličine od € 5.9/t - € 6.8/t, dok u nekim slučajevima može da dostigne i vrednost od € 7.7/t (primenjena je diskontna stopa od 12%).

Beli dokument⁵ sadrži uputstva za srednjeročni i dugoročni razvoj energetskog sektora i utvrđuje specifične pravce za obezbeđivanje kvaliteta, pouzdanosti i sigurnosti snabdevanja električnom energijom. Shodno Belom dokumentu raspoloživi domaći lignit treba da obezbedi mogućnosti za razvoj i rad novih termo-elektrana (TPP). Štaviše, nezavisni proizvođači električne (IPP) energije su pozvani da investiraju u energetski sektor snabdevanja domaćeg tržišta, dok im je dozvoljeno da viškove električne energije izvoze na regionalno tržište.

Tehnički istorijat

EAR će finansirati predstudiju izvodljivosti za novu termoelektranu na lignitni pogon koja je za sada planirana da bude izvedena sredinom maja 2005. godine, i da bude završena krajem 2005. godine. Ova studija će se nadovezati na nedavno završenu studiju izvodljivosti koja se bavi srednjeročnim i dugoročnim planiranjem rudnika lignita uključujući otvaranje novog-ih rudnik-a u Sibovcu. Radovi u rudniku Sibovac treba da počnu u 2006. godini kako bi se omogućilo komercijalno iskopavanje lignita od 2008./2009. godine.

Specifični cilj predstudije izvodljivosti je da se glavnim zainteresovanim stranama (IFI, investitorima, graditeljima, itd.) obezbede glavna pravila za razvoj nove termo-elektrane na lignitni pogon na Kosovu koja će doprineti sigurnosti snabdevanja električnom energijom na Kosovu kao i u celom regionu jugoistočne Evrope.

Očekivani rezultati obuhvataju:

- Procenu trenutne situacije i izradu sveobuhvatne metodologije i organizacione analize za procenu alternativnih razvojnih opcija za novu TE na lignitni pogon;
- Preporuku za najpovoljniju lokaciju za izgradnju buduće TE na lignitni pogon snage 1000 MW;
- Osnovni dizajn alternativnih opcija za TE na lignitni pogon reda veličine 1000 MW, koja bi postepeno bila razvijena i sastojala se od 2–5 jedinica;
- Ekonomsku i finansijsku izvodljivost alternativnih razvojnih opcija za novu TE;
- Akcioni plan za razvoj nove TE na lignitni pogon na Kosovu.

Pravni & regulatorni istorijat – Licence i dozvole za nove proizvodne kapacitete

Propis o izdavanju licenci sadržiće osnovne kriterijume u vezi sa izdavanjem dozvola za izgradnju novih energetskih postrojenja, direktne električne vodove i vodove za daljinsko grejanje ("direktni vodovi"). U posebnim propisima (u daljem tekstu "Propisi") koje će izdati URE biće utvrđeni detaljni kriterijumi na osnovu kojih URE dodeljuje dozvole za izgradnju novih postrojenja i direktnih vodova.

URE ima ovlašćenje da odobri ili odbije zahtev za licencom ili dozvolom i da modifikuje, ukine ili izda sankcije postojećim imaćima licenci i dozvola shodno odredbama utvrđenim u ovom Propisu, Zakonu o energetici, Zakonu o energetskom regulatoru, Zakonu o električnoj energiji i Zakonima za daljinsko grejanje i drugim važećim uredbama izdatim od strane URE i sadržanim u važećim zakonima Kosova.

Propis o izdavanju licenci sadrži glavni okvir koji URE primenjuje za dozvole. Kao što je navedeno u Poglavlju 1, Članu 1, posebnim pravilima izdatim od strane URE utvrđeni su detaljni kriterijumi na osnovu kojih URE daje dozvole. Pravila se zasnivaju na objektivnim, transparentnim i nediskriminatornim principima i utvrđena su u skladu sa Programom za sprovođenje strategije koji je pripremio i usvojilo Ministarstvo za energetiku i rudarstvo.

Kriterijumi za izdavanje dozvola mogu da se odnose na:

- a) Sigurnost i bezbednost energetskog sistema, instalacija i njegove opreme;
- b) Zaštitu javnog zdravlja i bezbednost;
- c) Zaštitu životne sredine;
- d) Korišćenje zemljišta i položaj;
- e) Korišćenje javne imovine;
- f) Energetsku efikasnost;
- g) Vrstu zahtevanog primarnog izvora energije u odnosu na postojeće ciljeve smernica i potrebe sektora;
- h) Karakteristike podnosioca zahteva kao što su tehnička, ekonomska i finansijska sposobnost;
- i) Poštovanje mera u vezi obaveza prema javnoj službi i zaštiti potrošača;
- j) Bilo koji utvrđeni raspored za početak energetske aktivnosti.

URE će izdati dozvolu za novu izgradnju ako podnosilac zahteva poseduje tehničke i finansijske resurse za izgradnju energetskog postrojenja i ispunjava sve zahteve utvrđene u Propisima i pravilima.

Podnosilac zahteva za dozvolu za izgradnju mreže dužan je da svom zahtevu upućenom URE priloži studiju izvodljivosti koja sadrži proračun uticaja projekta na mrežne dažbine i njegovu usklađenost sa odobrenim planom za razvoj mreže.

Pre podnošenja formalnog zahteva za dozvolu, pravno lice koje želi da izgradi novo energetsko postrojenje može od URE da zatraži preliminarno odobrenje za izdavanje dozvole.

Podnosilac zahteva dužan je da URE podnese sledeća dokumenta:

- a) Ekološku dozvolu izdatu od strane relevantnog ministarstva u skladu sa Zakonom o životnoj sredini br. 2002/8 od 16. januara 2003. godine, koji je objavljen Uredbom UNMIK-a br. 2003/9 od 15. aprila 2003. godine;
- b) Licencu ili dozvolu za korišćenje uglja ili drugog goriva izdatu od strane relevantnog organa;
- c) Plan predviđenog završetka radova i početka rada;
- d) U slučaju hidroelektrane, dozvolu za snabdevanje vodom;

e) Sva ostala dokumenta navedena u pravilima.

Svi zahtevi za izdavanje dozvole za izgradnju proizvodnih pogona podležu procesu javnog razmatranja u skladu sa pravilima URE pre nego što URE donese bilo kakvu odluku o izdavanju dozvola.

Sve dozvole koje izdaje URE moraju da sadrže utvrđeni dozvoljeni vremenski period za početak i završetak izgradnje. Taj vremenski period utvrđuje URE u skladu sa rasporedom podnetim od strane imaooca dozvole.

U skladu sa Zakonom o energetsom regulatoru i samo u slučaju da tržišno zasnovana procedura ovlašćivanja nije dovela do izgradnje dovoljnih energetskih postrojenja, URE će pokrenuti tender za izgradnju novih energetskih postrojenja.

URE će u svom biltenu i na veb-sajtu objaviti razlog neophodnosti oglašavanja tendera uz navođenje vrste energetske investicije koja zahteva tenderski proces za novu izgradnju.

URE će pripremiti detaljan opis svih neophodnih dokumenata koja treba podneti uz zahtev za izdavanje dozvole i navešće ih kao deo specifikacije tendera.

Uspešni česnik u tenderu mora da ispuni sve kriterijume tendera. URE mora da proceni te kriterijume koji su utvrđeni u Zakonu o energetsom regulatoru i važećim zakonima Kosova.

URE će zatim ubrzo obavestiti pisanim putem sve učesnike tendera o odluci za dodelu tendera.

Nakon dodele tendera, uspešni učesnik u tenderu je dužan da u razumnom roku podnese URE sva neophodna dokumenta kao što je navedeno u Poglavlju 5 dole i pravilima za podnošenje zahteva za dozvolu, sa izuzetkom onih dokumenata koja je ranije podneo URE, shodno Članu 8.3. Ubrzo nakon što podnese sva neophodna dokumenta za izdavanje dozvole URE, URE će uspešnom učesniku tendera izdati dozvolu.

Nakon završetka izgradnje energetskog postrojenja shodno dozvoli, energetska preduzeće koje je dobilo dozvolu dužno je da URE podnese sva neophodna dokumenta za licencu.

Kada imalac dozvole ispuni sve uslove iz dozvole utvrđene od strane URE i nakon što je završio izgradnju i ispunio zahteve iz dokumenta utvrđenih u ovom propisu, URE će izdati odgovarajuću licencu za rad postrojenja.

3.12 Postojeća proizvodnja – Hidroelektrane

“Postojeća proizvodnja” normalno predstavlja elektrane male snage u vlasništvu i pod upravom privatnih distributivnih preduzeća ili privatnih entiteta / razvijaa. Njihova proizvodnja električne energije uliva se/prodaje u mrežu srednjeg napona (10 kV, 20/35 kV) distributivne mreže. Što se tiče tehnologija, to mogu da budu industrijska postrojenja za sporednu proizvodnju (koja prodaju viškove u mrežu) ili hidroelektrane. Njihov režim proizvodnje utvrđen je industrijskim procesom ili je dogovoren između operatera elektrane i operatera sistema. Ako postoje tehničke mogućnosti (npr. akumulacija vode) elektrane može da prati zahteve sistema i da doprinese proizvodnji u špicu opterećenja čime povećava vrednost proizvedene energije i raspoloživog kapaciteta. Ako je instalirani kapacitet veći od 5 MW, onda takvo proizvodno postrojenje mora da pribavi licencu za proizvodnju i rad shodno zakonu.

Trenutno na Kosovu postoji samo jedna HE ove vrste, a čiji će rad verovatno početi krajem 2005. godine nakon završetka tekuće obnove - HE Kožner u oblasti Dečana. Hidroelektrana je počela sa radom 1957. godine. Prestala je sa radom 1998. godine, a nakon toga je uništavana i čerupana tokom i nakon sukoba. Na osnovu inicijative jednog privatnog investitora iz kosovske dijaspore, u 2005. godini potpisan je sa KEK/KPA dugoročni ugovor o zakupu (20 godina) i 5-godišnji

PPA. Shodno zakonu URE mora da razmotri i odobri PPA koji je izrađen i na koji je URE dala svoj pristanak. Nakon obnove, hidroelektrana će biti u stanju da proizvodi 2x4 MVA i da proizvodi približno 26,000 MWh/godišnje. Treba napomenuti da je ova elektrana prva inicijativa jednog privatnog investitora u energetske sektor Kosova nakon sukoba (finansiranje projekta).

Osim Kožnera, postoje još i druge mikro-hidroelektrane kojima je potrebna obnova (HE Dikance - 1.56 MVA, HE Radavac – 280 kVA i HE Izvor – 560 kVA), pre nego što mogu ponovo da budu stavljen u pogon. Zbog njihovog niskog kapaciteta ovim hidroelektranama nije potrebna dozvola URE za proizvodnju.

4. Predstojeći razvoj u elektroenergetskom sektoru na Kosovu

4.1 Decentralizacija KEK-a – Osnivanje TSO

U okviru liberalizovanog tržišta električnom energijom, odgovarajuće ekonomične efikasnosti i raspodele troškova, TPA u podjednakim uslovima i uz izbegavanje unakrsnog subvencionisanja zahteva restrukturiranje vertikalno integrisanih preduzeća, posebno decentralizaciju funkcija prenosa i distribucije KEK-a. To je takođe obaveza koja proističe iz Povelje o osnivanju energetske zajednice.

Četiri konvencionalne funkcije prenosa su:

- Vlasništvo mreže (dugoročno planiranje i proširenje)
- Delatnosti prenosa (održavanje i kratkoročno planiranje)
- Rad sistema (distribucija u stvarnom vremenu i kontrola uključujući uravnoteženje)
- Rad tržišta (raspored, upravljanje zagušenjima, poravnjanja)

Zbog jasnog konflikta interesa očigledno je da poslednje dve funkcije moraju da budu razdvojene i nezavisne od bilo kog energetske preduzeća koja kontroliše proizvodnju ili snabdevanje iz razloga nepristrasnosti, pravednosti i transparentnosti. Zato i zakonodavstvo o restrukturiranju zahteva decentralizaciju aktivnosti. Od samog početka, deregulacija i restrukturiranje industrije električne energije izazivala je velike rasprave zbog "vruće teme" o tome da li vlasništvo nad sistemom prenosa treba da bude odvojeno od upravljanja sistemom prenosa. Evropska direktiva dozvoljava oba modela sve dok je njihova nezavisnost u rukovođenju i donošenju odluka pravno decentralizovana. Ovaj izveštaj nema za cilj opširno izlaganje u vezi ove rasprave, a koja je trenutno u toku na Kosovu, međutim URE daje jasnu prednost modelu "Integrisanog preduzeća za prenos – TSO" koje nasleđuje sredstva prenosa sadašnjeg preduzeća uz preuzimanje odgovornosti za rad sistema radi omogućavanja konkurencije u tržišno zasnovanim uslovima. URE veruje da neprofitnom operateru – ali ne i vlasniku prenosnih vodova (ISO) nedostaje struktura ili neophodni podsticaj za reagovanje na tržišne uslove i da samim tim on ima ugrađene neefikasnosti. Pored toga, prenos kontrole sredstava za prenos – ali ne i vlasništvo nad njima – na agenciju sa malo inicijative da uveća povraćaj od tih sredstava ima malo smisla sa perspektive poslovanja. Međutim, URE nije merodavna za pitanje konačne strukture modela jer to obuhvata političku odluku (MER) i naravno samog KEK-a. Neophodno restrukturiranje funkcija prenosa KEK-a (strategija i plan) razmotreno je u okviru regionalnog projekta SEETEC podržanog od strane CIDA-e iz Kanade (završeno u januaru 2005. godine). Preporuke iz ovog postupka pomoći

će organima PIS kao i konsultantima WB (ESTAP III) i EAR da nastave sa konačnom izradom budućnosti TSO na Kosovu tokom faze sprovođenja osnivanja TSO.

Sve dok TSO ne postane potpuno funkcionalan plan je sledeći:

- EAR: TA u vezi sa inkorporacijom JP (KEK – TSO može da bude inkorporiran kao posebno pravno lice ili kao ISO s tim da sredstva ostanu pod “holding preduzećem” KEK), početak: januar 2005. godine (vidi Odeljak 4.2);
- WB: TA u vezi sa TSO (utvrđivanje šifre mreže TSO / okvira politike prenosa), početak: sredinom 2005. godine (vidi takođe Odeljak 2.6);
- EAR: TA o podršci institucionalne izgradnje za URE (srodni zadaci: Model tržišta i tarifna metodologija);
- WB: TA u vezi sa utvrđivanjem tarifa (prenos, maloprodaja, itd.), početak: sredina 2005. godine (vidi takođe Odeljak 2.6); i
- EAR: sprovođenje / osnivanje TSO (uslovi rada još nisu na raspolaganju).

U periodu od 2004.-2005. godine, URE je učestvovalo u upravnom odboru ESTAP III kao i u upravnom odboru EAR za “Projekat inkorporacije”. Shodno primarnom zakonodavstvu u energetici, URE ima zadatak da prati decentralizaciju uprave i računa u KEK. Takođe, zbog trenutnog odsustva operatera tržišta na Kosovu, URE je preuzela vodstvo u pripremanju početnog dizajna elektroenergetskog tržišta na Kosovu, a čiji važan deo predstavlja odluka o modelu strukture TSO.

Na osnovu zaključaka sa sastanka između aktera održanog u februaru 2005. godine, biće osnovana jedna ECSG (upravna grupa energetske zajednice) sa ciljem da se obezbedi da se institucionalno osetljive promene odvijaju glatko, blagovremeno i na koordinisan način. Nedavno je nekolicina međunarodnih donatora utvrdila da nedostaje koordinacija. URE će takođe aktivno učestvovati u ECSG.

4.2 Inkorporacija JP (KEK i toplane)

U februaru 2005. godine EAR je započela projekat inkorporacije JP, uključujući KEK i preduzeće za daljinsko grejanje iz Prištine (Termokos). To je preduslov za decentralizaciju KEK-a i uspostavljanje TS i operatera tržišta kao što je predviđeno zakonom. Kao što je gore opširnije objašnjeno, jedan jak i nezavisan TSO sa vlasništvom nad sredstvima predstavlja željenu opciju za Kosovo, uglavnom zbog nepristrasnog tretmana postojećeg komunalnog preduzeća (KEK) i svih novih IPP u budućnosti. Nepristrasno planiranje i vođenje sistema prenosa, dodela prekograničnih kapaciteta, rešavanje zagušenja i pristup prenosnim mrežama su osnova za poverenje investitora. Štaviše, zbog malog obima predviđenog elektroenergetskog tržišta na Kosovu u budućnosti, radi uvećavanja sinergija i optimalnog korišćenja ograničenih resursa i postojeće infrastrukture, funkcije operatera tržišta takođe treba da budu poverene TSO (ali kao "decentralizovana" aktivnost od upravljanja sistemom i uslugama prenosa). Sledstveno tome, preporučuje se da na Kosovu što je pre moguće treba osnovati nezavisnog operatera TS i tržišta (ITSMO). Ovakav ITSMO bi trebao da ima dve licence za rad, od URE za TSO i za MO ponaosob.

Tokom aprila/maja meseca 2005. godine konsultanti treba da pripreme jedan početni izveštaj u kojem će biti detaljno obrazložen način inkorporacije. U zavisnosti od odobrenja od strane upravnog odbora, u kojem je takođe zastupljena URE, KEK treba da bude inkorporiran do kraja 2005. godine.

4.3 Naimenovanje podobnih korisnika – Otvaranje tržišta

‘**Podobni korisnici**’ podrazumevaju korisnike koji slobodno mogu da kupuju električnu energiju od snabdevača po njihovom izboru kao što je opisano u “definicijama” Direktive EU; 2003/54/EC, i Zakonu o električnoj energiji br. 2004/10.

Kriterijumi podobnosti:

Kriterijumi podobnosti mogu biti:

- *Tehnički:*
  - godišnji nivo potrošnje električne energije
  - priključak visokog i/ili srednjeg napona
- *Pravni:*
  - stambeni status ili stalni boravak
  - odsustvo imuniteta od pravnog gonjenja
  - mogućnost gonjenja u svoje ime
- *Ekonomski i finansijski:*
  - redovno plaćanje računa za električnu energiju;
  - kreditna sposobnost, utvrđena sa **finansijskim pokazateljima** izračunatim na osnovu podataka iz bilansne liste i računa dobitka i gubitka.
    - tekuća likvidnost
    - solventnost
    - odnos bruto profita

U skladu sa Članom 22.2 Zakona o električnoj energiji, MER će utvrditi uslove za određivanje pogodnih korisnika u uputstvu za sprovođenje koje mora da bude usvojeno najkasnije 31. januara svake godine. Kriterijumi treba da obuhvataju obim njihove potrošnje električne energije i proporciju troškova energije u odnosu na cene njihovih proizvoda i usluga.

Naimenovanje podobnih korisnika

Korisnik može da stekne status podobnog korisnika odgovorom na javno obaveštenje koje će URE objavljivati svake godine (Član 22.3 Zakona o električnoj energiji).

Prava podobnih korisnika

- Pravo zaključenja ugovora sa: snabdevačima, trgovcima, proizvođačima, prenosnim i distributivnim sistemima
- Mogućnost opcije snabdevanja od strane javnog snabdevača shodno procedurama utvrđenim od strane Uprave za regulisanje energetike.

Obaveze prema prenosnim i distributivnim mrežama

Podobni korisnik dužan je da blagovremeno obavesti operatera prenosne mreže o ugovorima koji će biti potpisani za snabdevanje električnom energijom, a u skladu sa uslovima i procedurama utvrđenim u Kodeksu trgovine (tržišni propisi), koje izdaje operater tržišta i koje odobrava URE (Član 22.5 Zakona o električnoj energiji).

MER će utvrditi informacionu kampanju za pružanje pomoći podobnim korisnicima koji žele da promene svoje snabdevače.

4.4 Izgledi za izvore obnovljive energije

Na osnovu procena objavljenih u izveštajima WB ESTAP I, Kosovo ima male hidroenergetske potencijale (1982 TWh/god.), kao i geotermalne izvore niske temperature i slabe potencijale za energiju vetra i solarnu energiju.

Biomasa/drvo predstavlja važan resurs koji se koristi za grejanje individualnih kuća. Ukupna pošumljena oblast na Kosovu zahvata oblast veću od 4,000 km², sa zalihama drveta od 30 miliona m³. Godišnji prirast zalihe drveta iznosi oko 1.0 miliona m³, u poređenju sa procenjenom godišnjom potrošnjom (za 2000. godinu) od oko 1.0 miliona m³ samog ogrevnog drveta. Drvna građa se još više seče u rastućem sektoru građevinarstva. Ovi podaci pokazuju da je potrošnja gorivnog drveta na Kosovu dostigla nivo koji je jednak prirastu šume i u narednim godinama je neophodno kontrolisati potrošnju drveta kako bi se izbeglo uništavanje šuma.

Kao što je gore navedeno hidroenergetski potencijal je veoma malog obima. Postojali su planovi za razvoj nove HE "Žur" sa oko 292 MW instalirane snage i ukupne godišnje proizvodnje od približno 400 GWh, što bi predstavljalo skoro 60% hidroenergetskog proizvodnog potencijala koji je tehnički izvodljiv na Kosovu. Osim nekoliko rečica gde bi izgradnja malih/mikro HE bila tehnički izvodljiva, drugi značajni hidroenergetski potencijal postoji u oblasti Rugovske doline u blizini Peći. Ako glavni problem u vezi sa HE Žur predstavlja relativno visoka cena proizvedene električne energije, onda je Rugovska dolina ekološki veoma osetljiva i pod znakom pitanja.

Geotermalna energija je dostupna u severnom delu Kosova u Mališevu, Klokotu, itd. Međutim, resursi još nisu utvrđeni zbog toga što u prošlosti nisu sprovedeni dovoljni istraživački radovi.

Pretpostavlja se da su resursi za energiju vetra nedovoljni zbog specifičnog položaja Kosova koje je u većini pravaca zaklonjeno planinama. Potencijal za sada još nije temeljno utvrđen.

Solarno grejanje se u izvesnom kontekstu može smatrati potencijalnim izvorom toplote niske temperature. Na osnovu meteoroloških podataka za Kosovo i efikasnosti modernih solarnih kolektora razumno je pretpostaviti maksimalni proizvodni kapacitet u mesecima od jula do avgusta od približno 300 W/m² i ukupnu godišnju proizvodnju od približno 360 kWh/m²/godišnje. Međutim, zbog svoje cene, solarno grejanje na stambenom nivou se može uzeti u obzir samo ako postoje odgovarajući podsticaji (niske poreske i uvozne dažbine). U tom slučaju solarno grejanje bi se moglo potencijalno iskoristiti za zamenu dela potražnje za električnom energijom koja se trenutno koristi za grejanje.

4.5 Izgledi za liberalizaciju kosovskog energetskog sektora

Konkurencija, regulacija i učešće privatnog sektora ključni su faktori za dobar učinak u energetskom sektoru.

Neke od tipičnih karakteristika liberalizovanog energetskog tržišta su:

- Broj podobnih korisnika (i procenat ukupne potražnje), koji se mere na nivou otvaranja tržišta;
- Koliko je podobnih korisnika promenilo snabdevače, što predstavlja meru nivoa konkurencije;

- Nema monopolističkog ponašanja, zloupotrebe tržišta ili ugrožavajućeg utvrđivanja cena – stvarna konkurencija postoji na svim nivoima što konačno dovodi do nižih cena za krajnje korisnike;
- Slobodan pristup mrežama na osnovu nediskriminatorskih propisa i objavljenih tarifa;
- Ravnopravan tretman ograničenih uslova – rešavanje problema zagušenja i sporova.

Zbog male veličine elektroenergetskog sistema Kosova moglo bi da se uspostavi jedno efikasno, likvidno i liberalizovano tržište sa raznim mešavinama proizvodnje – u srednjeročnom periodu – na nivou podregiona uz uspešnu saradnju i usklađivanje regulatornog okvira sa susednim sistemima. Tržišni propisi, propisi za pristupanje mreži i kapacitetima za međusobno povezivanje, posebno su važna za takvo usklađivanje od kojeg će korist imati mnogi susedni sistemi pošto su oni u mnogome komplementarni. URE će u srednjeročnom periodu raditi na unapređenju uspostavljanja jednog podregionalnog tržišta i naravno da će učestvovati u procesu SEEREM.

U budućnosti će biti neophodno učešće privatnog sektora posebno u poslovima distribucije i snabdevanja sa ciljem stvaranja konkurencije KEK-u i inicijativa za smanjenje veoma velikih netehničkih gubitaka i gubitaka na mreži. Osim toga postoje druge opcije sa ciljem poboljšanja učinka elektroenergetskog sektora, kao što su sporazumi o zakupu/koncesijama (koji obuhvataju injekcije privatnog kapitala), ugovori o upravljanju (prenos znanja) i/ili čak i potencijalna privatizacija u budućnosti – a sve će to povećati efikasnost i profitabilnost licenci koje će URE ubuduće izdavati.

4.6 Atinski proces

Evropska komisija je čak 2002. godine preuzela inicijativu za razvijanje jednog usklađenog regulatornog okvira u jugoistočnoj Evropi radi pospešivanja investicija, jačanja sigurnosti snabdevanja celog regiona i doprinosa njegovom brzom ekonomskom rastu. To je nazvano “Atinski proces”. U ime Kosova koje je pod administracijom UN-a, Stub UNMIK/EU je aprila 2002. godine u Atini potpisao MOR u vezi REM (koji je nakon toga nazvan Energetska zajednica jugoistočne Evrope – ECSEE), kao i njegovu reviziju u decembru 2003. godine. Učinivši to Kosovo je postalo ravnopravni partner i akter u osnivanju SEEREM.

UNMIK je u ime Kosova već u martu 2004. godine pokrenuo Povelju za osnivanje “Energetske zajednice jugoistočne Evrope” (Povelja o osnivanju Energetske zajednice) i namerava da je potpiše u julu 2005. godine. Pokretanje podrazumeva da se sada sve strane slažu u vezi sa tekstom, dok se njegovo stupanje na snagu planira najranije u 2006. godini pod uslovom da ratifikacioni proces od strane Evropske komisije i 6 ugovornih strana bude uspešan. Učešće u Povelji o osnivanju energetske zajednice je stoga važan mehanizam za sprovođenje gore navedenog i stvaranje izazova u politici energetike.

Povelja će biti potpisana između Evropske komisije sa jedne strane i 10 ugovornih strana (u daljem tekstu *Pridružene strane*) sa druge strane; Republika Albanija, Republika Bugarska, Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska, bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Republika Crna Gora, Rumunija, Srbija, Republika Turska i UNMIK u ime Kosova shodno Rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Glavna svrha Povelje jeste utvrđivanje pravno obavezujućih odnosa između strana radi stvaranja usklađenog pravnog i ekonomskog okvira za energetske mreže. Ugovorne strane su preuzele obavezu da usvoje *Zajedničke tekovine* Evropske unije iz oblasti energetike, životne sredine, obnovljivih izvora energije i konkurencije.

Štaviše, specifični ciljevi su:

- Stvaranje stabilnog regulatornog i tržišnog okvira sposobnog za privlačenje investicija u energetske sisteme.
- Stvaranje jednog regulatornog prostora za razmenu u energetske mrežama koji je neophodan za savladavanje geografskog obima dotičnih proizvodnih tržišta,
- Jačanje sigurnosti snabdevanja jedinstvenog regulatornog prostora putem stvaranje stabilne investicione klime u kojoj se mogu razviti veze sa Kaspijskim, severno Afričkim i Blisko istočnim gasnim rezervama i gde se mogu eksploatisati domaće rezerve prirodnog gasa i uglja,
- Poboljšanje ekološke situacije u odnosu na energetske mreže i dotičnu energetske efikasnost, pospešivanje korišćenja obnovljive energije i utvrđivanje uslova za trgovinu energijom u jedinstvenom regulatornom prostoru,
- Razvijanje tržišne konkurencije u energetske mrežama u većem geografskom obimu i eksploatacije privreda obima.

Da bi se postigla usklađenost sa zakonodavstvom EU *Zajedničke tekovine* Povelje treba da se primenjuju posebno u pogledu tekovina za: energiju; životnu sredinu; konkurenciju i obnovljive izvore energije.

Veliki deo energetske i ekološke zakonodavstva EU dat je u obliku Direktiva. Direktive su izrađene radi nametanja obaveza državama članicama, ali tako da budu dovoljno fleksibilne da omogućuju državama članicama da sprovedu zahteve korišćenjem sopstvenog pravnog i administrativnog sistema.

Sadašnje zakonodavstvo EU iz energetike sastoji se od sledećih direktiva, uredbi i odluka:

- Direktiva 2003/54/EC od 26. juna 2003. godine u vezi sa zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište električne energije i kojom se stavlja van snage Direktiva 96/92/EC; Direktiva 2003/55/EC od 26. juna 2003. godine u vezi sa zajedničkim pravilima unutrašnjeg tržišta prirodnim gasom i kojom se stavlja van snage Direktiva 98/30/EC; Direktiva 2001/77/EC od 27. septembra 2001. godine o promovisanju električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora energije i unutrašnjem tržištu električne energije
- Uredba (EC) br. 1228/2003 od 26. juna 2003. godine o uslovima za pristup mrežama za prekograničnu razmenu električne energije
- Odluka 2003/796/EC od 11. novembra 2003. godine o osnivanju Grupe Evropskih regulatora za električnu energiju i gas, Odluka 1229/2003/EC od 26. juna 2003. godine u kojoj je utvrđen niz pravila za transevropske energetske mreže i kojom se stavlja van snage Odluka br. 1254/96/EC, Odluka 1230/2003/EC od 26. juna 2003. godine o usvajanju multinacionalnog programa delovanja na polju energetike: 'Inteligentna energija – Evropa' (2003. – 2006.)

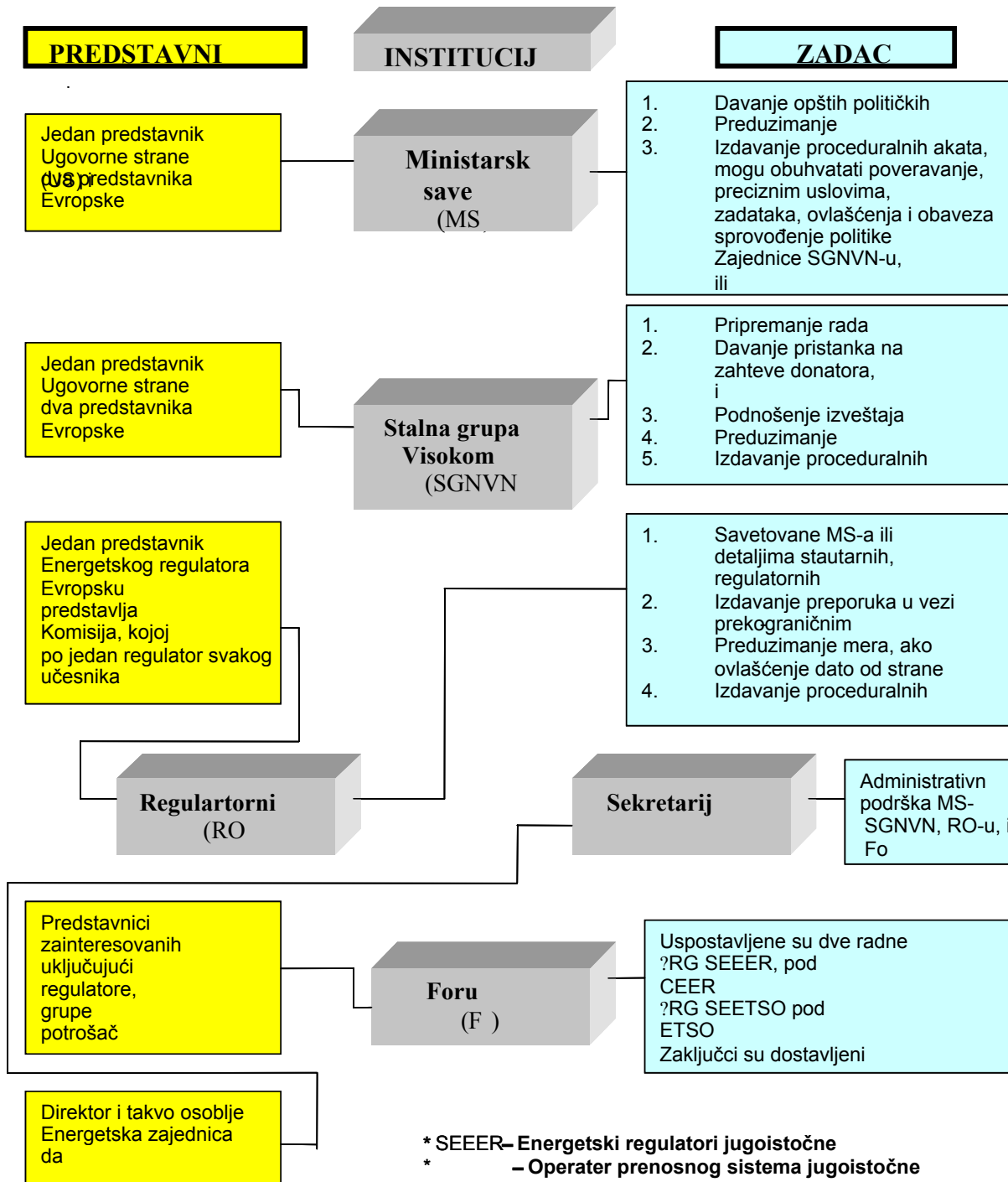
Većina zakonodavstva EU iz oblasti ekologije u vezi sa energijom data je u sledećim direktivama EU:

- Direktiva 2001/80/EC, o ograničenju emisija određenih zagađivača u vazduh iz velikih postrojenja sa unutrašnjim sagorevanjem; Direktiva 1999/32/EC, o smanjenju sadržaja sumpora u određenim tečnim gorivima i sa izmenama i dopunama Direktive 93/12/EEC; Direktiva 96/62/EC, o proceni i upravljanju kvalitetom ambijentalnog vazduha; Direktiva 1985/337/EEC o proceni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu; Direktiva 79/409/EEC o očuvanju divljih ptica.

Institucije energetske zajednice, čija je šema prikazana na Slici 4.1, rukovode Atinskim regulatornim procesom.

Slika 4.1: Institucije Energetske zajednice

4.7 Obaveze iz Povelje o osnivanju ugovornih strana Energetske zajednice, uključujući i Kosovo

Specifične obaveze ugovornih strana Povelje o osnivanju energetske zajednice su:

- Sprovođenje *Zajedničkih tekovina* u vezi energetike:
  - Sprovođenje Direktiva EC br. 2003/54 i 2003/55, i Uredbe EC br. 1228/2003 u roku od šest meseci od stupanja Povelje na snagu;
  - Ugovorne strane moraju da obezbede da podobni korisnici budu:
    - (i) Od 1. januara 2008. godine, svi potrošači koji nisu domaćinstva; i
    - (ii) Od 1. januara 2015. godine, svi potrošači.
- Davanje vremenskog rasporeda (šest meseci) za sprovođenje *Zajedničkih tekovina* iz ekologije;
- Pristupanje protokolu iz Kjota (jedna godina);
- Davanje plana Evropskoj komisiji za sprovođenje Direktiva 2001/77/EC i 2003/30/EC o Evropskoj zajednici za obnovljive izvore;
- Usvajanje planova za usklađivanje energetskih mreža sektora sa Opštim važećim standardima EC u roku od jedne godine nakon što spisak tih standarda pripremi sekretarijat i usvoji ga Savet ministara (za detalje o ECSEE pogledajte sliku 4.1);
- Usvojiti izjave o sigurnosti snabdevanja koje opisuju raznovrsnost snabdevanja, tehnološku sigurnost, geografsko poreklo uvezenih goriva i druge elemente (u roku od jedne godine). Izjave moraju da budu saopštene Sekretarijatu ECSEE koji se nalazi u Beču), a moraju da budu dostupne svakoj strani⁵ potpisnici Povelje. Izjave treba da budu ažurirane svake druge godine. Sekretarijat će davati uputstva i pružati pomoć u tom pogledu.

Pored gore navedenih obaveza koje direktno proističu iz Povelje o osnivanju energetske zajednice, Kosovo između ostalog mora da:

- Stvori stabilan, regulatorni i tržišni okvir koji dozvoljava efikasan rad novog energetskog tržišta i koji je sposoban da privlači investicije u sektoru energetike;
- Preuzima mere i pruža podršku energetskim preduzećima radi poboljšavanja njihovih tehničkih i finansijskih učinaka;
- Osnuje nezavisnog TSO ili pravno decentralizovanog TSO pod vertikalno organizovanim energetskim preduzećem KEK; (6 meseci nakon stupanja Povelje na snagu)
- Preuzima mere za poboljšavanje kapaciteta TS i međusobnih veza;
- MER mora da utvrdi kriterijume za podobne korisnike;
- Obezbedi da nema carinskih dažbina i kvantitativnih ograničenja na uvoz i izvoz mrežne energije (električne energije i gasa).

4.8 Standardno projektovanje tržišta – Mogućnosti tržišta električne energije jugoistočne Evrope i položaj Kosova na tom tržištu

Kao što je pomenuto u prethodnim poglavljima, "Atinskim procesom" želi se stvoriti jedno konkurentsko regionalno tržište za električnu energiju u jugoistočnoj Evropi u kojem svi potrošači uživaju stalno snabdevanje električnom energijom i imaju izbor snabdevača. Tržište električne energije mora potrošačima da isporuči energiju po razumnoj ceni uz najviše nivoe usluge. Da bi postigao taj cilj, EC je predvodio opisane inicijative radi isticanja osnovnog zahteva da strane potpisnice Povelje o osnivanju energetske zajednice moraju brzo da usvoje zakonodavstvo i izgrade institucionalni kapacitet i propise koji im omogućuju da budu usklađene sa *Zajedničkim tekovinama*.

Ipak, osnivanje energetske tržišta se ne odvija preko noći putem jednostavnog utvrđivanja propisa koji su rezultat pažljive izrade. Pukim uvođenjem konkurencije ne dolazi do stvaranja efikasnog likvidnog tržišta, ali postoji jasna potreba za pažljivo izrađenim propisima, interfejsima i tržišnim aranžmanima. Uspešno i u potpunosti konkurentsko energetsko tržište (na regionalnom nivou) jeste konačni rezultat postepenog pristupa svakom koraku u kojem moraju da postoje neophodni preduslovi za formiranje. Elementi koji treba da postoje da bi tržišta bila konkurentna i da pravilno funkcionišu su:

- Veliki broj kupaca i prodavaca – nedostatak tržišne snage kod obeju strana;
- Reagovanje ponude i potražnje na cenu;
- Likvidna (lako absorbuju dodatak ili gubitak bilo kog aktera bez primetne promene u tržišnoj ceni) i efikasna (ako učesnici ne mogu da predvide u kom će se pravcu kretati cene) tržišta;
- Transparentan i nediskriminatoran pristup svim potrebnim postrojenjima (mrežama);
- Tretiranje subvencija i kontrola životne sredine na takav način kako ne bi ometale rad tržišta.

Postizanje gore navedenog u pogledu električne energije predstavlja prilično obiman posao projektovanja zbog svojih specifičnih fizičkih karakteristika, naime zbog: nemogućnosti skladištenja, kretanja putem najmanjeg otpora, zato što prenos električne energije u mreži zavisi od složenog niza fizičkih interakcija, tako da ono što se dešava u jednom delu sistema utiče na stanje u mreži koja je udaljena kilometrima, i na kraju zbog kretanja pri brzini svetlosti. Prva karakteristika podrazumeva da operater sistema koji ima odgovornost upravljanja u stvarnom vremenu mora da se bavi debalansima; druga karakteristika podrazumeva da transakcije električne energije putem mreže mogu da utiču na neke ili sve druge transakcije, što zahteva upravljanje zagušenjima od strane operatera sistema; treća karakteristika zahteva proizvodnju drugih usluga – pomoćnih usluga – neophodnih za rad celokupnog integrisanog sistema; i konačno, četvrta karakteristika podrazumeva da operater sistema mora da bude nadležan za promenljive potrebe snabdevanja i potražnje, debalanse, zagušenja i složene međusobne veze tokom procesa planiranja i slanja u realnom vremenu. Tržišna pravila koja se bave ovim upravo pomenutim odlikama električne energije predstavljaju četiri stuba dobrog projektovanja tržišta električne energije. Svi drugi aspekti projektovanja tržišta postaju prilično jasni kada postoje ovi elementi:

- Debalansi;
- Upravljanje zagušenjima;
- Pomoćne usluge;

- Planiranje i slanje.

Jedno potpuno tržište obuhvata:

- Mesna tržišta – za većinu dobara to su tržišta trenutne isporuke. Međutim, što se tiče električne energije i zbog njenih specifičnih karakteristika, mesna tržišta se obično razvijaju po osnovi "dan unapred" (tj. ponude i zahtevi se podnose 24 sata unapred za isporuku koja treba da bude narednog dana), obično sa časovnim ili polučasovnim namirenjem. Ugovorena energija nikada ne može u potpunosti da zadovolji stvarne zahteve aktera na tržištu u realnom vremenu i stoga mesno tržište igra ulogu tržišta dan-unapred (DAM) koje omogućuje učesnicima tržišta da fino podese svoje pozicije i ostvare ugovoranje u približnom realnom vremenu. Ovo tržište se takođe koristi za usmeravanje i ostvarivanje namirenja transakcija između tržišnih aktera. Ulogu mesnog tržišta električnom energijom igraju grupe i berze električne energije koje se češće javljaju. Berze električne energije su "isključivo tržišta električnom energijom" pošto ne uzimaju u obzir bilo kakve tehničke aspekte i ako mogu da razviju likvidnost onda mogu na regionalnoj osnovi (povezanost) da obezbede koristan indeks javne cene koji je osnova mesne vrednosti robe (MWh), čime se obezbeđuje transparentna osnova za bilateralne transakcije i svrhe ograničavanja. Berze električne energije razvijaju se kao prirodna posledica izražene potražnje od strane svih učesnika u tržištu za jednim organizovanim tržištem radi ostvarivanja kratkoročne trgovine gde se mogu odvijati anonimne transakcije (važna stavka u konkurentskoj sredini) sa smanjenim kreditnim rizikom pošto sve transakcije pokriva banka berze električne energije. Strane koje drže neto pozicije kada istekne ugovor o razmeni (ili objavljeni program u slučaju DAM), i koje stoga ne mogu dalje da trguju moraju da isporuče ili prihvate električnu energiju na visokonaponskoj mreži operatera sistema ili da budu izložene ceni debalansa. Bilo koji prekogranični ili tranzitni aranžmani koji to podrazumevaju biće odgovornost tih strana a ne berze.
- Bilateralno tržište razmene – Veliki deo transakcija električnom energijom vrši se putem bilateralnih ugovora više vrsta na takozvanom "tržištu preko teze" – OTC. Električna energija je homogeni proizvod (MWh) koji se kupuje i prodaje kao roba putem ugovora. Ugovori mogu da budu fizički (za isporuku) ili finansijski ugovori (za ograničavanje), međutim svi ugovori imaju četiri zajedničke karakteristike: utvrđeni period, utvrđenu količinu električne energije, utvrđenu lokaciju i cenu.
- Tržište prosleđivanja je tržište gde se isporuka vrši u nekoj tački u budućnosti. Na primer, snabdevači vrše kupovinu unapred korišćenjem dugoročnih ugovora o prosleđivanju radi pokrivanja svoje potrošnje i ograničavanja od nepredvidljivosti cena.
- Buduće tržište je vrsta tržišta prosleđivanja koje se vrši u berzi električne energije. Ono se zasniva na standardnim ugovornim rokovima – jedina stavka koja može da varira je cena – tako da je tržište za taj ugovor o prosleđivanju likvidno i omogućuje trgovinu. Sredstva za upravljanje rizicima obuhvataju ugovore, SWAPS, osiguranje, ograničenja i opcije.

Ugovori o prosleđivanju i tržišta prosleđivanja korisni su za kupce i prodavce jer je cena unapred utvrđena i smanjeni rizici cena za obe strane mogu da obezbede likvidnost, što pomaže u utvrđivanju troškova proširenja. Različita tržišta razvijaju razne mešavine ugovornih i mesnih prodaja u zavisnosti od želje za rizikom učesnika i dotične prirode proizvoda.

Postoje mnogi alternativni modeli za projektovanje tržišta električnom energijom i konačni sud o njihovom stepenu uspešnosti još nije donet. Potpuni opis svih tih modela je najbolji način za njihovu kategorizaciju izvan delokruga ovog izveštaja, međutim postoje dva misaona pravca

klasifikacije. Jedan pravac koji je zasnovan na aranžmanima planiranja i slanja pravi razliku između "prinudnog" modela bruto grupe preko koje se vrši celokupna trgovina energijom po klirinškoj ceni i bilateralne trgovine ili neto grupe gde postoji samo-slanje i veliki deo trgovine energijom vrši se direktno između proizvođača i snabdevača putem bilateralnih ugovora, dok se neto grupa koristi za realizaciju viškova energije ili bilo koje neugovorene potražnje. Drugi i najmoderniji pravac mišljenja u vezi klasifikacije modela tržišta električnom energijom zasnovan je na stepenu u kojem su operativni i komercijalni aranžmani za planiranje i slanje, debalanse, zagušenja i pomoćne usluge integrisani u mesna tržišta i tu postoji razlika između integrisanog, obrtnog i decentralizovanog modela.

U integrisanom modelu (PJM, Njujork, Novi Zeland, NORDPOOL), operater sistema i tržišta utvrđuje ugovore o prosleđivanju na zahtev trgovaca, ali takođe i od trgovaca prima zahteve za modifikovanjem planiranih ugovora i obezbeđuje upravljanje debalansima i zagušenjima kao i pomoćne usluge. Operater sistema i tržišta vodi mesno tržište korišćenjem velikog programa optimizacije i na taj način on smanjuje celokupnu cenu tih usluga.

U obrtnom modelu (ostatak SAD), jedno integrisano preduzeće sa sopstvenom proizvodnjom upravlja radom sistema i prenosom i obezbeđuje pristup prenosu putem utvrđivanja ugovora na zahtev trgovaca, nakon što je utvrdilo sopstvene resurse za sopstvenu potrošnju. Preduzeće obezbeđuje debalanse i upravlja zagušenjima i pomoćnim uslugama po regulisanim cenama. Ne postoje formalna mesna tržišta.

U decentralizovanom modelu, (Velika Britanija, Kalifornija, Teksas) operater sistema takođe planira ugovore trgovaca ali je cilj da operater sistema ne bude prisutan na mesnim tržištima. Operater sistema mora da upravlja aranžmanima za debalanse. Trgovci, koliko god je to moguće, upravljaju mesnim tržištem i zagušenjima; utvrđeni su posebni aranžmani za pomoćne usluge.

Iz svega što je gore navedeno može se videti da je hitno uspostavljanje izričito velikoprodajnog tržišta prvi preduslov za razvoj tržišta električnom energijom, a da bi ono bilo uspešno ono mora da raspolaže obaveznim regulisanim pristupom trećih strana, potpunom pravnom i funkcionalnom decentralizacijom prenosa i distribucije i uspostavljanjem nediskriminatornih, regulisanih mehanizama uravnoteženja a ubrzo i uravnoteženim tržištima.

Efikasna velikoprodajna tržišta donose obimne koristi korisnicima. Likvidna velikoprodajna tržišta koriste se za otkrivanje stvarne cene energije u horizontima ugovaranja "za prosleđivanje" i samim tim za ograničavanje i upravljanje rizikom cene. Liberalizacija je efikasno stvorila jednu novu velikoprodajnu tržišnu ili "trgovinsku" funkciju na tržištima električnom energijom. Velikoprodajne tržišne cene električne energije mogu da budu veoma čudljive i najviše cene mogu da budu i po nekoliko puta veće od prosečne cene električne energije. Trgovac će ponuditi cene utvrđene za buduće periode i tako omogućiti proizvođačima i maloprodaji da utvrde svoje margine pre isporuke.

Velikoprodajno tržište vrši sledeće osnovne funkcije:

- Stvaranje portfelja kupovina proizvodnje od raznih nezavisnih izvora (uključujući uvoze) radi isporuke u budućnosti a zatim
- Razlaganje ili "prepakovanje" tog portfelja u daljim prodajama prodavcima i onim potrošačima koji zadovoljavaju svoje sopstvene potrebe;
- Za razliku od drugih proizvoda, električna energija je savršeno ujednačena roba gde jedan MWh liči na drugi MWh čime se omogućuje velikoprodaja električne energije kao standardnog proizvoda u likvidnim mesnim tržištima i tržištima prosleđivanja. Kako konkurencija raste dolazi do aktivne trgovine obima standardnih proizvoda prosleđenih i razloženih na vremenske periode i geografiju. Kao što je gore navedeno, na evropskim

zrelim tržištima električna energija se otvoreno kupuje i prodaje u vidu sledećih proizvoda: pojedinačnih pola sata; šest dnevnih blokova od po osam polučasovnih perioda; pojedinačni dani; blokovi dana u nedelji i vikendi pojedinih meseci; sezone i godišnji ugovori za nekoliko godina unapred.

Ovo je tipičan prikaz proizvoda na liberalizovanom i konkurentskom tržištu električne energije. Ugovorima se trguje bilateralno, posredno putem brokera i na osnovu tržišta po viđenju kao i na berzama električne energije što za posledicu ima da su cene kupovine i prodaje tih proizvoda lako uočljive za učesnike u tržištu. To dozvoljava svim učesnicima u tržištu – uključujući trgovcima – da donose odluke na osnovu informacija o tome kad i kako da zadovoljavaju svoje potrebe. Vertikalno integrisani akteri, nezavisni proizvođači, nezavisni prodavci i trgovci velikoprodaje takmiče se u kupovini i prodaji na tim tržištima. Kako konkurencija između tih aktera raste, ova tržišta prosleđivanja postaju sve više likvidna, tako da učesnici tržišta mogu da kupuju ili prodaju znatne količine bez materijalnog uticaja na tržišne cene. Zauzvrat, dolazi do sužavanja raspona između cena prodaje i kupovine (tj. "premija" koju plaćaju učesnici tržišta za kontrolisanje svojih rizika na tržištu velikoprodaje). To rezultira velikim uštedama u efikasnosti duž niza vrednosti za proizvodnju i prodaju električne energije. Ove uštede na efikasnosti mogu se uglavnom prikazati kao sledeće:

- Efikasnost rada i održavanja. Proizvodnja se vrši po najmanjoj ceni. Tokom dužih vremenskih perioda, cene na tržištu prosleđivanja daju signale o najpovoljnijem vremenu za isključivanje generatora radi održavanja. Slično tome, veliki korisnici čije su tarife povezane sa velikoprodajnim cenama mogu da izaberu da ne vrše potrošnju tokom određenih doba dana ili godine kako bi izbegli relativno visoke cene. Celokupan rezultat jeste jedna ekonomsko efikasna šema proizvodnje i potrošnje.
- Efikasno upravljanje rizicima. Tržišta prosleđivanja dozvoljavaju učesnicima da kupuju i prodaju električnu energiju tokom dužih vremenskih perioda i da vrše fino podešavanje svojih portfelja shodno promenama očekivanih zahteva. Trgovci potpomažu ovaj proces dodavanjem likvidnosti i smanjenjem troškova kupovine električne energije (trgovci zaista mogu da profitiraju samo ako mogu da mnogo jeftinije upravljaju tim rizicima od učesnika u tržištu). Likvidna tržišta prosleđivanja omogućuju učesnicima u tržištu da smanje njihove obime i cene rizika što zauzvrat dovodi do stabilnog protoka gotovog novca i smanjenih troškova finansiranja.
- Efikasna konkurencija u proizvodnji i maloprodaji. Prisustvo likvidnog velikoprodajnog tržišta znatno smanjuje prepreke za ulazak nezavisnih proizvođača i maloprodavaca. Čak i mali proizvođači i maloprodavci imaju pristup efikasnim tržištima za usluge upravljanja rizicima bez potrebe za izgradnjom obimnog portfelja sredstava ili korisnika radi vršenja internog upravljanja tim rizicima. To će unaprediti konkurenciju u maloprodaji i proizvodnji i korisnici će imati još više koristi.
- Efikasno investiranje i poboljšana sigurnost snabdevanja. Likvidna velikoprodajna tržišta daju signale nekoliko godina unapred u vezi sa budućnošću nivoa i šeme cena. Time se obezbeđuju efikasni signali u vezi toga kada treba investirati u novu proizvodnju radi zadovoljavanja potrebe. Nove investicije će se vršiti kada cene prosleđivanja porastu radi pokrivanja povećanog raskoraka između potražnje i raspoloživog kapaciteta. Time se obezbeđuje izgradnja adekvatnih proizvodnih kapaciteta. Štaviše, u kraćim vremenskim periodima, sposobnost porasta tržišnih cena radi odražavanja nedostataka može da pruži efikasne signale za uključivanje dodatne proizvodnje, ubrzavanje održavanja, smanjenje potrošnje itd. Transparentnost signala tržišnih cena stoga obezbeđuje direktan finansijski podsticaj za obezbeđivanje sigurnosti snabdevanja.

- Efikasno korišćenje i proširenje prenosne infrastrukture. Transparentna, likvidna regionalna velikoprodajna tržišta obezbeđuju efikasne cenovne signale vrednosti električne energije unutar svakog regiona. Kao posledica toga takođe se daju jasni signali u vezi sa vrednošću međusobnih veza između tih regionalnih velikoprodajnih tržišta. Kada učesnici u tržištu mogu slobodno da pristupe kapacitetima međusobnih veza, onda se električna energija efikasno prenosi između regiona i optimalno se upravlja zagušenjima tih međusobnih veza. Zauzvrat to pruža efikasne dugoročne signale u vezi vrednosti proširenja prenosnog kapaciteta radi ostvarivanja više tokova između regiona. Time se može obezbediti neprocenljivo usmerenje prenosnim preduzećima i regulatorima u utvrđivanju prioriteta za proširenjem prenosnih kapaciteta što zauzvrat dalje jača sigurnost snabdevanja.

Konkurentna velkoprodajna tržišta stoga korisnicima omogućuju znatnu efikasnost uštede. Razvoj likvidnih, transparentnih tržišta prosljeđivanja je od presudnog značaja za ostvarivanje tih koristi. Efikasna tržišta zahtevaju veću transparentnost informacija za sve učesnike u tržištu. Stoga je neophodna puna transparentnost informacija na velikoprodajnom nivou za sve učesnike, kako "ex-ante" tako i "ex-post" u vezi sa raspoloživošću kapaciteta/korišćenjem, nivoima potražnje i raspoloživom proizvodnjom/izlazom.

Drugi preduslov za razvoj velikoprodajnog tržišta na regionalnoj osnovi je prekogranična saradnja između vlada, regulatora i TSO jer razni pravni standardi, posebno u pristupu prenosu i proizvodnje električne energije mogu da izazovu distorzije u konkurenciji. Stoga je potreban izvestan nivo usklađivanja kako bi se obezbedilo ravnomerno polje delovanja na regionalnom tržištu električnom energijom, a posebno pravila za prekogranični prenos i dodelu prenosnih kapaciteta na granicama kao i mera za upravljanje otvaranjem tržišta, pristup trećim stranama i decentralizaciju. Te mere trebaju da obuhvate:

- Odsustvo ograničenja za uvoz/izvoz;
- Odsustvo tarifa za prenos električne energije preko granice; to podrazumeva utvrđivanje jednog uniformnog CBT kompenzacionog mehanizma za povraćaj od strane regionalnih TSO onih troškova izazvanih zbog tranzitnih tokova. Od 1. jula 2004. godine uspostavljena je jedna kompenzaciona šema između TSO koju je predložio SETSO TF zajedno sa istim konceptualnim dizajnom vodova kao u mehanizmu ETSO CBT u zapadnoj Evropi. Veoma je važno istaći da Kosovo i njegova prenosna postrojenja nisu uključena u ovoj šemi, kao ni u šemi predloženoj za 2005. godinu. Umesto toga prenosna postrojenja kojima rukovodi KEK obuhvaćena su u horizontalnoj mreži EPS-a, preduzeća elektroprivrede Srbije. Kosovo ne prima nikakve nadoknade za tranzitne tokove kroz svoju mrežu koji su inače pridruženi tranzitnim tokovima kroz EPS. Štaviše, EPS je prestao da plaća naknade za tranzitne tokove na osnovu bilateralnog sporazuma skopljenog između KEK-a i EPS-a koji je potpisan 2002. godine i još je na snazi. Na najvišem političkom nivou bilo je nekoliko pokušaja (EC i Vlada Srbije) u 2004. i februaru 2005. godine gde do sada nije bilo pozitivnih rezultata zbog odbijanja EPS-a da primi predstavnike Kosova u SETSO TF. U nedostatku saradnje od strane EPS-a, Kosovo nema druge mogućnosti osim da uspostavi sopstveni mehanizam za "tranzitne naknade" za tokove koji izazivaju gubitke i troškove na prenosnim postrojenjima pod upravom KEK-a.
- Međusobno priznavanje licenci za snabdevanje, maloprodaju i velikoprodaju;
- Otvorena razmena informacija između TSO u vezi sa modelima tokova, očekivanim tokovima, nominacijama i prognozama zagušenja;

- U potpunosti koordinisano upravljanje prekograničnim zagušenjima korišćenjem tržišno zasnovanih metoda. Opet je SETSO TF bio nagovoren da predloži koordinisanu šemu zasnovanu na tržišnim principima i ponovo je Kosovo bilo izuzeto iz postupka na insistiranje EPS-a.
- Koordinacija između TSO koja treba da obuhvata aranžmane za otklanjanje zagušenja sa granica gde god je to moguće putem npr. ponovnog slanja od strane elektrane, suprotne trgovine;
- Usklađene procedure za nominaciju TSO, vremenski i količinski blokovi za trgovinu i zatvaranje prolaza, uravnoteženje i aranžmani u okviru dana;
- Kompatibilni dizajni tržišta.

Što se tiče dizajna regionalnog tržišta u jugoistočnoj Evropi, komisija takođe smatra da je osnivanje jednog regionalnog tržišta električne energije jedan evolutivni postepeni proces i ona je postepeno pozivala sve zemlje da otpočnu ključne reforme tržišta električnom energijom, što je u skladu sa zajedničkim formatom koji je predložio CEER. CEER je u martu 2003. godine predložio strategiju i osnovne principe modela za razvoj REM, takozvani Dizajn standardnog tržišta – SMD. Svaka zemlja treba da razvije sopstveno zakonodavstvo za električnu energiju tako da u narednoj fazi regionalno tržište električnom energijom može da počne sa radom. Krajnji cilj je stvaranje dobro funkcionišućih tržišta električne energije koja su otvorena za trgovinu. Dizajn nacionalnog tržišta električnom energijom treba da bude zasnovan na sledećim pretpostavkama:

- Uspostavljanje nezavisnog regulatornog organa;
- Uspostavljanje nezavisnog operatera sistema (TSO);
- Definisane nediskriminativnih i transparentnih pravila za TPA na mreže, uključujući međusobne veze;
- Utvrđivanje tarifa za korišćenje mreže;
- Dovoljna decentralizacija TSO;
- Pravno razdvajanje proizvodnje, prenosa i distribucije/snabdevanja;
- Definisane podobnih korisnika;
- Stvaranje velikoprodajnih tržišta do decembra 2005. godine i regionalnog tržišta od decembra 2007. godine; uspostavljanje konkurentskih tržišta kako u proizvodnji tako i snabdevanju za podobne korisnike, snabdevače i krajnje potrošače.

U razmatranju dizajna velikoprodajnog tržišta preporučuje se da svaka zemlja učesnica treba da:

- Uspostavi model konkurentskog tržišta koje je uglavnom zasnovano na bilateralnim ugovorima;
- Kupci u velikoprodaji (snabdevači krajnjih potrošača i veliki potrošači direktno povezani na prenosnu ili distributivnu mrežu) mogu da biraju svog snabdevača čime uvode konkurenciju u proizvodnji i velikoprodajnom snabdevanju;
- Utvrdi odgovarajući mehanizam uravnoteženja koji je pogodan za nove snabdevače uzimajući u obzir strukturu tržišta proizvodnje u dotičnoj zemlji;
- Uspostavi i sprovodi propise koji omogućuju stvaranje nediskriminativnog velikoprodajnog tržišta pogodnog za investicije.

Sve reforme treba da budu sprovedene u skladu sa Evropskim zakonodavstvom i standardima, posebno sa Direktivom EC 2003/54 i Uredbom (EC) 1228/2003. Stoga regulatori energetike moraju da budu nezavisni od bilo kakvog industrijskog interesa. Glavni zadatak regulatora je da stvori i sprovodi sistem regulacija sa ciljem obezbeđivanja pravilnog funkcionisanja elektroenergetskog sektora u pogledu efikasnosti, konkurencije, transparentnosti i zaštite potrošača. Regulator mora da izda metodologije za utvrđivanje tarifa za prenosne i distributivne sisteme električne energije i da utvrdi aranžmane za uravnoteženje. Regulator takođe treba da nadgleda rad sistema, pomoćnih usluga, velikoprodajnog tržišta električne energije i tarife naplaćene od strane konačnih korisnika električne energije. Tarife moraju da odražavaju troškove i obezbede adekvatni povraćaj troškova, uključujući razumnu dobit koja odgovara tržišnom riziku regulisane aktivnosti. Štaviše, regulator treba da pripremi jedan nediskriminatorski, transparentni i pravedni sistem za davanje licenci.

Slično tome, TSO mora da bude nezavisan od bilo kakvih komercijalnih interesa na elektroenergetskom tržištu (proizvođači, snabdevači ili podobni korisnici), barem u smislu pravnog oblika organizacije i donošenja odluka. Postupci i odluke TSO u vezi razvoja nacionalne mreže i međusobnih veza sa susednim zemljama trebaju da budu pod uticajem potrebe za obezbeđivanjem ekonomski efikasne fizičke podrške regionalnom tržištu električne energije po ekonomski opravdanim troškovima.

Stoga fazni pristup koji je predložila komisija obuhvata u prvoj fazi institucionalnu izgradnju koja treba da bude završena do decembra 2005. godine tokom koje će biti zaključeni zakonski, regulatorni i tehnički propisi za razvoj svakog nacionalnog tržišta u regionu jugoistočne Evrope. Druga faza koja treba da bude završena do decembra 2007. godine obuhvataće pun i detaljan razvoj regionalnih tržišnih mehanizama trgovine i interfejsa između nacionalnih TSO i operatera regionalnog tržišta. Treća faza koja počinje od januara 2008. godine predstavlja stvarni rad, u realnom vremenu, integrisanog regionalnog energetskog tržišta u jugoistočnoj Evropi.

Projekat izrade tržišta za region je jedna opcija. Dizajn tržišta bi mogao da bude jedan jedinstveni sistem širom celog regiona ili niz kompatibilnih nacionalnih tržišta sa regionalnom trgovinom. Glavne karakteristike na osnovu predloga CEER su sledeće:

Standardni dizajn tržišta

Trgovinska struktura: Tržište mešovitih grupa i zasnovano na ugovorima, na dva nivoa (regionalnom i nacionalnom) koje obuhvata:

Bilateralni ugovori sa fizičkom isporukom

- Standardizovani tip, uglavnom neregulisan, osim ako je snabdevač regulisan;
- “Ex-post” kontrola na nacionalnom / lokalnom nivou (ali usklađena) protiv preterano dominantnih pozicija;
- Podnošenje uravnoteženih ponuda dan unapred – na osnovu aranžmana o uravnoteženju;
- Poželjno širom regiona jugoistočne Evrope – Rezervisanje prenosnih kvota.

Regionalno tržište dan unapred, kojim upravlja operater regionalnog tržišta RMO

- Delimična neobavezna grupa – bavi se uglavnom regionalnim trgovinskim tokovima;
- Likvidnost podržana putem ad hoc mera (obligacije za delimičnu obaveznu kupovinu za regulisane snabdevače i delimična obavezna ponuda za određene proizvodne resurse, kao što su hidroenergetski resursi.

- Slanje i tokovi u stvarnom vremenu pod upravom TSO i njihovih kooperativnih regionalnih organizacija (SEETSO).
- Jednostavni obračunski propisi za uravnoteženje cena;
- Odobranje na dva nivoa: regionalnom i nacionalnom;
- Ugovor TSO za rezervnu energiju i pomoćne usluge.

Regionalno tržište moglo bi da počne sa radom od decembra 2007. godine. Transakcije će biti sprovedene ili putem bilateralnih ugovora sa fizičkom isporukom ili putem regionalnog velikoprodajnog tržišta dan unapred jugoistočne Evrope (DAM).

Projektovanje velikoprodajnog tržišta

Sasvim je prirodno, očekivano i dobrodošlo što će trgovina u početku biti vršena na osnovu bilateralnih ugovora između proizvođača i snabdevača (ili krajnjih korisnika) i između snabdevača i drugih snabdevača i/ili krajnjih korisnika širom regiona jugoistočne Evrope. Bilateralni ugovori će uvek biti jedan od stubova liberalizovanog tržišta u jugoistočnoj Evropi, posebno u ranim fazama razvoja. Samo će kroz postojanje gore opisanog okvira bilateralni ugovori između aktera u zemljama regiona (a takođe između zemalja regiona i spoljnih strana) biti sklapani i sprovedeni na transparentan i nediskriminatoran način, bez izobličavanja konkurencije ili postojeće tržišne moći dotičnih aktera u regionu. Na osnovu standardizovanih trgovinskih ugovora potrebno je uspostaviti jednu funkcionišuću berzu ugovora, koja će delovati kao mehanizam ispunjavanja ugovora. Time bi mogla da se stvori likvidnost na tržištima električne energije, gasa i uglja a takođe i okvir za regionalne cene. Donatori (EBRD) mogli bi da pomognu u preuzimanju netržišnih rizika putem mehanizma ispunjenja.

Uzajamno priznavanje licenci moglo bi da bude primenjeno u ovoj fazi. Ako isporučilac ima licencu u jednoj državi, njegova licenca bi takođe mogla da bude priznata na nacionalnoj osnovi od strane drugih zemalja učesnica. Regulatorni odbor mogao bi da utvrdi minimalne kriterijume za dodeljivanje licenci kao što je kreditna sposobnost.

Tržišta dan-unapred na nacionalnom i regionalnom nivou. Osim bilateralnih ugovora sa fizičkom isporukom, podjednako značajno za projektovanje tržišta je i osnivanje regionalnog tržišta dan-unapred koje će biti tesno povezano sa uravnoteženjem u stvarnom vremenu. DAM je neobavezno tržište električnom energijom gde niko (sa izuzetkom RFT snabdevača obaveznih da kupe 10% svojih zaliha preko ovog tržišta iz razloga likvidnosti, nema obavezu da kupuje sa njega ili prodaje na njemu. DAM vrši realizaciju ponuda za prodajom električne energije na osnovu cene koje daju proizvođači i uvoznici u kombinaciji sa ponudama za kupovinom datim od strane snabdevača, izvoznika i krajnjih korisnika. Tržište vrši realizaciju za svaki sat, jedan dan pre dana u stvarnom vremenu. Regionalnim DAM upravlja SEEMO. Zajedno sa bilateralnim ugovorima, DAM se bavi fizičkom isporukom električne energije i radiće na regionalnoj osnovi uz opciju podele tržišta. DAM će se takođe baviti uvozima i izvozima. Sve transakcije razmene električne energije (ponuda i potražnja) biće planirane preko regionalnog DAM. To će se vršiti radi omogućavanja efikasnog rada električnih mreža, na regionalnom nivou, za naredni dan (preliminarni plan slanja električne energije za elektrane, prognozirani način rada međusobnih veza, itd.). Na taj način će raznim TSO (kroz njihovu saradnju sa SEEMO) biti omogućeni tačni pokazatelji nivoa za uravnoteženjima na nacionalnom/lokalnom (i regionalnom) nivou za naredni dan. Na kraju, time će svim učesnicima u tržištu biti date transparentne informacije o stvarnom tržištu za naredni dan kako bi mogli na osnovu toga i da se pripreme. Osetljiva pitanja u vezi komercijalnosti i poverljivosti informacija moraju da budu rešena u okviru kodeksa rada SEEMOC i TSO.

Regulisane tarife za krajnje korisnike tokom faze tranzicije

Postepeni prelazak na konkurentsko tržište smatra se neophodnim i to se treba postići podelom elektroenergetskog tržišta na dve komponente. Svaka država treba da utvrdi:

- Tarifni segment (javno snabdevanje), koji je regulisan i zasnovan na transparentnosti i decentralizaciji troškova i tarife. Jasno je da ovaj segment tržišta mora da bude dobro definisan i da obuhvata domaćinstva i male poslovne subjekte. Od regulatora se može zatražiti da utvrde prag podobnosti;
- Velikoprodajno tržište, sa svojim konkurentskim tržištem bilateralnih ugovora sa ugovorenim količinama i cenama za podobne korisnike.

Regulisani režim fiksne tarife (RFT) omogućuje neometan prelaz i zaštitu kategorija potrošača od naglih skokova cena.

Pod RFT:

- a) Cena električne energije (sa prenosnim distribucionim i drugim troškovima) centralizovana u RFT regulisana je na nacionalnom/lokalnom nivou i obuhvata propisnu proporciju troškova od strane TSO za energiju, uravnoteženje i pomoćne usluge;
- b) Regulisani snabdevači (RS) imaju licence izdate od strane relevantnog regulatornog organa. Oni podležu regulisanju utvrđivanja specijalnih obaveza u kapacitetu za snabdevanje sopstvenih korisnika. Tačni uslovi i rokovi njihovog rada zavisice od nacionalnih okolnosti (npr. standardnih bilateralnih ugovora putem javnog tendera, regulisanih cena za korisnike itd.). Oni će biti prinuđeni da poštuju transparentne i nediskriminatorne procedure za zaključivanje bilateralnih ugovora (npr. putem procedura za javne tendere);
- c) Regulisanje bilateralnih ugovora će takođe obezbediti finansijsku održivost proizvođača i regulisanih snabdevača.

Nakon decembra 2007. godine, pitanje daljeg širenja definicije podobnih korisnika – što omogućuje njihovo veće prisustvo na velikoprodajnom tržištu – mora da bude rešeno u skladu sa zahtevima Direktive 2003/54 i Povelje o osnivanju energetske zajednice.

Uravnoteženje tržišnih & pomoćnih usluga

TSO su odgovorni za rad tržišta u stvarnom vremenu. Tokom početne faze razvoja tržišta, sprovođenje tržišno zasnovanog mehanizma za uravnoteženje i rezerve nije odgovarajuće rešenje. Mehanizam za uravnoteženje i sistem pomoćnih usluga u realnom vremenu mora da bude utvrđen na nacionalnom nivou. Administrativne usluge će postojati za rešavanje odstupanja i plaćanje dodatnih usluga zasnovanih na stvarnim troškovima i "ex-ante" metodologijama.

Regionalni tržišni centar

Primena CBT mehanizma i koordinisanog upravljanja zagušenjima su preduslovi, ali nedovoljni, za razvoj efikasne regionalne trgovine. Ovu trgovinu bi uglavnom ostvarivalo centralno tržište. Iz tog razloga efikasna regionalna trgovina koja zahteva stalni rast tržišnih mehanizama i infrastrukture ostvarena je u razvijenim zemljama (kao što je gore pomenuto) putem razvoja mesnih tržišta, berzi električne energije i grupa koje dalje podržavaju kreditne ustanove kao što su kuće za realizaciju i kreditne banke.

Predloženo je osnivanje Trgovačkog centra jugoistočne Evrope u 2005. godini, a na osnovu infrastrukture, naučne baze i iskustva koje već postoje u razvijenijim tržištima regiona (Slovenija, Rumunija – “Borzen” i “Opcom”, ponaosob) uz učešće svakog operatera nacionalnog tržišta koji već radi u zemljama regiona jugoistočne Evrope. Uloga ovog tržnog centra biće da deluje slično kao berza električne energije za transakcije između regionalnih aktera na tržištu. Učesnici u ovom tržištu mogu da budu svi regionalni proizvođači električne energije, svi registrovani trgovci ili brokeri iz svake države regiona, a takođe i podobni korisnici iz svake države regiona. Trgovina putem ovog tržnog centra treba da bude u potpunosti dobrovoljna. U početnoj fazi razvoja tržni centar bi mogao da nudi jednostavne proizvode, kao što su OTC bilateralni ugovori, gde se dva entiteta dogovore da trguju celokupnom količinom električne energije u promenljivim vremenskim periodima. Tržište takođe može da razvije standardne trgovačke ugovore (proizvode) za multiregionalne razmene kojima se trguje u budućem aspektu.

Trgovački centar će imati podršku kuće za realizaciju za učesnike, a koja će takođe vršiti knjigovodstvo i namirenje transakcija zaključenih na organizovanom tržištu. Ona će delovati kao centralna suprotna strana u svakoj zaključenoj transakciji i obezbeđivaće ispunjavanje finansijskih obaveza prema učesnicima. U te svrhe ona će zahtevati finansijske garancije od učesnika i tesno će saradivati sa bankarskim institucijama zajednice donatora (npr. prema predlogu EBRD).

Adekvatnost proizvodnog kapaciteta

Jedno od ključnih pitanja u radu elektroenergetskog tržišta je sposobnost njegovog dizajna da obezbedi adekvatnost dugoročnog kapaciteta proizvodnje i prenosa. U tu svrhu, regulatorni organi jugoistočne Evrope mogli bi da vrše koordinaciju radi analize potreba i regionalnih dugoročnih rezervnih margina i da saraduju sa EC, regionalnim vladama i TSO i drugim akterima. Da bi se postigla adekvatnost raspoloživosti proizvodnje, TSO i SEETSO sprovede periodične Studije adekvatnosti kapaciteta koje su odobrene od strane regulatora, Vlada i služe za definisanje margine kapaciteta i obavezne energetske rezerve koju moraju da ugovore TSO.

- Regulisani snabdevači (shodno RTR) moraju da poseduju portfelj ugovora o kapacitetu i energiji, a čiji obim zavisi od margine kapaciteta, njihovih osnovnih korisnika i njihove kvote za obaveznu kupovinu sa regionalnog tržišta dan-unapred.
- Neregulisani snabdevači nisu u obavezi, ali nisu ni pokriveni ponudama u rezervnoj energiji od strane TSO, osim ako ugovore takvu uslugu.
- U slučaju prognoze nedostatka kapaciteta TSO će biti u obavezi da kupe (nakon tendera) minimalan broj ugovora o kapacitetu koji odgovaraju novim planovima proizvodnje, troškovima koji se delimično nadoknađuju putem računa o uravnoteženju, delimično preko regionalnog tržišta za dan-unapred. Ovakve mere moraju se koristiti u ograničenom obimu i ne moraju nikada da u potpunosti pokrivaju sve rizike u vezi investiranja u novu proizvodnju.

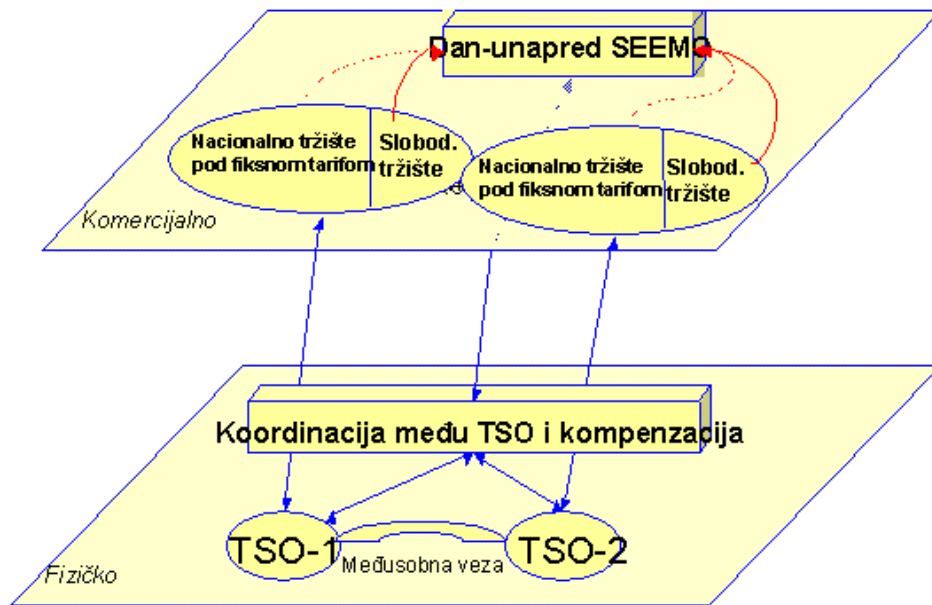
Finansijska zaštita

DAM i sistem adekvatnosti kapaciteta pomažu razvoj berzi električne energije i instrumenta finansijske zaštite tako što obezbeđuju dovoljnu likvidnost i izvornu tržišnu osnovu, tj. tržišnu cenu koja se može koristiti kao referenca za upravljanje rizikom u vezi sa cenom. Zauzvrat berze električne energije i instrumenti finansijske zaštite ostvaruju priliv novih proizvođača i snabdevača kao i prelaz na tržišne strukture koje sadrže ponašanja izloženija ka rizicima i veću efikasnost. To je neophodno za razvoj konkurencije, ponudu stabilnih i sigurnih usluga krajnjim

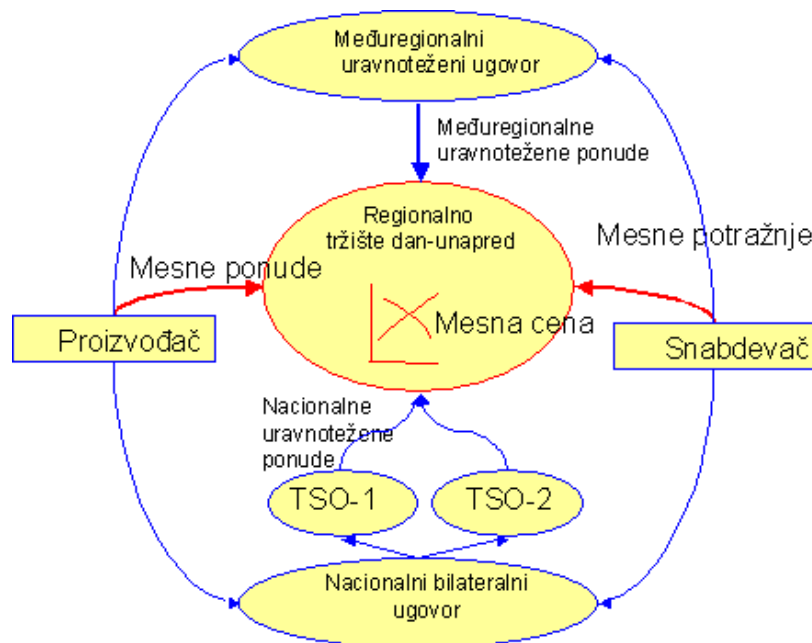
korisnicima i za stabilnost tržišta. Mada je moguće da će u regionu funkcionisati jedna ili više berzi električne energije, ona će biti pod nezavisnom upravom ili pod upravom posebnog ogranka SEEMO.

Rad SMD u obliku dijagrama prikazan je na slikama 4.1 i 4.2 dole.

Slika 4.2 SMD Tržišna struktura

Slika 4.3 Tržišna struktura u Zoni jedinstvene cene

Na osnovu gore navedenog, Kosovo bi sa svojim bogatim resursima goriva za namirivanje osnovnih potreba (lignitom) imalo koristi od stvaranja regionalnog velikoprodajnog tržišta i usklađivanja tržišnih aranžmana i propisa. Sa jedne strane resursi goriva na Kosovu su dovoljni za proizvodnju koja je mnogo veća od domaće potrebe (lignitni depoziti koji će biti otkriveni u narednih 5 godina mogu se koristiti za snabdevanje novih proizvodnih kapaciteta do 2,000 MW u narednih 25 godina uz potrebe Kosova "B" do kraja njegove eksploatacije, čime bi REM bio atraktivno tržište za projektante IPP), dok će s druge strane "mesno" DAM obezbediti preko potrebni propratni kapacitet za potrošnju na Kosovu gde snabdevači i proizvođači mogu da vrše "fino podešavanje" svojih časovnih pozicija uprkos nefleksibilnoj elektrani zasnovanoj na lokalnim potrebama. Kosovo će takođe imati koristi od takvog regionalnog tržišta zbog svog centralnog geografskog položaja i dobrih međusobnih veza (slika 4.3) posebno u pogledu novih dalekovoda od 400 kV između Kosova i Albanije, Albanije i Crne Gore i BJR Makedonije i Albanije.

Konceptualni dizajn tržišta Kosova još nije započet, međutim u ovoj ranoj fazi postoje razmišljanja da će biti usvojeno bilateralno trgovanje i tržište dan-unapred u skladu sa pomenutim principima, čime će se verovatno stvoriti jedan vid neto grupe. Neki elementi tržišnog dizajna su u fazi razmatranja:

- Administrativne (utvrđene "ex-ante" od strane URE) uniformne cene za debalanse (devijacije), kako bi odražavale troškove koji mogu da budu dodeljeni onima koji izazivaju devijacije kako bi se na taj način smanjili ukupni troškovi u sistemu.
- Administrativne cene za pomoćne usluge zasnovane na "ex-ante" metodologijama utvrđenim od strane URE na osnovu troškova i nabavljene od strane URE radi smanjenja ukupnih troškova.
- Plaćanja po kapacitetu. U Zakonu o električnoj energiji na Kosovu utvrđeno je da nijedan PPA o javnom snabdevanju ne može da bude duži od 5 godina (maksimalni period pre nego što bude revidiran od strane URE). Ovakva kratka garancija može veoma malo da učini na ublažavanju zabrinutosti u vezi budućih zagarantovanih projekcija toka gotovog novca koje investicione banke obično zahtevaju za IPP projekte, posebno u slučaju elektrana za namirivanje osnovne potrošnje sa korisnim ekonomskim vekom od 25 i 30 godina. Ako se u jugoistočnoj Evropi razvije likvidno tržište onda će tržišna klirinška cena težiti da se pretvori u marginalne troškove koji otežavaju povraćaj znatnih fiksnih (kapacitativnih) troškova za IPP za osnovnu potrošnju. Da bi se privukle neophodne investicije privatnog kapitala, dizajn tržišta na Kosovu mogao bi da obuhvati neki oblik "mehanizma kapaciteta" putem garantovanih isplata od strane TSO novim proizvođačima za stavljanje na raspolaganje kapaciteta (koje oni mogu da pokriju do procentualnog iznosa od recimo 70% fiksnih troškova, a da ostatak treba da bude povraćen putem cene energije u REM), ili putem obligacija u vezi sa kapacitetom koje zahtevaju od svih entiteta koji opslužuju potrošnju da njihovi krajnji potrošači kupuju karte za kapacitet od proizvođača radi pokrivanja očekivanog maksimalnog opterećenja svojih potrošača pomnoženog sa $(1 + X)$, - pri čemu je X utvrđeno administrativnim putem kao neophodna margina rezerve. TSO može da deluje kao kontrateža u predkupovini tih karata u ime budućih snabdevača i potrošača na osnovu projekcija margine rezervi. U takvom slučaju trošak karti kapaciteta biva socijalizovan u tarifu. URE daje prednost ovakvoj administrativnoj meri tokom prelaznog perioda zbog situacije sa sigurnošću snabdevanja na Kosovu koja hitno zahteva podsticanje novih kapaciteta, jer dugoročni PPA zamrzavaju kapacitet i potražnju i ometaju konkurenciju i likvidnost.

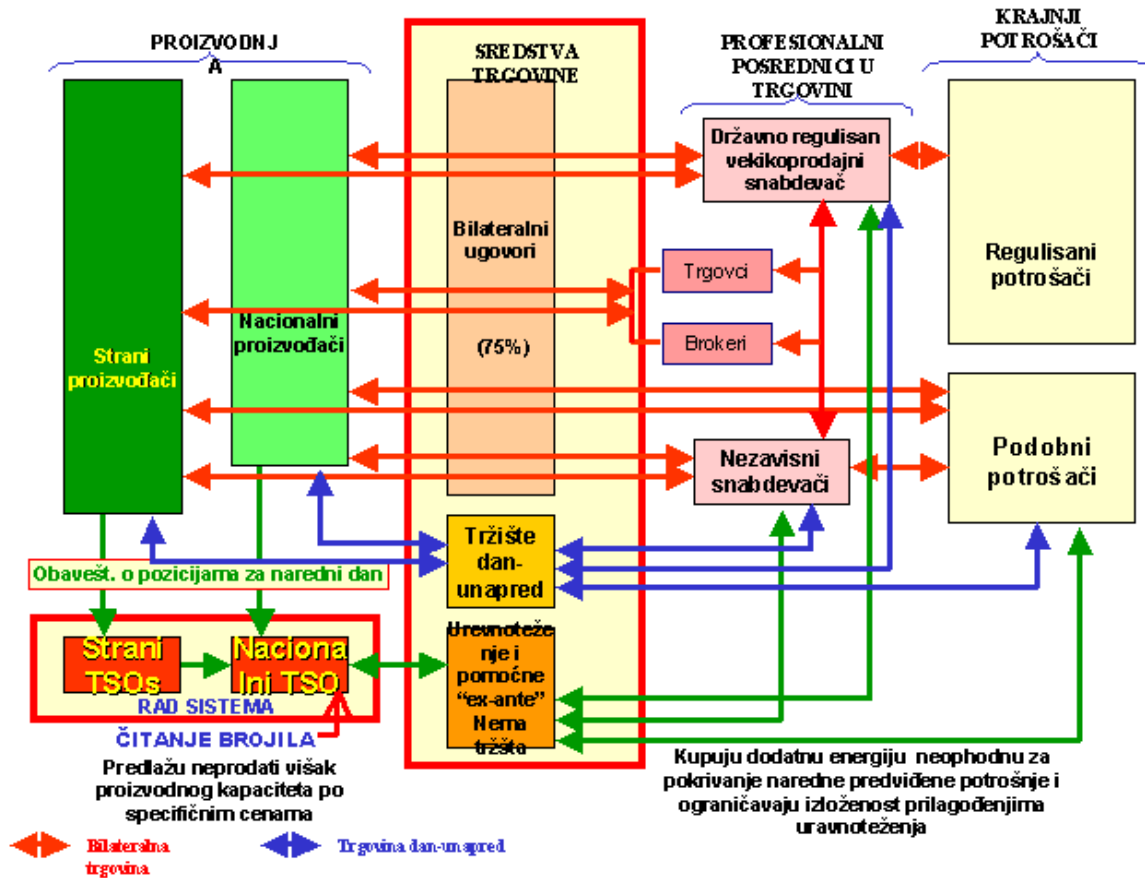
- Veličina tržišta je očigledno veoma mala jer je mali obim konkurencije i diferencijacije marginalnih troškova proizvodnje duž cele krive trajanja opterećenja. Malim zemljama se savetuje da dele DAM, usluge uravnoteženja i dodatne usluge.

Kako bi se najbolje iskoristile mogućnosti sadržane u povećanoj veličini i likvidnosti tržišta, diferencijaciji goriva i mešovitoj proizvodnji, optimalnom deljenju rezervi i hidro-termalnoj saradnji, Kosovo bi umesto u nacionalnom DAM moglo da učestvuje u « pod-regionalnom » DAM sa susednim sistemima. Slika 4.4 dole predstavlja dijagramski prikaz fizičkih tokova, nominacija i mernih podataka u tipu tržišta neto grupe, koji će verovatno biti predložen i za Kosovo.

Slika 4.4 Postojeća i perspektivna međusobna povezanost u regionu

Slika 4.5: Konceptualni model tržišta neto grupe

5. Izdavanje licenci

Energetske aktivnosti će sprovoditi energetska preduzeća na osnovu licenci odobrenih od strane URE na osnovu kriterijuma koji su nediskriminatorni, javni i transparentni.

Licenca predstavlja ovlašćenje izdato od strane URE kojim se dozvoljava energetsom preduzeću da vrši aktivnost u energetsom sektoru za koju je licenca izdata.

Licenca je neophodna za energetske aktivnosti utvrđene u Članu 28.2 Zakona o energetsom regulatoru.

Licenca je neophodna za razne energetske aktivnosti kao što su proizvodnja, prenos, distribucija, snabdevanje, trgovina, prekogranični prenos (uvoz, izvoz, tranzit) električne energije i prirodnog gasa i licencu mora da ima i operator prenosne ili distributivne mreže shodno uslovima utvrđenim u Članu 30 Zakona o energetsom regulatoru.

Zahtev za izdavanjem licence naveden je radi obezbeđivanja efikasnog funkcionisanja energetskeg tržišta, zaštite potrošača u pogledu bezbednosti, sigurnosti i kvaliteta usluga električnog sistema, grejanja i prirodnog gasa i radi obezbeđivanja zaštite životne sredine i efikasnosti energije.

Odbor URE će, shodno Zakonu o energetsom regulatoru izdati propis o izdavanju licenci u kojem je utvrđena procedura za izdavanje, modifikaciju i ukidanje licenci, kao i prava i obaveze koja će biti obuhvaćena licencama.

Od kraja februara 2005. godine, URE finalizuje propis o izdavanju licenci u kojim su obuhvaćeni procedura za podnošenje zahteva, uslovi i obaveze iz licenci, kao i svi relevantni obrasci zahteva i izjave. Ovaj propis definiše osnovne elemente obaveza i prava imaoća licence i nudi savete sadašnjim i budućim energetske preduzećima za podnošenje zahteva za licencu. U propisu je takođe utvrđen opšti i specifični zahtev koji moraju da ispune razne kategorije podnosioca zahteva za licencu.

Opšti okvir za podnošenje zahteva URE za nove proizvodne kapacitete utvrđen je u propisu i zavisice od posebnog uputstva koje će sadržati detaljne savete podnosiocu zahteva na osnovu kriterijuma utvrđenih u skladu sa Strateškim programom sprovođenja koji je pripremlilo i usvojilo Ministarstvo za energetiku i rudarstvo.

Sva energetska preduzeća koja rade u vreme usvajanja propisa o izdavanju licenci moraju da podnesu zahtev za izdavanje licence u roku od četiri (4) meseca od dana objavljivanja usvojenog propisa na veb-sajtu URE. To obuhvata KEK, preduzeća za daljinsko grejanje i ostala energetska preduzeća.

6. Daljinsko grejanje

6.1 Trenutni status i zahtevi za razvojem

Tržišni aspekti

Sektor daljinskog grejanja na Kosovu je nedovoljno razvijen i veoma mali, sa delimičnom raštrkanošću i sastoji se od tri sistema daljinskog grejanja koji pokrivaju gradove Prištinu, Đakovicu i Mitrovicu.

Shodno tome, tržišni udeo daljinskog grejanja u odnosu na procenjenu potrebu za toplotom na Kosovu je veoma mali, čime je pokriveno samo oko 5% ukupne potražnje za toplotom.

Međutim, uloga daljinskog grejanja na Kosovu smatra se prilično važnom pre svega zbog zamene korišćenja električne energije za grejanje i za pripremu tople sanitarne vode ako/i kada to bude uvedeno.

Razlozi za slabu iskorišćenost daljinskog grejanja su ti što preduzeća za daljinsko grejanje ne rade tokom cele godine zbog isključivog korišćenja daljinskog grejanja za zagrevanje prostorija (nema snabdevanja toplom sanitarnom vodom). Takođe, tokom grejne sezone preduzeća za daljinsko grejanje rade sa noćnim pauzama.

Na osnovu analize WB ESTAP I, procenjeno je da je samo u približno 13% slučajeva daljinsko grejanje glavni izvor toplote, na trećem mestu posle ogrevnog drveta (51%) i električne energije (32%).

Imajući u vidu raspoloživi izbor tehnologija i njihovu efikasnost kao i cenu goriva za krajnje korisnike u 2002. godini godišnji troškovi goriva za sistem daljinskog grejanja procenjeni su na € 186/god. (ESTAP I). Jeftiniji su bili šporeti na ugalj (€ 98/god.), šporeti na drva (€ 160/god.), dok je skuplje bilo električno grejanje (prosek direktnog i akumulacionog sa € 250/god., grejalice na naftu (€ 392/god.) i grejalice na tečni i naftni gas (€ 510/god.). Ako bi Kosovo imalo pristup

prirodnom gasu sistemi daljinskog grejanja mogli bi se uporediti sa gasnim sistemima (€ 183/god.).

Finansijski aspekti

Uopšteno gledano, sva tri preduzeća za daljinsko grejanje suočavaju se sa finansijskim poteškoćama koje za posledicu imaju veoma tešku nelikvidnost preduzeća uglavnom zbog:

- Niske stope naplate računa – Prosečna stopa naplate u sektoru daljinskog grejanja na Kosovu u periodu od 2000. godine do danas procenjena je na nivou od 35 – 45 %. Razlozi za to ne mogu da budu objašnjeni načinom jednostrukog uzroka jer je očigledan uticaj niza raznih faktora od kojih su neki direktno povezani sa preduzećem za daljinsko grejanje kao što su proizvodnja i učinak u snabdevanju, korisničke usluge, efikasnost obračuna & naplate, dok je drugi faktor povezan sa celokupnom ekonomskom i dohodovnom situacijom stanovništva kao što su mogućnost i želja za plaćanjem, nedostatak stambene administracije i nesigurne pravne mere za postupanje prema neplatišama.
- Velikog nivoa troškova preduzeća za daljinsko grejanje – To je jedan od glavnih razloga koji utiče na finansijsku održivost i konačnu cenu. Za celokupni sektor daljinskog grejanja na Kosovu može se zaključiti da su troškovi rada veliki, posebno u promenljivom delu (u proseku oko 65 %) čiji je glavni deo gorivo (u proseku 55% do 60%). Drugi razlog za neefikasnost troškova jesu tehnički gubici (u opsegu od 30 – 35 %), koji se uprkos poboljšavanjima i dalje kreću iznad proseka zemalja sa razvijenim sistemima daljinskog grejanja (10 do 15%).
- Pravnog i rukovodstvenog statusa preduzeća za daljinsko grejanje – Pravni status, kao JP izgleda da predstavlja nerazumno pokriće za funkcionisanje koje je zasnovano na nekomercijalnoj osnovi i upravljanje preduzećima za daljinsko grejanje.

Tehnički aspekti

Glavne karakteristike sva tri sistema daljinskog grejanja na Kosovu su da se oni sastoje od glavnog bojlerskog postrojenja gde se vrši proizvodnja toplote i distributivnih mreža kroz koje se vrši isporuka toplote.

- Proizvodnja toplote vrši se u toplanama koje su opremljene boilerima na mazut koje većim delom koriste teško ulje (mazut) i manjim delom lako ulje (dizel). Prosečna efikasnost bojlera procenjena je u opsegu od 70 – 75 % što se ne može smatrati u potpunosti tačnim jer u većini slučajeva proizvodnja toplote nije merena pravilno ili uopšte nije merena na nivou bojlera. Razlozi za lošu efikasnost su višestruki: životni vek bojlera; nepravilan rad i održavanje što izaziva oštećenja bojlera, koja nisu mogla u potpunosti da budu uklonjena čak i nakon renoviranja bojlera; nizak kvalitet gorivnog ulja koje često nema deklarisanu toplotnu vrednost;
- Distributivne mreže pokrivaju najgušće naseljene gradske zone i sastoje se od primarne i sekundarne mreže i podstanica pomoću kojih se daljinsko grejanje isporučuje potrošačima. Mreže daljinskog grejanja se transformišu sa sistema sa stalnim protokom u sisteme sa promenljivim protokom pošto su u većini podstanica ugrađeni merači toplote i ventili za kontrolu protoka. Gubici u distribuciji procenjeni su na nivou od 20 – 25 %; tačni gubici u distribuciji ne mogu da budu navedeni pošto još nije u potpunosti uvedeno merenje toplote isporučene potrošačima na nivou podstanica. Gubici u toploti rezultat su lošeg tehničkog stanja cevovoda (curenja, vlažni šahtovi, nedostajuća izolacija, loše betonske cevi) koji se delimično zamenjuje cevima sa već

ugrađenom izolacijom. Izolacija grejanja potrošača u zgradama je prihvatljivog kvaliteta – skoro svi sistemi su dvokružni sa prilično dobrim radiatorima i običnim ventilima, što predstavlja dobru osnovu za uvođenje sistema naplate zasnovanog na potrošnji kao i termostatskih ventila.

Regulisanje sektora daljinskog grejanja

U skladu sa energetske zakonodavstvom Kosova, regulisanje energetske sektora uključujući daljinsko grejanje vrši regulatorni organ za energetiku. Pošto se daljinsko grejanje smatra prirodnim monopolom ono podleže regulisanju. Glavne regulativne aktivnosti su ekonomska regulacija i operativna regulacija.

Ekonomska regulacija vrši se putem utvrđivanja i odobravanja grejnih tarifa koje se razmatraju na godišnjoj osnovi. Preduzeća za daljinsko grejanje podnose URE tarifne zahteve za reviziju cena na godišnjoj osnovi. To je zasnovano na Regulaciji stope povraćaja ili takozvane tarifne metodologije "troškovi plus".

Operativna regulacija vrši se putem izdavanja licenci i praćenja sa čime će se početi čim bude uspostavljen regulatorni okvir. Licenca za vršenje energetske delatnosti sadržiće specifične kriterijume i zahteve u vezi sa sigurnošću i bezbednosti snabdevanja, zaštitom životne sredine i sposobnošću energetske preduzeća za efikasan tehnički i finansijski rad.

Kakva su poboljšanja neophodna – Na osnovu međunarodnih poređenja

Međunarodno poređenje (sa skandinavskim zemljama, Poljskom i Litvanijom) daje glavne pravce za mere koje trebaju da budu preuzete radi znatnog poboljšavanja sektora daljinskog grejanja na Kosovu.

- Daljinsko grejanje u uporednim zemljama je veoma razvijeno i prošireno po čitavoj zemlji; osim grejanja prostorija, daljinskim grejanjem se obezbeđuje i vruća sanitarna voda, a u nekoliko slučajeva uvedeno je i daljinsko hlađenje; osim toga snabdevanje toplotom je pouzdano i najvišeg kvaliteta, što važi i za korisničke usluge. Shodno tome tržišni udeo daljinskog grejanja na tržištu grejanja je prilično velik i kreće se od 25 pa sve do 50 %.

Dalji razvoj daljinskog grejanja na Kosovu i povećanje tržišnog udela u tesnoj su vezi sa povećanom pouzdanošću i kvalitetom snabdevanja kao i poboljšanom korisničkom uslugom. Preduzeća za daljinsko grejanje na Kosovu moraju da ispune gore navedene uslove (zajedno sa povećanjem efikasnosti i smanjenjem troškova) da bi unapredila daljinsko grejanje kao najpogodniji izvor za grejanje prostorija.

Štaviše, preduzeća i drugi uključeni akteri moraju da ulože napore ka proširenju korisničke osnove (novi priključci gde god je to tehnički i ekonomski izvodljivo) putem širenja mreže i proizvodnih kapaciteta ako je to potrebno.

Od presudnog značaja za uvođenje konkurencije je decentralizacija obračunavanja daljinskog grejanja sa posebnim osvrtom na snabdevanje i službu održavanja.

- Opšte prihvaćeni pristup u uporednim zemljama je da preduzeća za daljinsko grejanje moraju da rade na čistoj komercijalnoj "profitnoj" osnovi na regulisanom tržištu uz uvedene elemente slobodnog konkurentskog tržišta ili na otvorenim i konkurentskim tržištima. S obzirom na to preduzeća za daljinsko grejanje suočavaju se sa stalnim izazovima poboljšanja njihovog sveukupnog učinka.

Imajući u vidu finansijske poteškoće koje sektor daljinskog grejanja na Kosovu ima u celini, preporučuje se sledeće:

Da bi povećala stopu realne naplate računa preduzeća moraju što pre da počnu sa sprovođenjem merenja toplote na tački isporuke u podstanici, što će im omogućiti da pređu sa nominalne tarife (po kvadratnom metru) na stvarnu potrošnju toplote. Time će potrošačima biti dat podsticaj da smanje i kontrolišu potrošnju. Nakon toga treba da usledi razvijanje i sprovođenje jednog usavršenog sistema obračuna & naplate integrisanog sa univerzalnim MIS radi praćenja plaćanja i davanja opomena. Sledeća organizaciona pitanja mora da budu rešena od strane preduzeća radi poboljšavanja unutrašnjeg i spoljašnjeg izveštavanja: mora se uspostaviti sveobuhvatni sistem redovnog izveštavanja (usredsređen na troškove i prihode), baza podataka potrošača mora da bude ažurirana tj. potpuni spisak podstanica sa kompletnim spiskom potrošača priključenih na pojedine podstanice (ukupna grejna površina u m² i instalirani kapacitet).

Preduzeća za daljinsko grejanje moraju hitno da poboljšaju efikasnost i smanje troškove putem smanjenja gubitaka. Moraju da preduzmu kratkoročne mere za smanjenje troškova tako što će imati niže nabavne cene goriva, dok se u dugoročnom pogledu treba razmotriti diversifikacija primarnog energetskog izvora traženjem jeftinijih goriva (prirodni gas, ugalj, obnovljivi izvori energije), kao i da se razmotri zajednička proizvodnja.

- Sveukupno poboljšanje tehničkog rada postrojenja za daljinsko grejanje, uključujući toplane i distributivne mreže, poboljšaće kvalitet i pouzdanost snabdevanja toplotom i doprineće smanjenju troškova.

Preduzeća za daljinsko grejanje moraju da poboljšaju efikasnost i smanje troškove uz preduzimanje sledećih mera: smanjenje gubitaka u proizvodnji (bojleri) i smanjenje gubitaka u distribuciji što će se postići investiranjem u dalju obnovu toplana i mreža.

Preduzeća za daljinsko grejanje treba odmah da uspostave jedan sveobuhvatni sistem merenja koji treba da obuhvata:

- Praćenje isporuka goriva (merače protoka);
- Merenje potrošnje goriva (u toplani, po mogućnosti na nivou bojlera);
- Proizvodnja toplote (merači toplote u toplani, po mogućnosti na nivou bojlera);
- Kontrolu snabdevanja toplotom (merači toplote i ventili za kontrolu protoka na izmenjivačima toplote u podstanicama).
- Radi podjednake i pravedne raspodele tarife potrošačima, preduzeća za daljinsko grejanje treba u srednjeročnom pogledu da razmotre ugradnju pojedinačnih merača (merača toplote) u sekundarnim sistemima potrošača.

6.2 Zakonodavstvo u razvoju

Primarno zakonodavstvo

Zakon o daljinskom grejanju izrađen je jula 2004. godine i predat je Skupštini na usvajanje i proglašenje. Međutim, zakon još nije proglašen.

U Zakonu o daljinskom grejanju utvrđeni su standardi i uslovi za vršenje delatnosti proizvodnje toplote, distribucije i snabdevanja u sektoru daljinskog grejanja na Kosovu. U ovom Zakonu su takođe utvrđeni uslovi za rad toplana i drugih srodnih postrojenja.

Svrha ovog Zakona je da:

- Pruži i obezbedi uslove za razvoj održivog otvorenog tržišta za daljinsko grejanje na principima ravnopravnosti i konkurencije.
- Obezbedi sigurno, pouzdano i efikasno snabdevanje toplotom korisnicima radi održavanja unutrašnje temperature na odgovarajućem nivou tokom grejne sezone, i konačno radi snabdevanja vrućom sanitarnom vodom svih potrošača tokom cele godine.
- Obezbedi pravo krajnjih korisnika povezanih na distributivnu mrežu da budu snabdevani toplotom određenog kvaliteta po razumnoj ceni.

Sekundarno zakonodavstvo / Propisi, Dekreti, Kodeksi, Uputstva

U skladu sa odredbama Zakona o energetsom regulatoru, URE je odgovorna za razvijanje i izdavanje sekundarnog zakonodavstva. Većina propisa je već izrađena. Što se tiče daljinskog grejanja većina propisa treba da bude posebno izrađena, dok ostali zahtevaju dalji doprinos od strane preduzeća za daljinsko grejanje.

Posebni propisi za daljinsko grejanje

- Proces o utvrđivanju cena i tarifa u sektoru daljinskog grejanja na Kosovu. Poslednja verzija nacrtu izrađena je oktobra 2004. godine. Ovaj propis utvrđuje principe i pravila za obračun i odobravanje cena i tarifa grejanja na regulisanom tržištu daljinskog grejanja na sledeći način:
  - Obračun cena od strane preduzeća za daljinsko grejanje;
  - Modifikacija početnih cena koje naplaćuju preduzeća za daljinsko grejanje
  - Odobravanje tarifne strukture i tarifa; i
  - Nadzor primene cena.
- Propis takođe utvrđuje procedure koje regulišu:
  - Cene i tarife toplote isporučene potrošačima povezanim na distributivnu mrežu;
  - Cene za priključenje na distributivnu mrežu.
- Tarifna metodologija u vezi sa tarifama i cenama toplote, čija je poslednja verzija nacrtu izrađena oktobra 2004. godine. Metodologija utvrđuje detaljne propise za:
  - Formiranje tarife i obračun od strane toplanskih preduzeća koja proizvode, distribuiraju i vrše snabdevanje toplotom;
  - Namirenje računa između preduzeća za daljinsko grejanje i potrošače;

Zajednički propisi za energetske sektor koji takođe obuhvataju deo daljinskog grejanja:

- Propis o izdavanju licenci za energetske delatnosti na Kosovu;
- Propis o isključenju;
- Propis o proceduri rešavanja spora i Opšti uslovi za snabdevanje električnom energijom još uvek su u pripremi i pokrivaće električnu energiju i daljinsko grejanje.

Uzorak modela licence za rad preduzeća za daljinsko grejanje i obrazac zahteva za licencu za usluge daljinskog grejanja izrađeni su oktobra 2004. godine.

Radi kompletiranja pravnog i regulatornog okvira za upravljanje sektorom daljinskog grejanja, kao što je navedeno i u odredbama Zakona o daljinskom grejanju, preduzeće za daljinsko grejanje moraju da razviju i izdaju sledeća tehnička dokumenta/kodekse koje će odobriti URE:

- Kodeks o zaštiti potrošača, koji definiše prava i obaveze snabdevača i potrošača u sektoru daljinskog grejanja;
- Kodeks distribucije, koji definiše pravila i procedure za distribuciju toplote;
- Kodeks za toplotnu opremu, koji utvrđuje standarde za izbor opreme u sektoru daljinskog grejanja;
- Kodeks merenja, koji definiše pravila i procedure koje regulišu merenje, obračun i naplatu dažbina u sektoru daljinskog grejanja;
- Kodeks za posude pod pritiskom, koji će biti kosovska verzije međunarodne uredbe o posudama pod pritiskom.

6.3 Revizija cena za 2004.-05. godinu

U septembru 2004. godine URE je počela sa razmatranjem cena za daljinsko grejanje za grejnu sezonu 2004./05. godine uz pripremu privremenih uputstava:

- Privremeno uputstvo br. 01/2004 “O principima obračuna cena i tarifa u sektoru daljinskog grejanja na Kosovu za grejnu sezonu 2004/2005”, u kojem su utvrđeni principi i procedure za obračun i odobravanje cena i tarifa grejanja na regulisanom tržištu daljinskog grejanja za sezonu 2004/05; i
- Privremeno uputstvo br. 02/2004 “O uslovima i proceduri za nove priključke na mrežu daljinskog grejanja”, u kojem su utvrđeni uslovi i procedure za nove priključke na distributivnu mrežu daljinskog grejanja.

Proces revizije cena, kome je prethodilo stupanje u vezu sa preduzećima za daljinsko grejanje radi daljeg objašnjavanja i pojašnjenja uputstava počela su preduzeća za daljinsko grejanje Termokos iz Prištine i iz Đakovice podnošenjem paketa zahteva za primenu tarifa URE sredinom oktobra 2004. godine, dok Termomit iz Mitrovice nije podneo svoj zahtev. Treba napomenuti da su zahtevi Termokosa i preduzeća za daljinsko grejanje iz Đakovice bili daleko potpuniji nego ranijih godina i uglavnom u skladu sa uputstvom, uz neke nedostatke i greške koje su uklonjene nakon intervencija i primedba URE.

Procena i objašnjenje tarifnih zahteva rezultirale su svobuhvatnim i detaljnim izveštajem koji sadrži primenjenu tarifnu metodologiju, reviziju regulatornih cena i tarifni obračun.

Primenjena je tarifna metodologija Stope povraćaja (RoR) ili takozvana regulacija troškova plus.

- Revizija regulatorne cene obuhvatala je glavne stavke koje imaju glavni uticaj na cenu grejanja kao što su: vrednovanje sredstava (utvrđivanje regulisane imovinske osnove), i utvrđivanje stopa amortizacije; postupanje prema neplaćanju od strane potrošača i gubitke koji se pokrivaju iz vladinih subvencija; verifikaciju i utvrđivanje dozvoljenih (opravdanih) operativnih troškova – URE je usvojila pristup "od gore prema dole"; proces odobravanja investicija kao korišćenih i korisnih; odobravanje radnog kapitala; utvrđivanje i obračun dozvoljene stope povraćaja kao osnove za utvrđivanje razumnog profita preduzeća za daljinsko grejanje.
- Konačni obračun tarife formulisan je deljenjem ukupnog dozvoljenog prihoda sa ukupnim brojem proizvedenih jedinica, ali u slučaju Kosova to je u stvari ukupan broj kvadratnih metara imovine koju opslužuju preduzeća za daljinsko grejanje. Dakle, u sektoru daljinskog grejanja na Kosovu postoje 2 klase potrošača; stambeni i komercijalni i osnovni kriterijum za utvrđivanje dve klase tarifa (stambena i komercijalna) je različita potražnja/potrošnja toplote po kvadratnom metru. Dva glavna parametra za utvrđivanje

potražnje/potrošnje svake klase su: specifična potreba za kapacitetima i nominalni sati punog opterećenja za grejanje.

Treba napomenuti nekoliko glavnih pitanja o kojima su raspravljala preduzeća za daljinsko grejanje:

- Nedodeljivanje subvencije za mazut kao stvarnog operativnog troška za preduzeće – URE je sledila pristup da se subvencija nije mogla smatrati stvarnim troškom za preduzeće, i stoga ne može da bude obuhvaćena dozvoljenim operativnim troškovima.
- Pošto ima najveći uticaj na cenu grejanja (65%), visoka cena mazuta osporena je od strane URE imajući u vidu tržišnu cenu teškog ulja.
- Utvrđivanje regulisane imovinske osnove bilo je takođe uvrnut proces zbog nepouzdanih obračunskih informacija o knjigovodstvenoj vrednosti i (re)-valorizacije imovine.

Na osnovu gore opisanog procesa revizije cena URE je konačno utvrdila tarife grejanja za Termokos iz Prištine i preduzeće za daljinsko grejanje iz Đakovice putem Odluke D_01_2004 kao što je prikazano u sledećoj tabeli:

Odeljak 1 Tarifne stope za grejnu sezonu 2004/05. god.

Klasa korisnika	Toplana “Termokos”	Toplana “Đakovica”
Stambeni	€ 0.85 / m² mesečno	€ 0.82 / m² mesečno
Komercijalni	€ 1.10 / m² mesečno	€ 1.25 / m² mesečno

U slučaju Termomita iz Mitrovice, koji nije podneo zahtev, URE je primenila uporedni pristup sa dva druga kosovska preduzeća za daljinsko grejanje, takođe uzimajući u obzir specifične uslove preduzeća kao što su veličina/kapacitet toplane, broj potrošača, itd.

Odeljak 1 Tarifne stope“TERMOMIT-a” za grejnu sezonu 2004/05. god.

Klasa korisnika	Toplana “Termomit”
Komercijalni	€ 1.20 / m² mesečno

7. Lokalna i međunarodna saradnja

7.1 Lokalna saradnja

Pošto je direktno angažovana na razvojnim pitanjima energetskeg sektora, URE sprovodi proaktivnu ulogu kako lokalno, tako i na međunarodnom i regionalnom nivou. Iako su međunarodne aktivnosti URE istaknute u daljim pododeljcima, URE ima proaktivnu ulogu u održavanju veze i saradnji sa administrativnim telima, kako UNMIK-a tako i PIS, i drugim akterima u energetskeg sektoru na Kosovu. URE posebno saraduje sa dotičnim Ministarstvom (MER) ali takođe i sa MEF i MTI. Kao rezultat dobre saradnje sa Skupštinom i njenim radnim grupama, primarno zakonodavstvo iz energetike završeno je i proglašeno u 2004. godini. Štaviše, što se time rešavanja pitanja socijalno ugroženih potrošača, URE saraduje sa Ministarstvom za rad i socijalno staranje.

Na strani UNMIK-a, URE posebno saraduje sa Stubom IV i Stubom I EU u smislu davanja doprinosa poboljšanju ekonomskog razvoja i odgovarajućih procedura pri sudovima i policiji ponaosob, a u okviru granica svoje nadležnosti. Konačno, pravno odeljenje URE održava vezu sa Kancelarijom za pravna pitanja kad god je to neophodno. Posebna pažnja će u 2005. godini biti posvećena saradnji sa ICMM i MŽSPP (PIS) radi razvijanja konzistentne procedure davanja dozvola za izgradnju nove elektrane – što je zaista zahtevan zadatak od izuzetnog značaja za Kosovo.

Pošto su sva regulisana energetska preduzeća (KEK, preduzeće za daljinsko grejanje) još uvek pod kontrolom KPA, URE sa KTA vodi brojne diskusije o raznim stručnim pitanjima. Što se tiče saradnje sa KEK-om, URE održava redovne mesečne sastanke sa specijalnim odeljenjem KEK-a nadležnim za saradnju sa regulatorom. Konačno, kao što je i ranije pomenuto URE je kako primalac/korisnik donatorske pomoći (EAR, SIDA, SB, itd.), tako i član nekoliko upravnih odbora za nekoliko strateški važnih projekata podržanih od strane donatora, na primer ESTAP II (u vezi dalekovoda od 400 kV sa Albanijom) i ESTAP III (u vezi sa tarifama, oba finansirana od strane SB), inkorporacija JP (EAR) i tako dalje.

U 2005. godini URE namerava da poboljša saradnju sa relevantnim NVO i posebno sa udruženjima raznih grupa za zaštitu potrošača.

7.2 Međunarodna saradnja

UNMIK je u ime Kosova potpisao Povelju Evropske komisije za jugoistočnu Evropu. UNMIK-ove kosovske institucije učestvovala su u razvoju Povelje, a URE je posebno bila angažovana u institucijama i forumima Povelje EC; šef URE je učestvovao kao predstavnik URE-UNMIK-a u SEER (Regulator za jugoistočnu Evropu) radne grupe CEER (Savet evropskih energetskih regulatora), osoblje URE angažovano je u raznim radnim grupama RG SEER. Dva člana osoblja URE učestvovala su kao predstavnici URE-UNMIK-a u radionici ETSO (Evropskih operatera prenosnih sistema) održanoj u Briselu. URE takođe daje svoj doprinos “Bečkom procesu” dijaloga između Kosova i Srbije i kao član radne grupe za “Dijalog o energetici”.

7. 3 URE kao pridruženi član, ERRA (Regionalno udruženje energetskih regulatora)

ERRA je dobrovoljna organizacija koja se sastoji od nezavisnih regulatornih tela za energetiku centralne/istočne Evrope (CEE) i zemalja zajednice nezavisnih država (CIS). Svrha i ciljevi ERRA su:

- Poboljšanje nacionalnog regulisanja energetike u brojnim zemljama;
- Pospešivanje razvoja stabilnih energetskih regulatora sa autonomijom i autoritetom;
- Poboljšanje saradnje među energetskim regulatorima;
- Ostvarivanje razmene informacija, istraživanja, obuke i iskustava među članovima i drugim regulatorima širom sveta.

Generalna skupština ERRA (Regionalnog udruženja energetskih regulatora) je 14. aprila 2005. godine prihvatila URE sa Kosova za pridruženog člana ERRA. ERRA se sastoji od 22 punopravna člana (Albanija, Jermenija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka Republika, Estonija, Gruzija, Mađarska, Kazahstan, Republika Kirgizija, Latvija, Litvanija, Makedonija, Moldavija, Mongolija, Poljska, Rumunija, Ruska Federacija, Republika Slovačka, Turska, Ukrajina) i 5 pridruženih članova (Kosovo - ERO, Rumunija- Nacionalni regulatorni organ Rumunije za prirodni gas, Rumunija – Nacionalni regulatorni organ za opštinske službe, Ruska Federacija – Međuregionalno udruženje regionalnih komisija za energiju Ruske Federacije, i SAD – Nacionalno udruženje komesara regulatornih ustanova (NARUC).

7.4 Obuka osoblja i studijska putovanja

Iskustvo je pokazalo da su kontakti sa drugim regulatorima, posebno ako se ti regulatori bave sličnim problemima kao URE, veoma korisni za sve članove osoblja.

Tokom 2004. godine URE je učestvovala u nekoliko studijskih putovanja. To iskustvo je bilo korisno ne samo zbog poznavanja i boljeg razumevanja funkcija regulatora već i zbog materijala koji su obezbedili ti regulatori, uključujući primarno i sekundarno zakonodavstvo, kodekse, izveštaje i slično.

Studijsko putovanje u Albaniju (20-23. juna 2004. godine)

URE je ugovorila studijsko putovanje u Albaniju. Lokalno osoblje sa ugovorima sa Stubom EU i ugovorima iz KBK iskoristilo je priliku za razmenu iskustava sa kolegama koji imaju slično regulatorno iskustvo i prakse.

Tokom studijskog putovanja osoblje URE posetilo je Albansku komunalnu službu (KESH), novoosnovanog operatera prenosnog sistema (TSO) i Energetskog regulatora (ERE).

Studijsko putovanje u Republiku Češku (14-21. novembra 2004. godine)

Dva člana osoblja URE učestvovala su u 6-dnevnom studijskom obilasku nekoliko ključnih institucija energetskog sektora u Češkoj Republici, naime:

- ERU, Uprava za regulisanje energetike Češke Republike
- ČEPS – češki TSO
- ČEZ – češko Elektroenergetsko preduzeće

- OTE – češki Operater tržišta
- Ministarstvo trgovine i industrije (odgovorno za energetske sektor u Češkoj Republici)
- SEI – Inspektorat energetike

Tokom posete ERU vođene su posebne diskusije u vezi sa: licencama, cenama i tarifama, procedurom rešavanja sporova, uslovom za snabdevanje energijom, kvalitetom snabdevanja, postavljena su pitanja i davani odgovori itd. i naučene lekcije u vezi sa uslovima za snabdevanje energijom i neplaćanjem od strane potrošača u periodu od pre nekih 10-ak godina i merama koje je preduzela Vlada.

Studijsko putovanje u Sloveniju (5-12. septembra 2004. godine)

Svrha studijskog putovanja u Sloveniju bila je sastanak sa ključnim slovenačkim institucijama i preduzećima iz energetske sektora, sa posebnim osvrtom na električnu energiju i daljinsko grejanje radi sticanja dodatnog znanja i razmene iskustava kao i radi izgradnje odnosa kao osnove za buduću saradnju.

Studijsko putovanje može se tačnije podeliti na delove koji su ograđivali sledeće oblasti:

- Institucionalni, pravni i regulatorni deo; posete i sastanci sa direktijom za energetiku Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje i Agencijom za energiju (regulator) gde je raspravljano o energetske strategiji, Zakonu o energetici, strukturi energetske sektora i razvoju energetske sektora u budućnosti kao i o regulisanju energetske sektora;
- Istraživanje & Proučavanje, konsalting i inženjering; posete elektrotehničkom institutu Milan Vidmar – istraživanje i planiranje slovenačkog elektroenergetskog sistema, IREET – preduzeće za konsalting iz energetike, životne sredine i tehnologije, i IBE – kompanija za inženjering & dizajn. Obradene teme: studijski istraživački programi u vezi sa elektroenergetskim sistemom, problemi elektroenergetske privrede i razvojne opcije za elektroenergetski sektor, makro-restrukturiranje slovenačkog energetske sektora sa posebnim osvrtom na elektroenergetski sektor, izvore obnovljive energije za proizvodnju električne energije i toplote.
- Proizvodnja energije i sistemske usluge; poseta termoelektrani Šoštanj (TEŠ) u Velenju, DEM u Mariboru – HE na reci Dravi, TE-TO Ljubljana – Postrojenju za proizvodnju električne energije i toplote, ELES (TSO) – TSO Slovenije, Elektro Celju – Preduzeću za distribuciju električne energije iz Celja, Borzen – Operateru tržišta električne energije, JP Energetika – preduzeću za distribuciju i snabdevanje grejanjem i prirodnim gasom iz Ljubljane. Obradena su pitanja u vezi sa proizvodnjom električne energije i toplote, prenosom, distribucijom i snabdevanjem/trgovinom električnom energijom, distribucijom i snabdevanjem toplotom u pogledu novih uslova za otvaranje tržišta.

Studijsko putovanje u Litvaniju i Švedsku (5-12. decembra 2004. godine)

Jednonedeljno studijsko putovanje koje je obezbeđeno za osoblje URE obuhvatalo je pitanja daljinskog grejanja, sa glavnim ciljem proširenja znanja i sticanja iskustava u vezi sa sektorom daljinskog grejanja, a posebno sa "obrtom" koji je Litvanija postigla u komercijalizaciji sektora daljinskog grejanja.

8. Godišnji finansijski izveštaj URE, Prikaz doprinosa iz KBK'04

Kao što je već pomenuto URE je osnovana u junu 2004. godine. Tokom perioda od njenog osnivanja ona je primila finansijska sredstva iz KBK i od donatorskih organizacija kako bi mogla da uredi svoju operativnu postavku. URE još uvek nije stekla nikakve prihode od svog normalnog rada kao nezavisno regulatorno telo. Finansijski aspekti rada URE za 2004. godinu stoga su prikazani uz navođenje izvora sredstava i traženih sredstava (Tabela 8.1).

Tabela 8.1: Izjava o prihodima URE (2004. god.)

Uprava za regulisanje energetike Kosova	2004	2004
Izvori i primene sredstava	KB Kosova	Stvarno
<i>Svi iznosi izraženi su u Evrima</i>		
IZVORI SREDSTAVA		
Prihodi od dozvola i licenci	-	-
Konsolidovani budžet Kosova (KBK)	238,649	124,028
UNMIK (Stub EU)	-	147,800
Donatorske organizacije		
USAID	-	102,000
SIDA	-	209,352
KfW	-	210,000
Ukupno od donatorskih organizacija	-	521,352
UKUPNI IZVORI SREDSTAVA	238,649	793,180
PRIMENE SREDSTAVA		
Troškovi za osoblje		
UNMIK (Stub EU)	-	65,300
Konsolidovani budžet Kosova	43,064	15,533
Ukupni troškovi za osoblje	43,064	80,833
Dobro i usluge		
UNMIK (Stub EU)	-	82,500
Konsolidovani budžet Kosova	146,650	108,495
Smanjenje KB Kosova (10%)	(14,665)	-
Donatorske organizacije	-	521,352
Ukupno dobara i usluga	131,985	712,347
Komunalne usluge		
Konsolidovani budžet Kosova	4,000	-
Smanjenje KB Kosova (10%)	(400)	-
Ukupni komunalni troškovi	3,600	-
Kapitalni troškovi		
Konsolidovani budžet Kosova	60,000	-
Ukupni kapitalni troškovi	60,000	-
UKUPNE PRIMENE SREDSTAVA	238,649	793,180
VIŠAK/ (DEFICIT)	-	-

Podrška za URE iz Konsolidovanog budžeta Kosova za 2004. godinu (KCB'04)

Ukupan odobreni KBK'04 za URE je u početku iznosio € 253,714.00. Međutim, primenom principa solidarnosti za održavanje dodatnih budžetskih obaveza koje su se javile kao posledica nasilja na Kosovu u martu 2004. godine, ovaj iznos je konačno smanjen za € 15,065. Konačni budžet iznosio je € 238,649.00, od čega:

- Plate: € 43,064 (18.0%);
- Dobra i usluge: € 131,985 (55.3%), nakon što je početni budžet od € 146,650 smanjen za 10%;
- Komunalne usluge: € 3,600 (1.5%), nakon što je početni budžet od € 4,000 smanjen za 10%, i
- Kapitalni troškovi: € 60,000 (25.1%).

U Tabeli 8.2 dat je prikaz odobrenog i stvarno potrošenog budžeta KBK'04. Do 31. decembra 2004. godine URE je ukupno potrošila € 124,028 ili 52% budžeta. Glavni razlozi za znatno manju potrošnju iz KBK od planirane opisani su u daljem tekstu.

Tabela 8.2: Odobreni i iskorišćeni budžet KBK'04 (EUR)

Kategorija troškova	Odobreno	Zaista iskorišćeno	Nedovoljno potrošeno
Dobra i usluge	131,985	108,495	-23,490
Komunalne usluge	3,600	0	-3,600
Plate	43,064	15,533	-27,531
Kapitalni troškovi	60,000	0	-60,000
UKUPNO	238,649	124,028	-114,621

Plate

Prognoza budžeta za plate urađena je u skladu sa pretpostavkom CRJ/URE da će zakon biti objavljen mnogo ranije od juna 2004. godine. Kasno usvajanje zakona sprečilo je URE u bržem zapošljavanju većeg broja osoblja. Nakon usvajanja zakona broj osoblja URE počeo je da ubrzano raste.

U januaru 2004. godine, URE je započela svoj rad sa 9 članova osoblja naime: 4 finansirana iz KBK, 3 pod ugovorom sa Stubom UNMIK/EU i 2 savetnika finansirana od strane donatora, tačnije rečeno:

- (4) KBK radna mesta: analitičar tarifne strukture, stručnjak za daljinsko grejanje, analitičar troškova i cena i analitičar za praćenje licenci;
- (3) Radna mesta iz Stuba UNMIK/EU: šef pravnog i licencnog odeljenja, šef odeljenja za snabdevanje energijom i tržišnu strukturu, pomoćnik za jezike; i
- (2) donatorski finansirana radna mesta: vršilac dužnosti šefa URE (KfW), i tehnički savetnik za daljinsko grejanje (SIDA).

Zajedno sa usvajanjem zakona, URE je zaposlila 4 dodatna člana osoblja: u junu 2004. godine – finansijskog službenika, u julu 2004. godine – administrativnog službenika, u septembru –

službenika za obradu podataka, i u decembru – analitičara za praćenje tržišta. Svo to novo osoblje nalazi se na platnom spisku KBK.

URE je takođe počela da popunjava najviša radna mesta u URE, kao što su šefovi odeljenja i tehnički stručnjaci. Ova (4) radna mesta ugovorena su preko Stuba EU, posebno: (internacionalno mesto) šefa URE (počevši od oktobra 2004. godine), stručnjaka za elektroenergetski sistem (od septembra), stručnjaka za daljinsko grejanje (od avgusta), i šefa odeljenja za zaštitu potrošača (od novembra). Novi stručnjak za daljinsko grejanje zamenio je prethodnog koji je bio zaposlen na budžetu KBK.

U decembru 2004. godine šef odeljenja za snabdevanje energijom i tržišnu strukturu napustio je URE. Tako da je ukupan broj osoblja URE na kraju 2004. godine iznosio petnaest (15).

U januaru 2005. godine, broj zaposlenih u URE je još porastao na 18 članova osoblja (9 KBK, 7 Stub EU, 2 donatorska) zbog znatno povećanog obima posla. Tri (3) nova radna mesta finansirana su od strane KBK'05 i od Stuba EU. To su:

- (2) radna mesta iz KBK: pomoćnik u odeljenju za zaštitu potrošača i službenik za nabavke; i
- (1) iz Stuba EU: šef administrativne kancelarije.

Krajem februara 2005. godine, pridodato je još radnih mesta čime je broj osoblja porastao na 23 člana (12 KBK, 9 Stub EU, 2 donatorska):

- (3) radna mesta iz KBK: pravni službenik i licenciranje, pomoćnik stručnjaka za elektroenergetski sistem i sekretar, i
- (2) iz Stuba EU: šef odeljenja za snabdevanje energijom i tržišnu strukturu i ekonomski & finansijski savetnik.

Nakon ovoga će biti završeno početno kadrovsko popunjavanje URE. Od februara 2005. godine, URE još uvek očekuje naimenovanje 2 dodatna člana Odbora URE koji će biti predloženi od strane PIS i naimenovani od strane SPGS-a u martu 2005. godine. Jedina 2 slobodna radna mesta (vidi Sliku 2.1) će onda biti mesto zamenika šefa URE i mesto šefa odeljenja za cene i tarife. U konačnoj fazi, ukupan broj članove URE iznosiće 27.

U 2004. godini, zbog nepotpunog upošljavanja osoblja URE je iskoristila mnogo manje sredstava (€ 15,533 ili samo 36%) od dodeljenih sredstava iz KBK'04 (€ 43,064). Preostali iznos nije mogao da bude prenešen u 2005. godinu.

Sve plate osoblja finansiranog iz KBK za 2004. godinu isplaćivane su uz strogo poštovanje važeće uredbe o naknadama za javne službenike na osnovu koeficijenata uprkos činjenici da se osoblje URE, zbog posebnog mandata URE kao nezavisne organizacije, ne može porediti sa statusom takvih zaposlenih.

Dobra i usluge

Ova kategorija predstavlja daleko najveći deo iskorišćenog budžeta KBK'04 – 87%. Izraženo u opadajućem nizu glavnih kategorija troškova ona se sastojala od: IT opreme (€ 51,867), kancelarijskog nameštaja (€ 12,765), drugih dobara i usluga (€ 9,256), sitnih troškova u gotovom novcu (€ 6,760), obuke (€ 6,392), putnih troškova (€ 5,083), kancelarijskog potrošnog materijala (€ 4,832), opravke i održavanja vozila (€ 4,302), nabavljenih usluga obrazovanja i obuke (€ 3,446), goriva (€ 3,137) i ostalih potrebitina (€ 655). Dažbina za amortizaciju IT opreme i kancelarijskog nameštaja naplaćena je u skladu sa Uredbom br. 2002/3 u iznosu od € 9,501.

Poziv za davanje ponuda objavljen je u novembru 2004. godine radi pružanja tehničke pomoći URE iz oblasti ekonomskih/finansijskih saveta u vezi sa tarifama. Međutim, pošto su primljene samo 2 ponude, što je na osnovu propisa o javnim nabavkama bilo nedovoljno, ovaj tender je poništen. Stoga je URE u 2004. godini potrošila manje sredstava (€ 108,495 ili samo 82%) od sredstava dodeljenih iz KBK'04 (€ 131,985). Preostali iznos nije mogao da bude prenešen u 2005. godinu.

Komunalne usluge

Tokom 2004. godine, URE je funkcionisala u okviru CRJ Stuba EU, koji je pokrивao troškove za komunalne usluge.

Stoga, ovaj deo budžeta KBK'04 (€ 3,600) nije bio iskorišćen i nije bio prenet u 2005. godinu.

Kapitalni troškovi

Pošto URE nema svoj sopstveni vozni park, planirna je potrošnja radi nabavke 3 vozila za kancelariju. U oktobru 2004. godine, objavljen je javni tender i izabran je dobitni ponuđač. Međutim, jedan od ponuđača je podneo žalbu i shodno procedurama za javnu nabavku tender je na kraju poništen. U uslovima nedovoljnog vremena za ponovno objavljivanje tendera nikakva sredstva iz KBK'04 nisu mogla da budu iskorišćena u ovu svrhu. Pošto URE nije zahtevala nabavku novih vozila u budžetskom zahtevu za 2005. godinu, URE je zatražila od MFE da odobri prenos od € 60,000 u 2005. godinu radi ponovnog objavljivanja tendera.

**UPRAVA ZA REGULISANJE
ENERGETIKE**

Bela zgrada

Ulica Bajram Keljmendi br. 75

Priština – Kosovo

Tel: +381 38 2040 220

Fax: +381 38 2040 222

E-mail: info@ero-ks.org

www.ero-ks.org